

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա. ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ

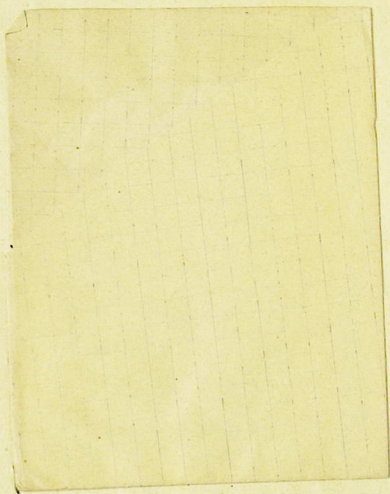
Ա. Ա. Ֆ. Խ. Հ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
5-ԱՄՅԱ ՊԼԱՆԸ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՏԻՏՈՒՄ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 1930

පළමුවෙන් 1981 දී

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ

5-ԱՄՅԱ ՊԼԱՆԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1930

Handwritten signature

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Handwritten text

Հրատ. № 1259

Գրանկ. № 5010 (բ) Պատ. № 332 Տիրաժ 3000

Պետհրատի Յերկրորդ Տպարան Յերևանում

1. ՄԵՆ ԱՅԻԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՊԼԱՆԸ

«Տնտեսութեան պլանային կարգավորումը սոցիալիստական պետութեան մեծագույն ճշգրտումն է: Հնգամյա պլանը սոցիալիստական շինարարութեան պայմաններում նշանակում է, վոր մենք աշխատում ենք դուրս թուշել անհրաժեշտութեան թաղավորութեանից, մարդկութեան վրա հնչող տնտեսական տարերային ուժերի թաղավորութեանից դեպի ազատութեան թաղավորութեանը, դեպի գիտակցութեան թաղավորութեանը»:

Հիրավի վոր—«նվաճում», վորովհետեւ կուսակցական (16-րդ կուսկոնֆերանս) և խորհրդային (Խորհուրդների 5-րդ Համագումար) բարձրագույն որդանների կողմից հաստատված «ԽՍՀՄ ժողովրդատնտեսական շինարարութեան հնգամյա պլանը» հրապարակ յեկավ յերկարամյա ջանքերի, «պլանի համար» տարվող յերկարատե պաշարի հետեանքով, պլանի, վորի շուրջը մորիլիզացիայի յենթարկվեց կուսակցական ու գիտական միտքը, պրակտիկ վորձը և սոցիալիստական շինարարութեան աշխատավորների հակայական կողիկտիվի ստեղծագործական յեռանդը:

Կարելի յե տեսել, վոր տնտեսական պլանի գաղափարը ծնվեց Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան հետ միասին, վորովհետեւ սոցիալիստական տնտեսութեանը, ամենից սուտջ, պլանային տնտեսութեան է, վորտեղ վորպես պետութեան կազմակերպված քանվոր գասակարգը ժողովրդական տնտեսութեան տարերային պրոցեսները յենթարկում և իր կազմակերպված ստեղծագործական կամքին, ուղղելով նրանց դեպի հիմնական նպատակները, աշխինքն դեպի ամբողջ հասարակութեան վերակազմութեանը կոմմունիստական սկզբունքներով:

Ժողովրդական տնտեսութեան պլանային դեկավարութեան գաղափարն իր ձևավորումն ստացավ «հետեյալ որը», հենց վոր քանվոր գասակարգը դրավեց կենարոնական իշխանութեանը:

Վորպես ժողովրդատնտեսական պլան կազմելու «պատմական վորձ»՝ ընդմիշտ կլինա «եքիկտրիֆիկացիայի» հռչակավոր «պլանը» (ԳՈՆԼՈՐ — Ռուսաստանի երկարիֆիկացման պետական համահամոդովի):

Ահա թե ինչ է պատմում այդ պլանի մասին ԳՈՆԼՆՈՒ-ի աշխատանքների գլխավոր ղեկավար ու վոգեկորիչ Գ. Մ. Կրժիժա-նովսկին խորհուրդների վերջին համագումարում «հնգամյա պլանի» մասին արած իր ղեկուցի մեջ .

«Դուք հիշում եք, թե այդ ինչ ժամանակ էր: Յերկիրը դեռ գտնվում էր ռազմական սպառնալիքի տակ: Մենք դեռ շարունակում էինք գլորվել տնտեսական խորին փուլզման անդունդը: Յեվ ահա կուսակցության դիրեկտիվներով կազմվեց տնտեսական առաջին հեռանկարային պլանը: Մենք այն ժամանակ հավաքեցինք մի բուռն գիտական-տեխնիկական աշխատավորների և Վլադիմիր Իլյիչի անմիջական ղեկավարությամբ փորձեցինք պարզել տնտեսական այն քառուրդ, վոր շրջապատում էր մեզ. փորձեցինք դիմել գիտության և տեխնիկայի նվաճումներին ոգնությունը և բանվորա-գյուղացիական այն ակտիվի աջակցությունը, վորի ստեղծագործական ուժը մենք տեսնում ու զգում էինք, չնայած շուրջը տիրող փուլզման և պատերազմին: Այդ պլանի մեջ մենք ուրվազծեցինք մեր ապագա համարձակ գծագիրը, այն շինարարության պատկերը, վորը, մեր տեսակետով, մենք կարող էինք և պետք է իրագործեյինք: Յեվ անմիջապես լսվեցին ծիծաղի ձայներ. ասում էին, թե դա վնչ թե երկտրիֆիկացիայի, այլ երկտրոֆիկացիայի պլան է. ասում էին, թե դա պոնդիս չե, իրականությունից հեռու մի ստեղծագործություն է: 1921 թվի դեկտեմբերի 21-ին ԳՈՆԼՆՈՒ-ի այդ պլանը հաստատվեց Ժողկոմխորհի կողմից: Նրա կատարման միևնույն ժամկետը նշանակվեց 10 տարի: Այժմ, խոսելով հնգամյակի մասին, չես կրեքեմ, մեր աշխատանքի նոր հաշիվներով, հնարավոր շինարարության հանրագումարները հենց այն ժամկետի համար, վորին, վորպես միևնույն ժամկետի, հարմարեցված է ԳՈՆԼՆՈՒ-ի ամբողջ պլանը: Յեվ ահա տեսեք, թե ինչպես, զինված փորձով, ունենալով փաստական մեծ նվաճումներ, հենվելով վնչ միայն գիտական աշխատավորների ստեղծագործության վրա, վնչ միայն «վերինից» յեկող աշխատանքի վրա, այլև հենվելով կյանքի իրական փաստի վրա, «ստորին» բազմամիլիոն կոլեկտիվի աշխատանքի վրա, մենք մի ամբողջ օտր վնուական ուղղություններով էյապես վերա-սադրում ենք միայն ԳՈՆԼՆՈՒ-ի նույն պլանի դրույները (ставки): Այդ է իրապես բացառիկ արժեքը ժողովրդատնտեսական առաջին պլանի, վոր Լենինն անվանեց «կուսակցության յերկրորդ ծրագիր»:

Սակայն ԳՈՆԷԼԻՍ-ի պլանը, վոր կրում եր իր վրա ուղղման կոմմունիզմի շրջանի հետքերը, չնայած իր խոշոր առավելություններին, դեռ ժողովրդատնտեսական այն միասնական պլանը» չեր, վորին ձգտում եր սոցիալիստական շինարարության աշխատավորների միտքը. մեր առջև բացվում եր «պլանի համար պայքարելու» տեսկան մի շրջան, վորը «լցված» եր ԳՈՆԷԼԻՍ-ի առաջին պլանի ստեղծագործական գաղափարներով և վոր կազմակերպչորեն ձևակերպվեց խորհուրդների 8-րդ համագումարում: Այդ պլանը դրեց «պլանային կոմիսսարիատի» — Պետական Պլանային Հանձնաժողովի (Պետպլան) հիմքը:

Կուսակցության 9-րդ համագումարն իր հերթին ձևակերպեց պլանային աշխատանքի իսկական ելությունը. «Ծրագրված պլանի իրագործումը հնարավոր ե վճչ թե բանվոր դասակարգի առաջավոր տարրերի առանձին միաժամանակյա հերոսական ջանքերով, այլ սխտեմատիկ պլանաչափ համառ աշխատանքի միջոցով, վոր իր մեջ և առնում աշխատավորների ավելի ու ավելի հոծ մասսաներ:

Այն որից մենք ականատես ենք այդ «սխտեմատիկ պլանաչափ համառ աշխատանքին», Շնորհիվ ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման գործում բանվոր դասակարգի ձեռք բերած մեծագույն հաջողությունների և խնդուսարկացման ուղիների վրա կատարվող առաջաձիգ շարժման՝ ուսումնասիրության ստեղծվեցին ժողովրդատնտեսական միասնական հնգամյա պլանը կազմելու համար:

Սակայն այդ գործը պահանջեց ստեղծագործ աշխատանքի պայքարի ձիգ տարիներ:

1925 թվի աշնանը կազմվեցին 1925|26 թվի վերահսկիչ (կոնտրոլային) առաջին թվերը: Նրանց մասին աշխատանքների ղեկավար րնկ. Կրժիժանովսկին ասում եր կուսակցության 15-րդ համագումարում. «Յեռ վերցնում եմ Պետպլանի՝ 1925—26 թ. վերահսկիչ թվերը: Այդ թվերը կազմվել էին միայն Պետպլանի աշխատավորների ուժերով: Մենք անկարող էինք ստեղծել վոչ միայն Պետպլանի ու հանրապետությունների միասնական ֆրոնտը, այլև Պետպլանի ու գերատեսչությունների: Մենք չենք կարողացել ողտվել մեր գլխավոր տնտեսական աշխատավորների փորձադիտությունից, ուստի մենք ողտագործեցինք գիտական-հետազոտական այն նշույթներ միայն, վոր գտնվում էին Պետպլանում: Կառավարությունը չեր կարող հենվել այս թվերի վրա,

վորպես ուղենիշների վրա, վորոնց համաձայն կարելի չի կազմել ոպերատիվ տնտեսական պլանը:

Հետագա աշխատանքների ընթացքում այդ բացերը վերացնելու վրա յեր բնեւթւած պլանային մտքի ուշադրութլունը: Այդ ժամանակվանից մինչև այսոր մինք միջանի անգամ փորձել ենք կազմել հեռանկարանային (պերսպեկտիվ) պլաններ, բայց վորպեսզի հնարավոր լիներ միասնական ժողովրդատնտեսական մի պլանով ընդգրկել մեր մեծ Միութլան հսկայական ու բազմադան ժողովրդատնտեսական որգանիշմը, պահանջվում եր լնչ միայն աշխատանքի ընդհանուր լարում, այլև փորձի ու նյութի մատիճանական կուտակում, վորոնք հնարավորութլուն կտային պլանային հաշվարկներն ու նպատակադիրքավորումները դնել հաստատուն հիմքերի վրա:

Կուսակցութլան 15-րդ համագումարն սպառիչ դիրեկտիվներ տվեց ժողովրդատնտեսական հնգամյա պլան կազմելու համար, դրան հիմք ընդունելով լերկրի ինդուստրիացման, գլուդի սոցիալիստական վերակառուցման, ժողովրդական տնտեսութլան մեջ կապիտալիստական տարրերը հաղթահարելու և մեր տնտեսական սխտեմի մեջ սոցիալիստական տարրերն ուժեղացնելու գլխավոր գիծը:

Կենտրոնական Կոմիտեյի հետագա պլենումները և կառավարական գործունեութլունը կոնկրետացրին ու լրացրին այդ դիրեկտիվները, ուրվագծելով առաջիկա շրջանի համար տնտեսական շինարարութլան ուղիները և խնդիրները: Պլանային որգանների պարտականութլունն եր, ինչպես այդ միանգամայն իրաժ վացինշում և Միութլան Պետպլանը, Վերածել այս քաղաքական տնտեսական ընդհանուր դիրքավորումներն ու դիրեկտիվները կոնկրետ-տնտեսական և տեխնիկա-տնտեսական հաշվարկների լեզվի ու դարձնել դրանք պլանային տնտեսական շինարարութլուն առաջիկա հնգամյակի համար:

Խորհուրդների 5-րդ համագումարի կողմից հաստատված ՍՍՀՄ ժողովրդական տնտեսութլան զարգացման հնգամյա պլանը և հանդիսանում և տնտեսական շինարարութլան կոնկրետ պլան առաջիկա հնգամյակի համար, վոր իր ամբողջ ելութլամբ հենվում և 15-րդ համագումարի և Կենտկոմի հետագա պլենումների հիմնական դիրեկտիվների ու դիրքավորումների վրա:

Այս պլանի բոլոր աշխատանքների ղեկավար ընկ. Կրժիժանովսկին ասաց Համամիութենական 16-րդ կուսկոնֆերանսում:

«Կուսակցութիւնը զրեց սոցիալիստական շինարարութեան վերոշակի ուղենիշները: 15-րդ համագումարը տվեց հնգամյա պլանի գլխավոր շինարարական գծերի հիմնալի մշակած հրահանգը (նախագ): Զեկուցելով ձեզ այս պլանի հիմնական գծերի մասին, առաջին մասում պետք եր նշել, վոր պլանն ամբողջովին համապատասխանում և այս հիմնական շինարարական գծերին»:

Ի՞նչ են ասում մեզ այս պլանի հիմնական նշումները: Միութեան ժողովրդական տնտեսութեան մեջ կապիտալ ներդրումների դումարն այս պլանով վորոշված և 64,6 միլիարդ ռուբլի, մինչդեռ նախընթաց հնգամյակին ժողովրդական տնտեսութեան մեջ ներդրումները կազմում էին ընդամենը 26,5 միլիարդ ռուբլի: Անցած հնգամյակին արդունարերութեան մեջ մուծվել և 4,4 միլիարդ ռուբլի, պլանով նախագծված հնգամյակին ներդրումները հասնում են 16,4 միլիարդ ռուբլու: Անցած հնգամյակի 15 միլիարդ ռուբլու հանդեպ գյուղատնտեսութեան մեջ ներդրումները հասնում են 23,2 միլիարդ ռուբլու: Տրանսպորտի մեջ ներդրումներն աճում են 2,7 միլիարդ ռուբլուց մինչև 10 միլիարդ ռուբլի, և, վերջապէս, էլեկտրիֆիկացիայի մեջ—0,9 միլիարդ ռուբլուց հասնում են 3,1 միլիարդ ռուբլու:

Այս հսկայական ներդրումների հետեանքով յերկրի հիմնական ֆոնդերի ընդհանուր դումարը 70 միլիարդ ռուբլուց բարձրանում և մինչև 128 միլիարդ ռուբլի, այսինքն՝ 82 տոկոսով. այդ թվում արդյունաբերութեան հիմնական ֆոնդերը 8,2 միլիարդ ռուբլուց հասնում են 23,1 միլիարդ ռուբլու և գյուղատնտեսութեան ֆոնդերը 28,7 միլիարդ ռուբլուց հասնում են 38,9 միլիարդ ռուբլու:

Կապիտալ ներդրումները այսպիսի ծավալի հետեանքով ամբողջ արդյունաբերութեան արտադրանքն աճում և 18,3 միլիարդ ռուբլուց հասնում և 43,2 միլիարդ ռուբլու, այսինքն՝ արդյունաբերական արտադրանքը յեռապատկվում և նախապատեւրացմանի համեմատութեամբ: Գյուղատնտեսութեան մեջ արտադրանքն աճում և ավելի քան 1 ու կես անգամ, հասնելով 16,6 միլիարդ ռուբլուց 25,8 միլիարդ ռուբլու: Յերկաթուղու աշխատանքն աճում և 80,8 միլիարդ տոնն-կիլոմետրից մինչև 163-ի: Ժողովրդական ամբողջ տնտեսութեան՝ զուտ արտադրանքը 24,4 միլիարդ ռուբլուց կաճի մինչև 49,7 միլիարդ ռուբլի, մասնավորապէս՝ ամբողջ արդյունաբերութեան ընդհանուր արտադրանքը կաճի 2,8 անգամ, իսկ արտադրութեան միջոցներ ար-

տադրող արդյունաբերութեան ընդհանուր արտադրանքը կազմեա-
նա 3,3 անգամ: Արտադրվող ելեկտրո-եներգիայի քանակը 5 մի-
լիարդ կվտ.-ժամից կբարձրանա մինչև 22 միլիարդ կվտ.-ժամ
հնգամյակի վերջում: Սև մետաղի—թուջի (չուգունի) — ար-
տադրութունը 3 $\frac{1}{2}$ միլիոն տոննից կբարձրանա մինչև 10 մի-
լիոն տոնն: Քարածխի հանքահանումը կաճի և 35 միլիոն տոն-
նից կհասնի 75 միլիոն տոննի: Մեքենաշինական արդյունաբե-
րութեան ընդհանուր արտադրանքը կաճի 3 $\frac{1}{2}$ անգամ: Քիմիա-
կան պարարտանյութերի արտադրութունը կհասնի մինչև 8 և
ավելի միլիոն տոննի՝ հնգամյակի առաջին տարվա 175 հազար
տոննի հանդեպ:

Շնորհիվ այդ առաջխաղացումների, արդեն հնգամյակի վեր-
ջում զգալիորեն կփոխվի ԽՍՀՄ տեսակարար կշիռը համաշխար-
հային արտադրութեան մեջ. չուգունի ասպարիզում ԽՍՀՄ վե-
ցերորդ տեղից կանցնի չերրորդ տեղը (Գերմանիայից և Միա-
ցյալ Նահանգներից հետո), քարածխի բնագավառում— հինգերորդ
տեղից չորրորդ (Միացյալ Նահանգներից, Անգլիայից և Գերմա-
նիայից հետո):

Սակայն ժողովրդական տնտեսութեան ընդհանուր աճը
հնգամյա պլանում գնում է՝ ինչպես քաղաքի, նույնպես և դյու-
ղի սոցիալիստական վճռական աճի ուղղութեամբ՝ ժողովրդական
տնտեսութեան կապիտալիստական տարրերի հաշվին: Առանձնա-
պես առաջ է գնում հանրայնացված հատվածը գյուղատնտեսու-
թեան մեջ: Հանրայնացված հատվածի ցանքերի տարածութեան
աճը հասնում է 26 միլիոն հեկտարի, այդպիսով կազմելով ցան-
քերի ընդհանուր տարածութեան 17,5 տոկոսը և 33 թվի վերջին
ապահովում է ընդհանուր արտադրանքի 15 $\frac{1}{2}$ տոկոսը և ապ-
րանքային արտադրանքի ու հացահատիկային մշակույթները
43 տոկոսը: Ընդամենն պետական խորհրտնտեսութունները կտան
34 միլիոն ցենտներից մինչև պակաս ապրանքային հացի արտա-
դրանք, իսկ կոլտնտեսութունները՝ 50 միլիոն ցենտներից մո-
լից պակաս, մոր կկազմի բանվորական պետութեան ձեռքին կենտրո-
նացած հացի 500 միլիոն փթից ավելի: Կոլտնտեսութունների
ընդհանուր արտադրանքի բաժինը 1 տոկոսից կբարձրանա մին-
չև 11,4 տոկոս: Կոոպերացված մանր արդյունաբերութեան ար-
տադրանքի բաժինը մանր արդյունաբերութեան ամբողջ արտա-
դրանքի վերաբերմամբ կբարձրանա 19,4 տոկոսից մինչև 53,8
տոկոս: Մանրածախ ապրանքաշրջանառութեան կոոպերացումը

60,2 տոկոսից կրարձրանա մինչև 78,9 տոկոս: Գյուղատնտեսական կոոպերացիայի տնտեսությունների քանակը 9,5 միլիոնից կրարձրանա մինչև 23,58 միլիոն, այսինքն՝ բոլոր տնտեսությունների 37,5 տոկոսից կհասնի 85 տոկոսի: Կոոպերացված սպառող բնակչության քանակը քաղաքում 8,7 միլիոն փայտե-րերից կրարձրանա մինչև 16,5 միլիոն, իսկ գյուղում՝ 13,9 միլիոնից մինչև 30,8 միլիոն:

Սոցիալիստական հատվածի ազգային աճը անհրկրադրենց ույց և տալիս բանվոր դասակարգի ղեկավար դերի ամրացումը և զոգման աշխարհի նոր ձևեր և ստեղծում քաղաքի ու գյուղի միջև, վորոնք նպաստում են գյուղատնտեսության հիմնական վերակառուցմանը՝ կոլլեկտիվացման և բարձրագույն տեխնիկա-յի հիման վրա:

Ժողովրդական լեկամուտը յուրաքանչյուր տարի աճում և 12 տոկոսով, այսինքն՝ 4 անգամ գերազանցում և մինչհեղափո-խական Ռուսաստանի ժողովրդական լեկամտի աճին և գերազան-ցում և ուզածը կապիտալիստական լերկրի նույնորինակ աճին: Այդ աճը մեղանում հասնում և 49,7 միլիարդ ռուբլով՝ 24,4 մի-լիարդ ռուբլով հանդեպ, այսինքն՝ ավելանում և 103 տոկոսով: Ժողովրդական լեկամտի սոցիալական կազմությամբ (սարուկ-տուրալով) բնորոշվում և արդյունաբերական բանվորների աշ-խատավարձի աճը. իրական (ոեալ) աշխատավարձը հնգամյակի վերջում կրարձրանա 71 տոկոսով, ընդամին այդ լեկամտի տե-սակարար կշիռը ժողովրդական տնտեսության ընդհանուր լեկա-մրաի մեջ 32,1 տոկոսից կհասնի 37 տոկոսի:

Յերկրագործ բնակչության լեկամուտը կաճի 67 տոկոսով, բայց այս լեկամտի տեսակարար կշիռը ժողովրդական ամբողջ տնտեսության մեջ, պլանի մեջ ընդունված գիրքավորման կա-պակցությամբ, կընկնի 49,8 տոկոսից մինչև 42,5 տոկոս:

Առանձնապես հատկանշական են հնգամյա պլանի վորա-կային գիրքավորումները, վորոնք հանդիսանում են պլանի ոեալ իրագործման անհրաժեշտ նախադրյալներ: Այստեղ մենք ունենք արդյունաբերության աշխատանքի արտադրողականության 110 տոկոս աճ, արդյունաբերական արտադրանքի ինքնարժեքի 35 տոկոս իջեցում, գյուղատնտեսության մեջ բերքատվության 35 տոկոս բարձրացում, շինարարության ինքնարժեքի 50 տոկոս ի-ջեցում, լերկաթուղային փոխադրանքների 25 տոկոս իջեցում, փառկիքի ծախսերի տեսակարար կշիռի 30 տոկոս իջեցում ար-դյունաբերության մեջ և 15 տոկոս՝ տրանսպորտի մեջ:

Ահա թե ինչո՞ւ ներկայումս հաստատված ժողովրդական տնտեսության հնգամյա պլանը ամենայն իրավամբ կոչվել և գինձ աշխատանքների պլանն է։ Նման մասշտաբները, — վորոնց մասին գաղափար չի ունեցել բուրժուական վոչ մի պետություն անցյալում, կարելի չե ասել, վորոնց մասին գաղափար չի ունեցել մարդկային պատմությունը տնտեսական շինարարության ասպարիզում, — անվստահություն են ներշնչում լերբեմն վոչ միայն մեր թշնամիներին, այլև կասկածի առիթ են տալիս մեր չերկրում վոմանց՝ այդ մասշտաբները չդիջելու հնարավորության նկատմամբ։ Չե՞ վոր Դոնբասսը կապիտալիստները կառուցել են 40 տարվա ընթացքում, իսկ մենք հրապարակ ենք քաշում Դոնբասսի հանքահանումը կրկնապատկելու պրոբլեմը, այսինքն՝ խնդիր ենք առաջադրում մեզ՝ հնգամյակի ընթացքում անելայն, ինչ կապիտալիստներն արել են 40 տարվա ընթացքում։ Սակայն վոչ մի անվստահության մասին խոսք չի կարող լինել։ Հնգամյակի առաջին իսկ տարին ցոլյց տվեց մեզ, վոր կյանքն ինքնին արդարացրեց պլանային լենթադրությունների ամենահիմնական ու ամենագլխավոր մասերը։ Համենայն դեպս՝ բոլոր տեմպերը դուրս լեկան իրական և իրենց վճռական մասերում փաստորեն իրացվել են գերազանցումով։ Այդ պատճառով՝ վոչ մի հիմք չկա կարծելու, վոր այդ տեմպերը չեն պահվի նաև հետագայում։ Ընդհակառակը, լեւակիտ ընդունելով հնգամյակի իրագործման առաջին տարվա փորձը, մենք արդեն ունենք մի շարք կառավարական պահանջներ, վորոնք նշում են ավելի բարձր տեմպեր ժողովրդական տնտեսության առանձին ճյուղերի բնագավառում, քան այն տեմպերը, վոր նախատեսել և հնգամյակը ածուխ, նավթ, ավտոտրակտորաշինարարություն, գունավոր մետաղագործություն, եքսպորտ, բամբակաբուծական շրջանների շինարարություն և այլն)։

2. ՇՐՋԱՆԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

15-րդ համագումարի դիրեկտիվը նկատի ունի Միության իր ծավալով հսկայական և իր հնարավորություններով հզոր՝ ամբողջ ժողովրդատնտեսական որդանիզմը։ Իսկ Միության շրջաններից չուրաքանչյուրը, ըստ իր բնական, աշխարհագրական, պատմական ու այլ առանձնահատկությունների և, մասնավոր, համապատասխան իր արտադրական ուժերի կացություն, պետք և իր վրա վերցնի այս ընդհանուր առաջադրությունների

առանձին մասի իրադրոժումը, պետք է գտնի, այսպես ասած, «իր տեղամասը» տնտեսական ընդհանուր ֆրոնտում:

Այդ հանգամանքն իր ժամանակին ճիշտ հաշվի չե առել կուսակցության անդրկովկասյան կազմակերպությունների 5-րդ համագումարը. նա պահանջել է «կազմել այնպիսի հնգամյա պլան, վորը, հանդիսանալով պլան շրջանային հատուկով (вразреже) և հաշվի առնելով բոլոր առանձնահատկությունները մեր տնտեսության զարգացման պայմաններում, միաժամանակ համապատասխաներ նաև ԽՍՀՄ պլանի նպատակային հիմնական բոլոր գիրքավորումներին:

Հիրավի, ամենատարբերակաՆ ծանոթությունը մեր լերկրի աշխարհագրությունը պետք է համոզի, վոր շրջանների գործունեություն մասնադիտացման քաղաքականությունը միայն հնարավորություն կտա՝ ամենալալն ու ամենամեծ չափերով ամրացնելու տնտեսության պլանային մեթոդները: «Համատեղելով իր մակերևույթի վրա տունդրա ու տալլա, տափաստան (степь) ու մերձարևոդարձային անապատներ, ունենալով իր տերրիտորիալում ցրտի համաշխարհային բևեռ (Վերխույանսկ) և այնպիսի վայրեր, վորտեղ տարեկան ջերմության աստիճանը 0⁰-ից ցած չի իջնում. տիրապետելով շահեկան այնպիսի ոգտակար հանածոների հեղալկան այնպիսի կուտակումների, ինչպես Ուրալը՝ մի կողմից, և անկենդան, ավազոտ անապատները Միջ. Ասիայում՝ մյուս կողմից, և տալով գյուղատնտեսական բնակչության խտություն այնպիսի տարբերություն, վոր բնակիչների թիվը վորոշ շրջաններում մի քառակուսի կիլոմետրի վրա կազմում է 130 ու ավելի մարդ, իսկ այլ ուայոններում չափվում է մի հոգու տասնորդական, նույնիսկ հաշուերորդական մասերով. ունենալով մինչև ալտուր իսկ իր տերրիտորիալում ամենաքիչը, պատմականորեն մեկ հալանի, տնտեսական հինգ լեղանակ (уклад), — ԽՍՀՄ չի կարող այլ կերպ կրողուցել ու զարգացնել իր ժողովրդական տնտեսությունը, քան լեթե լիովին հաշվի առնելով իր լալնածավալ միացման տնտեսական ու սղգային առանձնահատկությունները և մասնադիտացնելով նրա առանձին մասերը: Այս ճանապարհով միայն հնարավոր է հասնել հասարակական աշխատանքի և ֆիկեկտիվության ամենարարձր կոեֆիցիենտին» (ԽՍՀՄ Պետպլան), Նույնիսկ արգի կապիտալիտական պետությունների պատմությունն ու վորձը լիովին ապացուցում են, թե յուրաքանչյուր շրջանում նպատակահարմար է զարգացնել արտադրու-

թյան այն տեսակները միայն, վորոնց համար այդ շրջանում կա բնական միջավայրի և աշխատանքային գործունեություն չկան կոնկրետ ձևերի ամենաբարենպաստ (ոպտիմալ) զուգակցություն:

Ավելի ևս տնտեսական շրջանացումը, վորպես պլանային տնտեսության անհրաժեշտ նախադրյալ, պետք է իր հստակ կիրառումը գտնի սոցիալիստական տնտեսության պայմաններում, ինչպիսին է մեր Միության տնտեսությունը: Սոցիալիստական տնտեսությունը պետք է նկատի առնվի վորպես միասնական «ձեռնարկություն», վորտեղ պիտի իրագործվի աշխատանքի բաժանման բարդ սխեման: Օակայն շրջանացման և մասնագիտացման սկզբունքը յուրաքանչյուր տվյալ շրջանի համար հանգում է «Իր բոլոր կարիքները ինքն իր միջից բավարարելուց» հրաժարվելուն: Յուրաքանչյուր շրջան այլևս չլինելով ունիվերսալ արտադրող, վոր բավարարում է իր բոլոր պետքերը, կազմակերպելով իր ներսում գլխավորապես միայն վորոշ ապրանքների կամ մի խումբ ապրանքների մասսայական արտադրությունը՝ իր ռայոնից դուրս գտնվող լայն շուկայի համար—գրանով իսկ մտնում է միջշրջանային աշխատակցության և կապերի սխեմեմի մեջ այն շրջանների հետ, վորոնք պետք է լրացնեն արտադրության միջոցների և սպառման նրա այն կարիքները, վորոնք դուրս են գտնվում նրա հիմնական մասնագիտացման շրջանակից: Այդպիսով ԱՍՖՈՒՀ ժողովրդական տնտեսությունը ևս մեկուսացված ու ինքնաբավ ուղանիլով չէ. Անդրֆեդերացիայի տնտեսությունը մտնում է միութենական խորհրդային միասնական տնտեսության կազմի մեջ, վորպես նրա անբաժանորդանական մասերից մեկը:

ԽՍՀ Միության Պետպլանը հետևյալ կերպով և բնորոշում ԱՍՖՈՒՀ բնական հարստությունները և նրա տեղը հանրապետությունների Միության մեջ:

«Ընդերքների հարստությունների, թե հետախուզված ու շահագործվող (նավթ, պղինձ, մանգան, քարածուխ, զանազան հանքեր) և թե չհետախուզված ուղեռ չմշակված (չերկաթ, ցեմենտ, մետաղներ, քարածքի նոր բնավայրեր), անտառների հսկայական պահեստները, վորոնց մեջ կան արտահանության համար արժեքավոր տեսակներ, հողա-կլիմայական այն պայմանների ամբողջ կոմպլեքսը, վորոնք չափազանց բարենպաստ են մերձարևադարձային արժեքավոր մշակույթների համար (բամբակ, ծխախոտ, թեյ և այլն) և, վերջապես, չերկրի գետերի ու լճերի

մեջ լեղած ջրային եներզիայի հսկայական պահեստները,— ահա բնական ալն ռեսուրսները, վորոնք պետք է ավելի ու ավելի մեծ չափով մտցվեն տնտեսական շահագործման մեջ, հանդիսանալով Անդրկովկասի մասնագիտացումը լեւ դարձնելով նրան համամիութենական ֆեհեսական օրգանիզմի անփոխարինելի մասը»:

3. ԱՍՖԵԼ ՅԵՎ ՆՐԱ ԲՆԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՍՖԵԼ ընդհանուր տարածութիւնն է 185,457 քառ. կիլոմետր, և նա գտնվում է Կովկասյան գլխավոր լեռնաշղթայից դեպի հարավ, Սև ու Կասպից ծովերի միջև, Համաձայն 1926 թ. մարդահամարի տվյալների ԱՍՖԵԼ բնակչութիւնը հավասար է 5,814,000-ի, հետևյալ ստորաբաժանմամբ ըստ գլխավոր հանրապետութիւնների:

Ադրբեջան	2,302,000, ալդ թվում՝
քաղաքային բնակչութիւն	638,000 և
գյուղական	1,665,000
Հայաստան	870,700, ալդ թվում՝
քաղաքային	159,760 և
գյուղական	710,960
Վրաստան	2,641,360, ալդ թվում՝
քաղաքային	569,900 և
գյուղական	2,070,000

Այսպիսով գյուղական բնակչութիւն մասը հավասար է՝

Ադրբեջանում	72,3 տոկոսի,
Հայաստանում	81,7 »
Վրաստանում	78,4 » և միջին հաշվով
ԱՍՖԵԼ	75,7 »

Ամբողջ տարածութիւն 1 քառ. կիլոմետրի վրա ապրում են՝

Ադրբեջանում	26,8 հազի
Հայաստանում	29,1 »
Վրաստանում	37,9 »

Իր խտութիւնը ԱՍՖԵԼ բնակչութիւնը տեղի չէ տալիս Աւելի Հանրապետութիւնը (58 մարդ) և զգալիորեն գերազանցում է իւր բնակչութիւն միջին խտութիւնը (18 մարդ):

Քաղաքային բնակչության գլխավոր միջուկը կազմում են 3 մալրաքաղաքները—

Բագուև իր նավթահանքերով 446,830 հոգի,

Թիֆլիսը 282,900 »

Ցերևանը 62,180 »

Այսպիսով, ընդհանուր առմամբ, քաղաքային ամբողջ բնակչության 791,000 հոգին կամ 50 տոկոսը գտնվում է մալրաքաղաքներում:

ԱՍՖՈՆՀ բնակչության հատկանիշը հանդիսանում է նրա բազմացեղությունը: Բնակչության հիմնական ազգային խմբակներից զատ՝ ադրբեջանյան թյուրքներ, հայեր, վրացիներ, ալստեղ ապրում են նաև պարսիկներ, տաճիկներ, թալիշներ, քրդեր, ռուսներ, լեզգիներ, չեչեններ, աբխազներ, թաթարներ, աջարներ, ռուսներ, հրեաներ, հույներ, թուրքեր և այլն:

Բնակչության ալսպիսի մեծ բազմացեղությունը բացատրվում է ինչպես պատմական պատճառներով, նույնպես և վերոշահվող ֆիզիկա-աշխարհագրական պայմաններով:

Կովկասյան գլխավոր լեռնաշղթան, կտրել-անցնելով Կովկասյան պարանոցը Սև ծովից մինչև Կասպիականը, ունի մոտ 1,600 կիլոմետր լեռնաբուխներ և տալիս է բազմաթիվ ճյուղավորումներ, վորոնք հաճախ փոխվում են լեռնային խոշոր մասսիվներին, չունենալով վորոշակի արտահայտված ուղղություն: Ինչպես Կովկասյան գլխավոր լեռնաշղթայի, նույնպես նաև լեռնային մյուս զառաթների զգալի բարձրությունը մի կողմից՝ պայմանավորում է յերկրի կլիման ու լեռնագրությունը և մյուս կողմից՝ զգալիորեն վորոշում է բնակչության պարապմունքը:

ԱՍՖՈՆՀ մակերևույթը ծովի մակարդակից ունեցած իր բարձրությամբ՝ բաժանվում է հետևյալ կերպով. նրա տերրիտորիայի 21 տոկոսը գտնվում է Սև ծովի մակարդակից 1,800 մետր բարձրության վրա և նվազ մասնելի լեռնաստան և (нагорье). 35 տոկոսը գտնվում է 600-ից մինչև 1,800 մետր բարձրության վրա, ալսինքն հանդիսանում է սաստիկ կտրտուկ նախալեռնատան (предгорие) և միայն 44 տոկոսը ցածր է 600 մետրից. իսկ մինչև 300 մետր բարձրությամբ հարթավայրերը կազմում են ընդամենը մոտ 30 տոկոս:

Իր աշխարհագրական դիրքով ԱՍՖՈՆՀ պետք է ունենար ծովային տաք կլիմա: Սակայն նրա մակերևույթի բացառիկ կտրտուկությունը, լեռնային բարձր պլատոյի գոյությունը նը-

պատահում են յերկրի կլիմայի մեծ խախտարդետությանը: Այստեղ պատահում են տափաստանա-ցամաքային, տափաստանա-լեռնա-յին և անտառային կլիմաների համարյա բոլոր տեսակները: Այստեղ մենք հանդիպում ենք ամեն տեսակ կլիմաների՝ բնեռա-լինից սկսած մինչև մերձարևադարձայինը:

Շատ բաղձատեսակ են ԱՍՖՖՀ մեջ նաև հողերը (почва, գետին): Բնականաբար, Ֆիզիկա-աշխարհագրական պայմանների ալպյան բաղձադանությունը նախորդում և նաև բնակչության տնտեսա-կենցաղային յեղանակները, մանավանդ այն մասի վերաբերմամբ, վոր դրադվում և գյուղատնտեսությամբ:

Ալպեյա, որինակ՝ մինչև 1,200 մետր բարձրության վրա հնարավորութիւն կա մշակելու բամբակ, խաղող, ծխախոտ, թեյ և պարսպել ալգեդործությամբ (ծառապտղի մշակությամբ), ավելի բարձր գոտին, մոտավորապես մինչև 2,000 մետր, բռնում և գլխավորապես հացահատիկային տնտեսությունը և, վերջապես այդ գծից ավելի բարձր գոտիում, ալպյան արոտատեղիներ ունե-նալու հետեանքով, ստեղծվում են բարենպաստ պայմաններ անասնապահության, մանավանդ կաթնատու անասունների զար-գացման համար:

Տեղրիտորիայի չափազանց լեռնոտությունը, անմիջակա-նորեն աղբկով բնակիչների պարապմունքների վրա գյուղական վայրերում, ստեղծում և նաև մեծ կղզիացում առանձին շրջան-ների համար և հաճախ լուրջ արդելք և հանդիսանում հազորդա-կցության ճանապարհների զարգացման համար, իսկ դա, իր հերթին, բացասաբար և անդրադառնում էրկրի տնտեսական զարգացման վրա:

ԱՍՖՖՀ գետերը մեծ մասամբ կրում են լեռնային բնույթ և իրենց տեղական դրությամբ ալպյան ևլ հարմար չեն նախա-դնացության ու փայտեղեն գետահեռելու (для сплава) համար, մի հանդամանք, վոր իր հերթին գծվարացնում և անտառային հարուստ մասսիվներին մշակումը:

Կապիտալանի ծովափի մի մասում նուր և բնակչությունը, վորովհետև չկան նավերի կանգնելու համար բնական հարմար տեղեր, չկա բավարար քանակությամբ խմելու ջուր, և հաճախակի չեն չոր կիզիչ հոգմերը:

Արեւելյան Անդրկովկասի տափաստանների հսկայական տերրիտորիան (Շիրակի, Միլի, Մուղանի ու Սալյանի դաշտերը), կազմելով, այսպես կոչված, Դուռ-Արաքսյան դաշտային մասսիվը,

ունի բարենպաստ հող և կլիմայական պայմաններ արժեքավոր բույսերի, մասնավորապես բամբակի մշակութիւն համար, բաց ալժամ նա ներկայացնում է իրենից աղտաղտուկային (СОЛОНЧАКОВЫЕ) ընդարձակ անապատներ, վոր կարող են վռոգման:

Արեւմտյան Անդրկովկասում կան հողերի հսկայական մասսիֆներ (Գոլխիդայի ճահճները), վորոնք իրենց հողային ու կլիմայական պայմաններով հանդիսանում են նույնպես չափազանց հարուստ շրջան մերձարեւադարձային արժեքավոր մշակութիւնների համար, սակայն այստեղ անհրաժեշտ է կատարել ճահճները չորացնելու աշխատանքներ:

Անդրկովկասի դաշտային ու լեռնային բուսականութիւնն աչքի չէ ընկնում իր բացառիկ բազմապիսութիւնմբ: Այստեղ պատահում են լեռնային անտառներ և արժեքավոր տեսակի ծառեր ունեցող անտառներ (շիմշատ-սամշիտ, դափնի, եվկալիպտ), չոր սաղարթավոր անտառներ, վոր իրենց բնութիւնով մոտենում են Հարավային Յիւրոպայի անտառներին (կաղնի, բոխի, հացի, շագանակենի), հաճարենու (բուկ) հսկայական մասսիֆներ, առանձին տեսակի թղկենի (կլոն), խուրմա, թղենի, բոխու, յերկաթափայտի, մետաքսյա ակացիայի տունկերի անտառային շրջաններ և, վերջապես, փշատերև անտառների ամբողջ մասսիֆներ:

Անդրկովկասի անտառների ընդհանուր տարածութիւնն ավելի չէ 4 միլիոն հեկտարից, վոր կազմում է նրա ամբողջ տարածութիւն 23 տոկոսը: Ամենից ավելի անտառապատ է Արեւմտյան Անդրկովկասը, մանավանդ Արեւադիան ու Աջարստանը (52—53 տոկոս). զգալիորեն պակաս անտառապատ է Արեւելյան Անդրկովկասը, դրանից ավելի աղքատ է իր անտառներով Ադրբեջանի արեւմտյան մասը. անտառներով չափազանց աղքատ է Հայաստանը և անտառներից բոլորովին զուրկ է արեւելյան Ադրբեջանի դաշտային մասը:

Անդրկովկասի բնական զլխավոր հարստութիւնների թվի մեջ պետք է հաշվել նաեւ նրա լեռնային բազմաթիւ դետերի ու լճերի պարունակած ջրային ռեսուրսները: Ուժային կոնկրետ հաստարանների (установка) գործնական ոգտադրման համար լիովին հուսալի է տնտեսական տեսակետից նպատակահարմար ջրային եներգիայի պաշարը կարելի չէ հաշվել 3 միլիոն ձիու ուժ, տարեկան մշտական կարողութիւնմբ:

Կարևորագույն հանքանյութը նալթն է. նրա պաշարը հավասար է 1,475 միլիոն տոննի, վոր կազմում է Միւսթիան

պաշարի 51 տոկոսը և համաշխարհային պաշարի մոտ 20 տոկոսը: Նավթի շահագործության արդյունաբերական հանույթը կենտրոնացած և Ադրբեյջանի թերակղզու վրա, վորը 1913 թ. տվեց ԽՍՀՄ մեջ ստացված ամբողջ նավթի 82 տոկոսը, իսկ 1925—26 թվին՝ 67 տոկոսը:

Բացի դրանից, նավթի բնավայրեր կան նաև Սալան—Շիրվանի շրջանում, նավթի բնավայրեր կան նույնպես Կախեթի մարզում, վորտեղ նավթը շատրվան և խփել 540 մետր խորության վրա՝ Հեռո, նավթ կա Ելդարի ու Շիրակի տափաստաններում և մանավանդ Գուրիայում: Իր վրա ուշադրություն և դարձնում նաև Սուսսոս կայարանի մոտ լեռնացած նավթը:

Ներկայումս քարածուխը լիովին հետախուզված ու հայտնի չէ Արևմտյան Վրաստանի յերկու կեսում Տկվարչևիում՝ Գալեզգե և Եղեռի վրա և Տկվիրում:

Տկվարչևում ածխահանքի պաշարը գեո չի վորոշված, բայց մոտավոր հաշվով նրա քանակը համարվում և 115 միլիոն տոնն. աղ քարածուխը տալիս և լավ կոքս, և նրա միջի ծծումբը քիչ և:

Տկվիրում քարածուխը, վորի պաշարը, նույնպես մոտավոր հաշվով, համարվում և 83 միլիոն տոնն, միջինկա տեղ և բռնում քարածխի և դորշ-կարմրավուն քարածխի միջև ու աչքի չէ ընկնում իր պարունակած ցնդիկ (летучее) նյութերի մեծ քանակով, մեծ մոխրականությամբ և ծծմբի զգալի քանակությամբ: Այդ կարգի քարածխին և պատկանում նաև Հերաթի քարածխի բնավայրը՝ Բուխայի քաղաքի մոտ:

Քարածխի հետ միասին Անդրֆեդերացիայի ընդերքներում կան մագնիսային լերկաթաքարի պաշարներ: Ամենից ավելի հայտնի չեն Դաշքեսանի շրջանում (Ադրեջան) դանվող բնավայրերը, վորոնց քանակը, մոտավոր հաշվով, վորոշվում և 175 միլիոն տոնն, բարձր տեսակի, և պարունակում են 55-ից մինչև 69 տոկոս յերկաթ:

Սև ծովի համարյա ամբողջ ափի յերկարությամբ ձգվում են հանքահանածոներ (չլիս), վոր պարունակում են բավական առատ յերկաթ:

ԱՍՖՖՀ աչքի չէ ընկնում նույնպես չափազանց հարուստ մանգանի հանքերով, վորոնք դանվում են Արևմտյան Վրաստանում—Ճիաթուրում: Ճիաթուրի հանքերը պատերազմից առաջ տալիս էին Ռուսաստանում ստացվող ամբողջ մանգանի 75 տոկոսը: Ռուսաստանը 1912 թվին առաջին տեղն էր բռնում ման-

գանի հանքահանման գործում մի շարք ալլւերկրների մեջ: Բացի Ճիաթուրի հանքերից մանգանի բնավայրեր կան նաև Ադրբեջանում—Գյանջալի գավառում, Մոլլա-Ջալի ռայոնում և Վրաստանում, Անդրկովկասյան լեռնաթուղիների Աջամեթի կայարանից վոչ հեռու:

Պղնձի բավական հարուստ հանքեր կան Սորհրդային Հայաստանում (Ջանգեզուրի, Ալլահվերդու շրջանները) և Սորհրդային Ադրբեջանում (Գետաբեկի ու Բելոկանի շրջաններում): Պղնձի ընդհանուր պաշարը լեռնադրաբար կազմում է Համամիրո-թենական պղնձի 25 տոկոսը: Պատերազմից առաջ ԱՍՖՆՀ տալիս էր Ռուսաստանում ձուլվող ամբողջ պղնձի մինչև 30 տոկ:

Մյուս գունավոր մետաղներից առանձնապես հետաքրքրական են ալլուանիտի պաշարները, Ջագլիկ գյուղի մոտ, վորոնց քանակը հաշվվում է 150 միլիոն տոնն. լատիլիտի ձևով ալլուամիների հանքեր են պատահում և Արևմտյան Վրաստանում. արճիճ և ցինկ պատահում են շատ տեղերում, մանավանդ պղնձահանքերում: Մասնավորապես ցինկի փաթեթի բաղմաթիվ յերաւներ են գտնվում Մեխմանի ռայոնում (Լեռնային Ղարաբաղ), արճիճ՝ Գյումրիլիխի (Սորհրդային Նախիջևանում) բնավայրում, վորոնք արժանի յեն ամենալուրջ ուշադրություն:

Կան գունավոր մետաղների բաղմաթիվ բնավայրեր, վորոնք պահանջում են հետախուզական աշխատանքներ՝ պղնձի վերաբերմամբ Ռաչայի, Թիֆլիսի ու Գյանջալի գավառներում, Լեռնային ինքնավար Ղարաբաղի շրջանում, և Հայաստանի Դիլիջանի, Ղարաքիլիսայի, Մեղրու ու Յերևանի շրջաններում, ցինկի՝ արճաթի, արճճի ու անագի վերաբերմամբ Հարավ-Ոսեթիայում, Աբխազիայում, Վրաստանի Լեչխումի ու Ռաչայի գավառներում, Ադրբեջանի Ղաղախի գավառում, Հայաստանի Դարալագյաղի, Դիլիջանի և Լոռի-Փամբակի գավառներում:

ԱՍՖՆՀ ընդերքներում գտնվում են զգալի քանակությամբ հանածո և վոչ հանածո մեներալային հարստություններ, վորոնք ընկած են հանրապետությունների ամբողջ տերրիտորիայի մեջ: Ծծմբային հրաքար (կոլչեդան) պատահում է Անդրկովկասյան պղնձահանքերում և կենտրոնանում է Ջրաղիձորի ծծմբա-հրաքարային հանքաշերտերում: Կրաքար ստացվում է Ջագլիկ գյուղում, վորի բնավայրն իր հատկությամբ միակն է ՍՍՀՄ մեջ: Բարիտ պատահում է թե Վրաստանում և թե Ադրբեջանում և կազմում է 1925—26 թվին Միության մեջ հանված ամբողջ քարիտի

60 տոկոսը: Առանձնապես հետաքրքրական է ինֆուզորիտը. վորն ունի արտածային (եքսպորտային) խոշոր նշանակութիւն, և ֆլորիդինը, վոր լուրջ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում նազթարզութեան արերութեան համար:

Այստեղ մենք ունենք նաև ծծմբային հրաքար, զլաուրերի աղ, ուլտրամարին և այլն:

ԱՍՖԽՀ առանձնապես հարուստ է լեռնային ծագում ունեցող հանքային շինանյութերով: Զափազանց հետաքրքրական շինանյութի—տուֆի—հսկայական հանքեր կան Ալադդազ սարի լանջերին, Արթիկ գլուղի մօտ: Շինանյութի բացառիկ հատկութեամբ աչքի ընկնող տուֆի հանքաշերտի ծավալն առաջմ վորոշված է 200 միլիոն խոր. մետր: Տուֆի զանգվածի տեսակարար կշիռը—2,50—ծավալի ծանրութեամբ մոտեցնում է տուֆը փալտի ամուր տեսակներին և նրան համարյա լերկու անգամ ավելի թեթև է և դարձնում աղյուսից:

Տուֆի հետ միասին պետք է նշել պեմզան, վոր նույնպես միասնական բացառիկ հետանկարներ ունի շինարարական դործի մեջ, գրանիտը, բազալտը, զանազան մարմարները, կրաքարը, գիպսամիտը, ծածկի թիթեղաքարը (սլանեց), զաճը, գիպսը և այլն, ինչպես ցեմենտի տեսակները, որինակ՝ փխրաքարը (տրասս), պոլցոյանը, հրահետ կավը և այլն:

ԱՍՖԽՀ կծան երկարոտներգիան և բնական ռեսուրսները հնարավորութիւն են տալիս զարգացնելու նրանում ամենալայն չափերով քիմիական արդյունաբերութիւնը:

Յեօ, վերջապես, ԱՍՖԽՀ բնական ամենաարժեքավոր հալստութիւնների թվում պետք է հաշվել նրա կլիմայական բացառիկ բազմապիսի ավալները, վորոնք հնարավորութիւն են տալիս լայն կերպով զարգացնելու նրանում արժեքավոր հատուկ մշակույթներ (բամբակ, ծխախոտ, թեյ, մերձարևադարձային մշակույթներ) և բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում կենդանաբուծութեան զարգացման համար, վորը (կենդանաբուծութիւնը) չափազանց արժեքավոր արտադրանք է տալիս շերամապահութեան, անասնաբուծութեան գծով և այլն:

4. ԱՍՖԽՀ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Մինչհեղափոխական տարիներին ԱՍՖԽՀ արդյունաբերութեան զարգացումը չափազանց ճնշված էր զաղութային քաղաքականութեամբ, վոր կիրառվում էր ազգային բոլոր ծալրադա-

վառները վերաբերմամբ: Այդ պատճառով ոգտակար հանաժոհների բազմաթիվ ու բազմատեսակ բնավարներից արդյունաբերական մշակման ելին յենթարկվում գլխավորապես նավթն ու մանգանը, վորոնք ստացել են վոչ միայն միութենական, այլև համաշխարհային նշանակութուն, և ալդ այն ժամանակ, չերը կային հսկայական քանակությամբ պաշարներ ու հնարավորություններ տնտեսական հումույթի ասպարիզում, կային հսկայական եներգիատու ուսսուրմներ, ինչպես, որինակ՝ նավթը, քարածուխն ու շրային եներգիան:

Բացի դրանից, համեմատաբար բավական զարգացել էին արդյունաբերության պղնձի և բամբակաղտման ճյուղերը:

Նյութամշակ (обрабатывающая) արդյունաբերություն համարյա գոյություն չուներ, և Անդրկովկասի արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշիռը Ռուսաստանի ընդհանուր տնտեսության մեջ անշեղ ընկնում էր:

Խորհրդայնացումից հետո միայն Անդրկովկասն ստանում է տնտեսական զարգացման լայն հնարավորություններ:

Արդեն 1924—25 թվի սկզբին անդրկովկասյան արդյունաբերությունը մի շարք ճյուղերում (անտառային, ցեմենտի, աղի արդյունաբերություն և այլն) անցնում է արտադրության մինչև պատերազմական չափերից:

Անդրկովկասյան արդյունաբերության զարգացման ուղիները հասկանալու համար առանձնապես կարևոր է նշել, վոր ԱՍՖՍՀ մեջ ավելի չափով, քան ԽՍՀՄ մեջ ամբողջովի, արդյունաբերության վերականգնման պրոցեսը խառնահյուսվում էր նրա վերակառուցման պրոցեսի հետ:

1923—24 թվի արդյունաբերության կացության հետադատությունը, կատարված 1925 թվին, չերևան հանեց, վոր արդեն այն ժամանակ արդյունաբերական ձեռնարկությունների 18 տոկոսը հիմնված է յեղել Անդրկովկասի խորհրդայնացումից հետո:

Հիմնականում արդյունաբերության վերականգնման շրջանն ավարտվեց 1925—26 թվին, և այնուհետև արդյունաբերության շինարարությունը տեղի ունի միաժամանակ նրա վերասարքավորման հետ տեխնիկական նոր բազայի հիման վրա և փոփոխելով նրա ստրուկտուրան:

Վերականգնման պրոցեսի հետևանքները Անդրկովկասի արդյունաբերության ամենագլխավոր ճյուղերում (առանց նավթի) բնորոշվում են հետևյալ թվերով (տես աղյուսակ № 1).

կարդակը, բացառութեամբ պղնձի-ձուլման և մանգանի արդյունաբերութեան:

Աղյուսակ № 1-ի հետագա վերլուծութիւնը ցույց ե տալիս, Վոր ԱՍՖՈՆձ մեջ մաքսիմալ կուրսը վերցված ե արդյունաբերութեան համար տեղական գյուղատնտեսական հումուկթի բազան ոգտագործելու ուղղութեամբ, բայց դրան զուգընթաց՝ դանդաղացել ե լեռնալին և լեռնա-գործարանալին արդյունաբերութեան զարգացման տեմպը: Դա բաւական պակասեցնում ե արդյունաբերութեան ալն ճյուղերի տեսակարար կշիռը, վորոնք գլխավորապես պատրաստում են արտադրութեան միջոցներ. ալդ ճյուղերը 1923-24 թվին տալիս եյին արդյունաբերական ընդհանուր արտադրանքի միայն 48 տոկոսը՝ 1913 թվի 68,9 տոկոսի փոխարեն, իսկ 1927-28 թվին — 47 տոկ. և 1928-29 թվին՝ 45,8 տոկոս: Վերջապես, մեր բերած տվյալներն ապացուց են տեքստիլ արդյունաբերութեան նշանակութեան սուր բարձրացման, արդյունաբերութեան, վոր 1928-29 թվին իր արտադրանքի տեսակարար կշռով արդյունաբերական արտադրանքի ընդհանուր մասնալի մեջ հասնում ե 31 տոկոսի՝ 1913 թվի 18 տոկոսի հանդեպ:

Թիթե արդյունաբերութեան ալդ արագ աճը հանգիստանում ե ԱՍՖՈՆձ ինդուստրիացման գլխավոր բազալի — լեռնալին և լեռնագործարանալին արդյունաբերութեան չափազանց թույլ զարգացման ցուցանիշը: Մանգանի արդյունաբերութեանը, պղնձի, քարածխի, յերկաթի և ալն արդյունաբերութեանը (բացառութեամբ նավթարդյունաբերութեան) մինչև այսօր հարկավոր չափով չեն զարգացել, և նրանց դերը ԱՍՖՈՆձ ժողովրդական տնտեսութեան մեջ աւայժմ չնչին ե:

ԱՍՖՈՆձ ինդուստրիացման բուռն աճումը հնարավոր դարձավ միայն շնորհիվ հիմնական ալն խոշոր ծախսերի, վորոնք արվելն նոր ձեռնարկներ կադմակերպելու վրա: Վերջին չորս տարվա ընթացքում արդյունաբերութեան մեջ դրված կապիտալ ներդրումները գլխամիկան ընդունվում ե, համաձայն Անդրպետալանի տվյալների, հետևյալ թվերով (աղյուսակ № 2) (հազար ուրլիներով).

ԱՂՅՈՒՍԱԿ № 2

1925-26 թ.	20.072	100%	97.989	100%
1926-27 թ.	24.558	123.3%	122.991	125.5 ⁹⁰
1927-28 թ.	45.865	228.5%	158.270	161.5 ⁷⁰
1928-29 թ.	52.558	261.9%	190.938	194.8%
Ընդամենը	156.053 (առ՝ նավթի)		570.188 (նավթի հետ)	

Այսպիսով, կապիտալ ներդրումները տարեցտարի ավելանում են և 1928-29 թվին հասնում են 52,558 հազար ռուբլու (161,8 տոկոսով ավելի, քան 1925-26 թվին՝ առանց նավթի, և 94,8 տոկոսով ավելի՝ նավթի հետ)։

Արդյունաբերության վերականգնման ու վերականգնման և հիմնական խոշոր ներդրումներին զուգընթաց՝ ավելանում է նաև ամբողջ արդյունաբերության հիմնական ֆոնդը, վերջույց և արված № 3 աղյուսակում։

ԱՂՅՈՒՍԱԿ № 3

Արդյունաբերության հիմնական ֆոնդերը (հազ. ռուբ.-ով)

Տ Ա Ր Ե Թ Վ Ե Ր Ը	Ցենդային ամբողջ արդյունաբերությանը (առանց նավթի)		Ցենդային ամբողջ արդյուն. (նավթի հետ)	
	Գումարը (հազ. ռուբ.)	Ա ճ ը (% 0/0-ով)	Գումարը (հազ. ռուբ.)	Ա ճ ը (% 0/0-ով)
Առ 1-ն հոկտ. 1925 թվի	78,093	100,0	491,001	100,0
» » » 1926 »	106,828	122,7	541,288	110,2
» » » 1927 »	125,680	144,3	604,176	123,0
» » » 1928 »	170,873	196,2	689,785	140,5

1929 թվին ցենդային արդյունաբերության (առանց նավթի) հիմնական ֆոնդն ավելացել և 1925 թվի համեմատությամբ 96,2 տոկոսով կամ 83,780 հազար ռուբլով, իսկ ներառնելով նաև նավթը—40,5 տոկոսով կամ 198,784 հազ. ռուբլով։

Գումարը գնդադասակարգությանը, կարելի է յե վստահ ասել, թե աշխարհում զմիար թե վերեե տեղ կան այնպիսի շրջաններ, վո-

ըոնք կարողանան համեմատել Անդրկովկասի հետ՝ իրենց աշխարհագրական, հողի և կլիմայական չափազանց բաղմամբի պայմաններով: Համեմատաբար փոքր տարածության վրա (185,457 քառ. կիլոմետր) աճում են բամբակ, թեյ, ծխախոտ, խաղող, մանդարին, լիմոն, ցորեն, յեզիպտացորեն, բրինձ, կենաֆ, քունջութ, շաքարածախնդեղ. բնակչութիւնը պահում է խոշոր յեղջուրավոր անասուն, վոչխար, պարապում է շերամապահութեամբ, թռչնաբուծութեամբ, մեղվաբուծութեամբ և այլն:

Անդրկովկասի գերիշխող լեռնային բնույթը, նրա ծայրահեղ կտրտուկութիւնը կովկասյան գլխավոր և մանր լեռնաշղթաներով, վրոնք իրենց ճյուղերով Անդրկովկասը բաժանում են մի շարք լեռնային պլատոներ, հովիտների ու ձորերի, մի կողմից՝ Սև ծովի ազդեցութիւնը, մյուս կողմից՝ Կասպից ծով և յերրորդ կողմից՝ կասպյան հարթավայրերի չոր անապատների ազդեցութիւնը ստեղծում են կլիմայի ու հողի ծայրահեղ բազմապիստութիւն: Կլիման սաստիկ փոխում է իր բնույթը վոչ միայն հարթավայրերում, Կասպից ծովի ափերից դեպի Սև ծովի ափերի ուղղութեամբ, այլև ուղղահայացի ուղղութեամբ՝ չոր և խոնավ մերձարևադարձային ռաշոնների դաշտային գոտուց դեպի հովիտենական ձուռների դիժը: Սև ծովի և Կասպիականի (Լենքորան) ջերմութեամբ ու խոնավութեամբ կովկասյան ծովափերը բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում մերձարևադարձային մշակույթների զարգացման համար (թեյ, բրինձ, մանդարին, բամբակ, ծխախոտ): Ալազանի հովիտն իր միջնորդածովային կլիմայով լավագույն մի շրջան է հանդիսանում խաղողի մշակութեամբ զբաղվելու համար:

Արբիջանի հարթավայրում և Յերևանի հովտում, ցամաքային չոր կլիմայով, շոգ ու ցերաշտային ամառով, վոչ անհնարին է դարձնում ջրովի տնտեսութիւնը, զարգացած է բամբակագործութիւնը, խաղողագործութիւնը և այգեգործութիւնը:

Ծովի մակարդակից ունեցած իր բարձրութեամբ Անդրկովկասը սովորաբար բաժանվում է չերեք դասու—հարթավայրեր, լեռնաստան և նախալեռնաստան: Հարթավայրերում է կենտրոնացած գյուղացիական բոլոր տնտեսութիւնների 49 տոկոսը կամ գյուղական ամբողջ բնակչութեան 47 տոկոսը. մշակվող ամբողջ տարածութեան 48 տոկոսը, ցանքի ամբողջ տարածութեան 52 տոկոսը, ամբողջ բամբակի 87 տոկոսը, ամբողջ ծխախոտի 93 տոկոսը, ամբողջ բանջարանոցների ու բոստանների 52 տո-

կուսը, խաղողի բուրբ աչգիները 64 տոկոսը, ծառապտղի աչգիները 46 տոկոսը, խոշոր լեղջուրավոր ամբողջ անասունների 43 տոկոսը: ԱՍՖՔՀ հարթավայրերը ունենալով արդյունաբերական խոշոր կենտրոններ, խաչհատվելով խճուղիներով, յերկաթուղիներով ու գետնուղիներով (грунтовые дороги) և ունենալով բարձր անվտանգային տեխնիկական ու արժեքավոր բույսերի կուլտուրա,—գարգանում են շատ ավելի արագ, քան նախալեռնաստանը: Իսկ նախալեռնաստանը, վորտեղ տարվում և հացահատիկային սպառողական տնտեսություն, ավելի մատչելի չեն տնտեսական և կուլտուրական ներգործման, քան բացարձակապես ուղեգուրդ, տնտեսական կենտրոններից կտրված յետամնաց լեռնաստանը, վորտեղ չափազանց կարևոր խնդիր և հանդիսանում անխմուղիների և նուշնիսկ լավ զբաստային շափիղների շինարարությունը:

Անդրկովկասի լեռնային բնույթի և կլիմայական պայմանների հետևանքով ստեղծվում և անպեսք հողերի (ամբողջ հողի 18,3 տոկոս), ամառային ու ձմեռային արոտատեղիների (18,6⁹/₁₀) գյուղամերձ արոտների (выгоны—17,5 տոկ.) և անտառների (23 տ.) բավական ընդարձակ տարածություն: Հողի կարևորագույն մասը—վարելահողը—կազմում և ընդամենը 3,547 հազ. հա (հեկտար), կամ ամբողջ հողի 19 տոկոսը, վորը փաստորեն ողտադործվում և միայն 60 տոկոսով, տալով 2,133 հազ. հա ցանքի տարածություն (1927 թվին):

Դյուղատնտեսության եկոնոմիկայի համար ամենից ավելի մեծ նշանակություն ունեն ջրովի հողամասերը, սակայն, դեռ տեղում բավարար քանակությամբ ջուր չլինելու պատճառով, փաստորեն ջրովի տարածությունը (763 հազ. հա) կազմում և ջրովի ամբողջ տարածության (1,263 հազար. հա) միայն 60 տոկոսը:

Հիշյալ հանգամանքների հետևանքով՝ ԱՍՖՔՀ առանձին շրջաններում, յերկրագործության ընդհանուր յետամնացության և ցածր տեխնիկայի պայմաններում, ստեղծվել և ազդարային դերարնակչություն (սակավաճողություն, перенаселенность): Իսկ ընդարձակ անջրդի տարածություններն ողտադործվում են միայն բոչվորների կողմից վորպես ձմեռային և ամառային արոտատեղիներ:

ԱՍՖՔՀ մեջ բնական պայմանների նույն առանձնահատկությունները և շուկայական հարաբերությունների թույլ զարդա-

ցումը վորոշում են գլուղատնտեսության ծայրահեղ բազմազան տեխնիկական մակարդակը. ալդտնտեսության մեջ բարձր ապրանքային, ինտենսիվ, աշխատաշատ (трудоемкий), արդյունաբերական, թանգարժեք, ինչպես և այդու և բանջարանոցային մրջակուլթնեբրին զուգընթաց՝ գոլություն ունի կիսաբնատնտեսական, նահապետական, գրեթե ամբողջությամբ սպառողական հացահատիկային տնտեսություն և պրիմիտիվ քոչվորային (վաչկատուն) անասնապահություն:

Անդրկովկասի գլուղատնտեսական բնակչության հողապահովվածությունը շատ ցածր է: Այսպես, որինակ՝ գլուղական ընակչության ամեն մի շնչին ընկնում են վարելահողեր և տնկարաններ՝ Անդրկովկասում—1,13 հա, Հայաստանում—0,85 հա, Վրաստանում—0,63 հա, իսկ ԱՍՖՆՀ մեջ—միջին հաշվով՝ 0,85 հա:

Ջանազան մշակույթներն օնհամաչափ են դասավորված Անդրկովկասի տեբրիտորիայում և կենտրոնացած են առանձին շրջաններում. ալդ բանում արտահայտվում է ԱՍՖՆՀ կլիմայի բազմազանությունը և նրանում ցայտուն կերպով արտահայտված ուղղաձիգ գոտիականությունը (зональность):

Այսպես, որինակ՝ Արևմտյան Վրաստանում կենտրոնացած է անդրկովկասյան ամբողջ չեզիպտացորենի 80 տոկոսը. նա այնտեղ գրավում է ցանքի ամբողջ տարածության 90 տոկոսը: Յորենն ու գարին Ադրբեջանում գրավում են ցանքերի տարածության 82 տոկոսը, իսկ Հայաստանում—85 տոկոսը:

Աշխանացանը գերիշխում է Ադրբեջանում, իսկ զարնանոցանը՝ Հայաստանում: Ծխախոտի ցանքերի 77 տոկոսը կենտրոնացած է Սև ծովի մերձափնյա գոտում—Աբխազիայի ՄՆՀ մեջ: Բրնձի համարյա ամբողջ ցանքը կենտրոնացած է Ադրբեջանում: Բամբակի, ծխախոտի, բրնձի պես մշակույթներն աճում են միայն հարթավայրերում, բացառությամբ Յերևանի հովտի, վորտեղ, չնայած բարձր մակերևույթին (900 մետր բարձր ծովի մակերեւվույթից), հաջողությամբ աճում է բամբակը, շնորհիվ կլիմայական առանձին հատուկ պայմանների: Արդյունաբերական խաղողագործությունը կենտրոնացած է Վրաստանում—Կախեթիայի շրջանում, Ադրբեջանում—Գյանջլի շրջանում և Հայաստանում—Յերևանի շրջանում: Արդյունաբերական ծառապտղի ալդեգործությունը զարգացած է Վրաստանում—Գորու գավառում, Աբխազիայում և Աջարստանում, Ադրբեջանում—Կուբայի շրջանում և Հայաստանում—առանձին շրջաններում:

ԱՍՖԽՀ հատիկային տնտեսությունը կրում է գլխավորապես սպառողական բնույթ: Հանդիսանալով գերիշխող մշակույթ Անդրկովկասի դաշտավայրային մեջ, բռնելով ցանքի ամբողջ տարածություն մոտ 90 տոկոսը և կաղմելով բուսաբուծության ընդհանուր ամբողջ արտադրանքի 31 տոկոսը,—հատիկային տնտեսությունն ունի չնչին ապրանքայնություն (մոտ 2 տոկ.) և ցածր բերքավորություն (միջին հաշվով՝ ԱՍՖԽՀ մեջ 1 հաաշնանացան ցորենը տալիս է 7,9 ցենտ., դարնանացանը—6,4 ցենտ., աշնանացան դարին—8,5 ցենտ., լեզիպտացորենը—8,9 ցենտ.): Հացահատիկային մշակույթների ապրանքային մասնան իր արժեքային արտահայտությունը կաղմում էր (1927-28 թվին) գյուղատնտեսությունից ապրանքային ամբողջ մասնաւի 2,7 տոկոսը միայն:

Արտադրած հացը չի բավարարում բնակչության կարիքները. հացախորային (հացաֆուրածային) դեֆիցիտը վերջին տարիների ընթացքում, միջին հաշվով, կաղմում է մոտ 400,000 տոնն և լրացվում է Միությունից ներածվողով: Ներածվող հացը պատեհագոյմից առաջ կաղմում էր 2,5—3,0 միլիոն ցենտներ:

ԱՍՖԽՀ ժողովրդական տնտեսության ընդհանուր ամբողջ արտադրանքը (ներառյալ շինարարությունը և տրանսպորտը) 1927-28 թվին կաղմում էր 1,639 միլիոն ուրլի, այսինքն՝ աղ-դարնակություն մի շնչին գալիս էր 275 ուրլի: Հիշյալ գումարից գյուղատնտեսության բաժինը կաղմում է 42 տոկոս (բուսաբուծություն—29 տոկոս, այդ թվում՝ հացահատիկները 14 տոկոս և տեխնիկական մշակույթները—2,4 տոկոս, կենդանաբուծությունը—11 տոկ.): Առայժմ չնչին դեր է խաղում անտառատնտեսությունը, վոր կաղմում է ընդամենը 1,6 տոկոս:

ԱՍՖԽՀ մեջ գյուղացիական տնտեսությունների 39 տոկոսը բոլորովին չունի քանոց անասուն, իսկ 36 տոկոսն ունի միայն մինչև 1-ական միավոր: Այսպիսով Անդրկովկասում հոգերի ծանրություն և զրա հետևանքով լծվածքի չափերի պայմաններում (միջին հաշվով՝ 4-ից 8 գույզ լեզ) տնտեսությունների միայն չնչին մասն է սպահովված իր քարշող ուժով:

Ինվենտարագուրի տնտեսությունների քանակը կաղմում է մոտ 44 տոկոս: Աճում էր գյուղացիական տնտեսությունների բաժան-բաժան լինելու պրոցեսը, 1913 թվին յեղած 800,000 տընտեսությունների թիվը հասած է յեղել առ 1-ն հունվարի 1929 թվի 918,000-ի:

Ինչ վերաբերում է գյուղատնտեսության կոլեկտիվացմա-

նը, պետք է ասել, վոր ԱՍՖԽՀ մեջ հնգամյակի սկզբում կար 52 խորհատնտեսութիւն, վորից դաշտավարական—6, խաղողագործական—19, պտղաբուծական—5, մերձարհադարձային մշակույթներին—14 և կենդանաբուծական—8: Բացի դրանից, կար չտրեստացված 4 խորհատնտեսութիւն՝ թելի 2 («Զայ Գրուդիա» ընկերութիւն), սերմատնտեսութիւն—1 («Կարաշալա-Զակխոսկում») և կենսաֆի սերմատնտեսութիւն—1 («Կենսաֆ» ընկերութիւն): Ցանքի տարածութիւնը—1927 թվին 2,700 հա, 1929 թվին՝ 4,750 հա:

Վերջին տարիների ընթացքում կոլտնտեսութիւնների զրու-թիւնը բնորոշվում է հետևյալ թվերով (աղյուսակ № 4).

ԱՂՅՈՒՄԱԿ № 4

	Առ 1-ն հոկտ. 1926 թ.	Առ 1-ն հոկտ. 1927 թ.	Առ 1-ն հոկտ. 1928 թ.	Առ 1-ն հոկտեմ. 1929 թ.
Կոլտնտեսութիւնների քանակը	52	136	697	1,165
Տնտեսութիւնների թիւը	620	2,000	12,990	33,800
‰ 0/0-ով առ գյուղացիա-կան տնտես. բնիւթ. թիւը	0.06	0.23	1.4	3.6

Գյուղատնտեսական կոոպերացիան ձևակերպվել է միայն 1924 թվին: Նա համախմբում էր իր մեջ 330 գյուղատնտեսական ընկերութիւններ՝ 279,2 հադ. տնտեսութիւններով և 265 հատուկ ընկերութիւններ՝ 94,7 հադ. տնտեսութիւններով:

Կոնտրակտացիան սկսում է լայն կերպով արձատանալ Ան-դըրկովկասի գյուղատնտեսութիւն մեջ, հետդհետեւ ընդգրկելով նաև աշխալիսի ծանր-ապրանքային ճյուղ, ինչպիսիւն հացահատիկայինն է:

Հացահատիկների կոնտրակտացման տարածութիւնը կազմում է՝ աշնանացան 1928 թվին—25,000 հա, գարնանացան 1929 թվին—40,000 հա և աշնանացան 1929 թվին—50,000 հա:

Տեխնիկական ամենակարևոր մշակույթները (բամբակ և ձխախոտ) գրեթե 100 տոկոսով չենթարկվել են կոնտրակտացման: 1927-28 թվին կոնտրակտացման 11 միլիոն ուռլլի ընդհա-նուր զուժարը հասել է 26 միլիոն ուռլլու 1928-29 թվին:

Անդրկովկասն իր ունեցած գյուղատնտեսական մեքենանե-

րի քանակով Միութեան ամենաաղքատ շրջանն և յեղել: Միութեան մյուս շրջանների և կապիտալիստական շերտերի համեմատութեամբ նա տալիս և հետևյալ պատկերը.

Կուլտուրական գյուղատնտեսական ինվինտարի ու տրակտորների մեջ յեղած կապիտալը.

1 հա ջանքի տարածութեանը

ԱՍՖեւձ	2	ս. 74	կապ.
ԲՍՖեւձ	7	» 40	»
ԲՍՖեւձ	8	» 80	»
ՈՒՍՖեւձ	18	» 20	»
ՀԱՄՆ (Հլուս. Ամեր. Մ. Ն.)	33	» 87	»
Գերմանիա	80	» 85	»
ԽՍՀՄ	9	» 50	»

1928-29 թվի սկզբին Անդրկովկասում կար 980 արակտոր վորի մեծ մասը (72 տոկ.) Ֆորդոնի սիստեմի, 1929-30 թվին բերված և ևս 455 արակտոր:

Տրակտորների և ֆիֆեկտիվութունը (արգասավորութունը) բավարար չի Այն հանգամանքը, վոր արակտորները մասամբ չեն համապատասխանում Անդրկովկասի հողի պայմաններին, վոր չկան բավարար քանակութեամբ նորոգիչ արհեստանոցներ և վորձված տրակտորիստներ, պատճառ և հանդիսանում արակտորների վնչ բավարար ոգտագործմանը: Յեղած տվյալներով, արակտորների արտադրողականութունը Անդրկովկասում ներկայումս ամեն մի սեզոնում չի անցնում 65 լիսից (հեկտ.):

Անդրկովկասի գյուղատնտեսութունը ինդուստրիացման և լինթարկված յեղել չափազանց թույլ կերպով:

Նյախան հաջողութուններ չեն յեղել գյուղական ելեկտրիֆիկացիայի ասպարիզում: Ելեկտրաշինարարութունը մեծ մասամբ կատարվում էր առանց պլանի և առանց կապակցվելու գյուղատնտեսական ինդուստրիայի հետ. ելեկտրահաստումների ենթադրան համարյա ամբողջութեամբ հատկացվում էր կենցաղային, լուսավորման նպատակների համար: Բացի դրանից, վորպես ընդհանուր կանոն, այս կալաններն սպասարկում էին գյուղական ազգաբնակչությանը մասամբ միայն, այդ պատճառով, իսկն առած, նրանք չեն կարող համարվել զուտ գյուղական ելեկտրա-կայաններ:

Անդրկովկասում կային մոտ 37 ելեկտրակայան, վորոնց

ընդհանուր կարողութիւնը հավասար եր մօտ 1,154 կվտ-ի: Այս կայաններից 4-ը ջրակեկտրակայաններ եյին, իսկ մնացածները — ջերմային:

Գյուղատնտեսական արտադրութեան պայմանների մասնաճանաչ վերլուծութիւնը մեզ բերում է հետեյալ հետեւութիւններին և խնդիրներին:

Անդրկովկասի գյուղատնտեսութեան յեկամտայնութիւնը (ДОХОДНОСТЬ) բարձրացնելու գործոնների մեջ բացառիկ նշանակութիւն ունի տեխնիկական ու թանգարժեք այն մշակույթների զարգացումը, վորոնք հանդիսանում են ԱՍՖՈՀ գյուղատնտեսութեան արժատական վերակառուցման գլխավոր ուղիներից մեկը:

Նրանց զարգացումն ալիւլ սերտորեն և կապում գյուղացիական տնտեսութիւնը արդյունաբերութեան հետ, վորի միջոցով խթանվում են առաջադիմական (պրոգրեսսիվ) տեխնիկական և սոցիալական տեխնոնոցները գյուղատնտեսութեան մեջ:

Տեխնիկական ու թանգարժեք մշակույթների աճը բարձրացում է նրանց սկզբնական վերամշակման անհրաժեշտութիւնը, վորի հետեւեալով կատարվում է գյուղատնտեսութեան լայն ինդուստրիացումը, վոր նպաստում է արտադրական կոոպերացման և կոլեկտիվացման պրոցեսսների զարգացմանը գյուղատնտեսութեան մեջ: Այսպիսով, տեխնիկական ու թանգարժեք մշակույթների զարգացման պրոքլեմը դառնում է սոցիալիստական շինարարութեան ամենատնտեսալ պրոքլեմը յերկրի ժողովրդական և հասարակական գիտակցութեան մեջ:

Անդրկովկասի հողի ու կլիմայական պայմաններն տառնանալու բարենպաստ են այս մշակույթների համար:

Տեխնիկական մշակույթների տեսակարար կշիռը շարունակ աճում է ցանքերի տարածութեան կազմութեան (ստրուկտուրա) մեջ և 1925 թվի 7,7 տոկոսից հասնում է 1929 թվին 8,7 տոկոսի. իսկ հացահատիկների տեսակարար կշիռը 1925 թվի 89,7 տոկոսից ընկնում է 1929 թվին հասնում է 88 տոկոսի: Տեխնիկական մշակույթները, կազմելով գյուղատնտեսութեան ընդհանուր արտադրանքի 7,3 տոկոսը միայն, տալիս են գյուղատնտեսութեան ամբողջ ապրանքային մասսայի 25 տոկոսը, այսինքն՝ 9,5 անգամ ալիւլ, քան հացահատիկները—Անդրկովկասի դաշտավարութեան գերիշխող մշակույթը, վոր կազմում է ցանքերի տարածութեան մինչև 90 տոկոսը:

Անդրկովկասի անասնաբուծութեան հիմնական ճյուղերն են հանդիսանում խոշոր և զգլխուրավոր անասուններ պահելը և վոչխարաբուծութիւնը:

Կախում ունենալով բնական պայմաններից, գյուղացիական անասնաբուծութեան սխառնի մեջ չափազանց բազմազան և խոշոր անասնապահութեան դերը: Հարթավայրերում, հողադործութեան ու աշկեղործութեան տիրապետութեան շրջաններում անասնաբուծութիւնը հանդիսանում և ոժանդակ ճյուղ, վորն ոգտադործվում և վորպես ուժային աղբյուր: Լեռնային շրջաններում 1,800 և ավելի մետր բարձրութեան վրա, վորտեղ հողագործական աշխատանքը չափազանց նեղված և և քիչ և շահեկան՝ կլիմայական պայմանների հետեանքով, անասնաբուծութիւնը հանդիսանում և բնակչութեան գլխավոր դրագմունքը, ընդվորում նա կրում և արդուենաբեր (պրոդուկտիվ) բնույթ:

Վոչխարաբուծութիւնն ԱՍՖՅՀ մեջ, ընդհանուր առմամբ, ունի միս, կաթ, բուրգ արտադրելու ուղղութիւն:

Խոզաբուծութիւնն ամենից ավելի զարգացած և Վրաստանում, վորտեղ կենտրոնացած և Անդրկովկասի խոզաբուծութեան մինչև 93 տոկոսը:

Թռչնաբուծութիւնն առանձնապես զարգացած և Արևմտյան Վրաստանում:

Անասունների նախկին քանակի վերականգնման պրոցեսը պետք և համարել, ընդհանուր առմամբ, վերջոցած: Սակայն գոյութիւն ունեցող անասնաբուծական տնտեսութիւնն ապրում և կերի ճգնաժամ. յեղած կերի պաշարը (մի գլխին, խոշոր անասունի վերածումով, գալիս և տարեկան 614 կիլո կեր) հազիվ հերիք անի, վորպետեղի կարելի լինի պահել գոյութիւն ունեցող հոտը. կերը հերիք չի անում՝ վոչ արտադրանքն ավելացնելու, վոչ ևլ հոտն ընդարձակելու համար:

Շերածապահութիւնը նույնպես հանդիսանում և չափազանց կարեոր ոժանդակ ճյուղ գյուղատնտեսութեան մեջ: Նա տարածված և համարյա ամենուրեք, վորտեղ կան բավարար քանակութեամբ թթենիներ:

Անտառային տնտեսութիւնը հանդիսանում և ԱՍՖՅՀ ժողովրդական տնտեսութեան ամենահետաձիւց ճյուղը:

Անդրկովկասում անտառները բռնում են 4,255,5 հազ. նա տարածութիւն: Համաառարած անտառով բռնված և 3,403,9 հազ. նա. մնացած տարածութիւնը կազմում են կտրված, ալրված ան

տառները, ձորերը և այլն: Հնգամյակի սկզբին կարգավորվել և հետադոսովել եր անտառների 36 տոկոսը. մնացած տարածութիւնը կողմնորոշ ե (որիենտիր), նրա վրա չի տարվում պլանային տնտեսութիւն:

Պահպանվող միավորի (անտառապահութեան) տարածութիւնը ԱՍՖՔՀ մեջ չի անցնում 50 հազար նաւից, վերադասիւհանգամանքը հնարավորութիւն չի տալիս՝ կանոնավոր կերպով պահպանելու և շահագործելու անտառները:

Ունենալով ջրային եներդիայի հսկայական պաշար, վորը, հաշված միայն գլխավոր գետերինը (այսինքն՝ ակնհայտորեն պակասեցնելով ջրային ուժի պաշարը 20-25 տոկոսով), հասնում ե տարեկան մշտական լեւնք միլիոն ձիաուժի և մոտ յոթ միլիոն ձիաուժի, վերցնելով այն՝ վեցամսյա իր կարողութեամբ, — գոյութիւն ունեցող հիդրոէկաններ կարողութիւնը, ԶԱԳԵՍ-ի հետ միասին չի անցած յիդել 30 հազար ձիաուժից, այսինքն՝ ջրաուժերի ռեսուրսների ռոտագործումը հնգամյակի սկզբին կազմելիս ելելել գետերի տարեկան մշտական կարողութեան միայն մի տոկոսը և նրանց վեցամսյա կարողութեան մոտ $1\frac{1}{2}$ տոկոսը: Զրային եներդիայից դատ, չնայած վոր գոյութիւն ունեն մեծ քանակութեան հանքային պարարտանութեր (նալթ, քարածուխ), այնուամենայնիւ՝ ԱՍՖՔՀ ամբողջ ժողովրդական տնտեսութիւնն սպասարկվում եր ընդամենը 160 հազար ձիաուժանի. ելելկտրակայաններով, վորոնցից 121 հազար ձիաուժը պատկանում եր Աղնեֆթի կենտրոնական կայանին: Անդրկովկասի բնակչութեան բաշխումն ըստ գրադմունքների ցույց եր տալիս, վոր արտադրողական ուժերի ռոտագործման աստիճանը բարձր չե: Աշխատելու ընդունակ տարիքի հասած բոլոր անձերից 1926-27 թվին զբաղված ե լելել միայն 64 տոկոսը: Այդ քանակութեանից գոլղատնտեսութեան մեջ զբաղված ե լելել 76 տոկոսը, իսկ արդշտնտերութեան, տրանսպորտի և շինարարութեան մեջ՝ 15 տոկոսը:

Խոշոր արդշտնտերութեան մեջ աշխատել ե զբաղված բոլոր անձերի միայն 4,3 տոկոսը:

Իր պրիմիտիւ, յետամնաց տեխնիկայով, կանոնավոր ցանքաշրջանառութեան բացակայութեամբ և նման կողմերով աշքի ընկնող գոլղատնտեսութեան մեջ աշխատանքի կազմակերպումը ցույց ե տալիս, վոր գոլղատնտեսական բնակչութեան աշխատանքային տարեկան պաշարի մոտ 15 տոկոսն անկերպառելի չե մնում:

Այս ամենի հետ միասին՝ բնակչության կողմից արտա-
դրութեան միջոցների և շարժիչ ներդրիայի ոգտագործումը չըն-
չին և ԱՍՖՖՀ մեջ տնտեսութեանների 39 տոկոսը բոլորովին
չունի բանող անասուն, իսկ 37 տոկոսն ունի վնչ բավարար քա-
նակութեամբ: Տնտեսութեանների 44 տոկոսը չունի գյուղատըն-
տեսական ինվեստար: մի հա-ին (հեկտարին) ընկնում և միջին
թվով միայն 20. 74 հ. ինվեստարի ֆոնդ:

Մի բանվորին (առանց Ազնեֆտի) դալիս և միայն 0,49 կլլտ
ներդրի, վոր ստացվում և սկզբնական շարժիչից:

Նույնպես անհրաժեշտ և նշել այն, վոր ներկայումս Ան-
դրերկովկասյան ներդրացիայի վողջ տնտեսութեանը սպասարկ-
վում և վորակիլ պերսոնալի չափազանց աննշան թվով:

Այսպես, բրինակ՝ հանրապետական ամբողջ արդյունաբերու-
թեանը, վոր տալիս և 111 միլիոն ուրբլու ընդհանուր արտա-
դրանք, սպասարկվում և ընդամենը 96 ինժեներներով և 135
տեխնիկներով: Գյուղատնտեսութեանը, իր 2,1 միլիոն հա ցան-
քալին տարածութեամբ, ունի 949 ագրոնոմ ու անասնաբույժ և
միջակ կրթութեամբ 1,216 անձ:

1927—28 թվին ԱՍՖՖՀ ներդրալինման ցուցանիշները հե-
տևալին են.

Մի բանվորի դինումը (կլլտ-ով) սկզբնական շարժիչով
(մեխանիզմ և ելեկտրաշարժիչներ)

ա) Առանց Ազնեֆթի նավթահանքերի . 0,49

բ) Ազնեֆթի հետ միասին 1,88

Արդյունաբերութեան մեջ մի բանվորի սպառած
ներդրիան (կլլտով) 3,317

Արդյունաբերութեան ելեկտրիֆիկացման առ-
տիճանը 85

Մի բնակիչի սպառած ելեկտրաէներգիան (կլլտով)

ա) Առանց Ազնեֆթի նավթահանքերի . . 14

բ) Ազնեֆթի հետ միասին 57

Այսպես, ուրեմն, ԱՍՖՖՀ ժողովրդական տնտեսութեան
դրութեանը բնորոշվում էր շրջանների բարդութեամբ, խայտա-
բղետութեամբ, տնտեսական մանրակերտումով (մոզաիկու-
թեամբ), տնտեսական կյանքի սուր կոնտրաստներով, բազմա-
տեսակութեամբ, արդյունաբերութեան չափացանց թույլ դար-
գացմամբ (յեթև հաշվելու չիսնեք նավթը և մանդանը), գյու-
ղատնտեսական արտադրութեան թույլ մասնադիտացմամբ և

գյուղատնտեսական շրջանացման կատարյալ բացակայությամբ, նատուրալ ու կիսանատուրալ հացահատիկային տնտեսության և քոչվորակսն ու կիսաքոչվորական տիպի եքստենսիվ կենդանաբուծության տնտեսարար բարձր կշռով: Միության Պետպլանի բնորոշմամբ ԱՍՖՆՀ ժողովրդական տնտեսությունը հնգամյակի սկզբին բնութագրվում էր հետևյալ գծերով.

«Ապշերոնի նավթային արդյունաբերության ամերիկյան հզոր մասշտաբ ունեցող ինդուստրիալ սոցիալիստական կենտրոնի կողքին գոյություն ունեն դեռ տնտեսություններ՝ պրիմիտիվ տեխնիկայով և նահապետական կենցաղով:

«Բարձր ապրանքային գյուղատնտեսական ուսյունների գոյությամբ հանդերձ, գյուղատնտեսական բնակչության ճնշող մեծամասնությունը դեռ դուրս չի լքել կիսաբնատնտեսական շրջանակներից: Ճիշտ այսպես և ընդերքների բարձր ինտենսիվ շահագործման կողքին դեռ գոյություն ունեն միանգամայն չհետադոտված շրջաններ:

«Այսպիսի կոնտրաստները, վորոնք ցույց են տալիս, թե տնտեսական բավարար կապ չկա յերկրում տարբեր արտադրութունների միջև, կամ թե արտադրության բարձր զարգացման հասած ձևերը թույլ ազդեցություն ունեն ավելի ցածր ձևերի վրա, ամենայն վճռականությամբ պահանջ են դնում դոտնել այդպիսի ազդեցության մեթոդներ ու ձևեր:

«Յերկրի արդյունաբերության և գյուղատնտեսության միջև կապ հաստատելու միջոց և ժողովրդական տնտեսության արտադրական ու սոցիալական վերակառուցման լծակներ պետք է լինեն Անդրկովկասում, առաջին հերթին, ելեկտրիֆիկացիան, վոտոգումը և տրանսպորտը»:

5. ԱՍՖՆՀ ՀՆԳԱՄՅԱ ՊԼԱՆԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅՅՆԵՐԸ

Յեկակետ ընդունելով յերկրի ինդուստրիացման ու գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման հիմնական խնդիրները և նկատի առնելով ԱՍՖՆՀ բնական ռեսուրսները, ԱՍՖՆՀ ժողովրդական տնտեսության հնգամյա պլանը, համաձայն կուսակցության համամիութենական 15-րդ ու անդրկովկասյան 5-րդ համագումարների դիրեկտիվների, խարսխվում է հետևյալ գլխավորումների վրա.

ա) ինչպես վերևում ասվեց, ԱՍՖՆՀ չափազանց հարուստ

և ջրալին օկեսուրսներով: Դեռ լենինն անդրկովկասյան կոմմունիստներին ուղղած իր նամակում ասում էր, թե նրանց հիմնական խնդիրն է հանդիսանում «զարգացնել հարուստ յերկրի արտադրողական ուժերը, սպիտակ ածուխը, վոստոկումը... սկսել երկկտրիֆիկացիայի և վոստոկման խողոր աշխատանքներ»: Յեվ, հիրավի, ԱՍՖՖՀ մեջ ժողովրդական ամբողջ տնտեսության զարգացման և օկոնոմատրուկցիայի (վերականգնման) համար հաստատուն բազա ստեղծող հիմնական ձեռնարկումներ հանդիսանում են յերկրի ջրալին օկեսուրսների մաքսիմալ ոգտադրծումը՝ ինչպես երկկտրաշինարարության միջոցով, նույնպես մեկտրատիվ ու վոստոկման աշխատանքների միջոցով: Գլխավոր խնդիրն այստեղ այն է, վոր թե երկտրաշինարարության և թե մեկտրացիային վերաբերյալ աշխատանքները պետք է տանել այնպես, վոր նրանք ամենատպախմալ (բարենպաստ) չափով զուգակցվեն իրար:

բ) հաշվի առնելով Անդրկովկասի ընդերքների հսկայական հարստությունները և արդյունաբերության հենց այն ձուլերի աններկի յետաամնացությունը, վորոնք հիմնվում են ալդ ընդերքների վրա, հնգամյա պլանն առաջին տեղն է քաշում լեռնային (հանքային) և լեռնագործարանային արդյունաբերության (ալդ թվում՝ վառելիք, մանղանի, սև ու գունավոր մետաղագործություն) ամենակերպ զարգացումը. եժան ջրալին եներգիայի գոյությունը և նավթային տնտեսության ու գլուգատնտեսության հետզհետե զարգացող պահանջներն ԱՍՖՖՀ մեջ կարևորագույն խնդիր են դարձնում քիմիական արդյունաբերության շինարարությունը և, վերջապես, շինանյութերի, մանավանդ հանքային ծագում ունեցողների զգալի պաշարները քաշում շինանյութերի արդյունաբերությունը նույնպես առաջին տեղերից մեկը:

գ) ԱՍՖՖՀ անտառներով հարուստ լինելը հայտնի չե, մինչդեռ անտառային արդյունաբերությունը չափազանց լեռ և մընում: Անդրկովկասյան անտառները ռացիոնալ ոգտադրծելու խնդիրը, անտառային արդյունաբերությունը մաքսիմալ չափով զարգացնելու նպատակով, հանդիսանում է ամենագլխավոր խընդիրներից մեկը: Սակայն պետք է նշել, վոր լեռնալանջերում գտնվող անդրկովկասյան անտառները կրում են գլխավորապես պաշապանական բնույթ: Նրանց գոյությունը վճողական գործոն է, վոր վորոշում է թե յերկրի կլիման և թե ջրալին օկես-

սուբսները, վորոնց վրայ հիմնված ԱՍՖՈՀ ելեկտրաշինարարութիւնն ու վորոգումը: Անտառները և կախած գետերի ռե-
 ժիմը, նրանք պատենք են հանդիսանում հեղեղների, փլվածքնե-
 րի համար և այլն: Այդ պատճառով անտառանյութեր մշակող
 Անդրկովկասի արդյունաբերութիւնը պետք և զարգանա մեծ
 շրջանայեցութեամբ, վորպեսզի զգալի քանակ կազմող հասուն
 ծառերի ոգտագործումը տեղի ունենա անտառները նորոգելու և
 անտառատնկութեան աշխատանքների հետ: Այդ գործը բավական
 բարդ է, նկատի ունենալով Անդրկովկասի լեռնային ռելիեֆը:
 Անտառային արդյունաբերութիւնն ավելի շահաբեր դարձնելու
 նպատակով հնգամյա պլանը ծրագրում է հիմնել անտառամշա-
 կութեան ձեռնարկներ՝ անտառամշակութեան կոմբինատների ձե-
 րով:

դ) պլանը լենթագրում է առանձնապես զարկ տալ արդյու-
 նաբերութեան այն ճյուղերի զարգացմանը, վորոնք հիմնվում են
 տեղական գյուղատնտեսական հումուլթի վրայ (տեքստիլ, համ ու
 սննդի, շաքարի արդյունաբերութիւն և այլն): Սակայն այստեղ
 արդյունաբերութեան այդ ճյուղերի, մասնավոր տեքստիլ ճյուղի
 ծավալման տեմպերը պետք է շաղկապված լինեն լինչպես գյու-
 ղատնտեսական հումուլթի այդ տեսակի արտադրանքի աճի հետ,
 այնպես և միութենական արդյունաբերութեան ձեռնարկութեան-
 ներին այդ հումուլթի մատակարարումը շարունակելու և ուժե-
 դացնելու հետ:

ե) գյուղատնտեսութեան վերակառուցման նկատմամբ պլա-
 նային լենթագրութիւնները հենվում են զարգացման բարձր
 տեմպի վրայ: Պլանն այդպես կազմելն առաջանում է նրա առան-
 ձին ամենագլխավոր տարրերի միջև ճիշտ հարաբերականութեա-
 նը (պրոպորցիա) պահպանելու անհրաժեշտութիւնից:

Իրոք, արդյունաբերութեան համար մենք վերցրել ենք
 զարգացման բարձր տեմպեր («Ինդուստրիացման տեմպերը պետք
 է լինեն ավելի բարձր, քան խՍՀՄ կենտրոնական արդյունաբե-
 րական շրջաններումն»): Այստեղ մտցվում են հսկայական մի-
 ջոցներ, այդ թվում նաև գյուղատնտեսական հումուլթ մշակող
 արդյունաբերութեան ճյուղերի մեջ: Մյուս կողմից՝ անհրաժեշտ
 է համարված վնջ միայն շարունակել հումուլթի մատակարարու-
 մը միութենական արդյունաբերութեանը, այլև ուժեղացնել այդ
 մատակարարումը: Այս դեպքում գյուղատնտեսութեան համար
 պետք է ծրագրվեն բավական ձեռնարկումներ, վորոնք ապահո-

վում են հումուլթի լիւութը (ВЫХОД)⁵ արդունարերական դարգացման տեմպը, ինչպես մեղանում, նույնպես և Միութւյան համապատասխան նշուղերում ուժեղացնելու համար:

Ձի կարելի նույնպես անուշադրութւյան մասնել հացահատիկային տնտեսութիւնը (առաջիմ մեր գլուղատնտեսական աղգարնակութւյան գլխավոր դրողմունքը), վորի զարգացումն իր հերթին նպաստում և արդունարերութւյան համար անհրաժեշտ տեխնիկական մշակութիւնների զարգացմանը: Ըստ ալամ, պետք և հաշվի առնել աղբարային ծայրահեղ գերրնակչութւնը Անդրկովկասում և այս պրորբնմը լուծելու դժվարութիւնը միայն վերարնակութւյան միջոցով չերկրի ներսում: Մոտակա հնդամչակում այս բացասական յերեւելթի թուլացումը պետք և վորոնել աշխատաշատ մշակութիւնների մեջ, վորոնք կարող են արտադրողական աշխատանքի հետ կապել ամենամեծ քանակութւամբ գլուղատնտեսական բնակչութւուն:

Կան նաև ալլ հանդամանքներ, վորոնք ստիպում են ԱՍՖՈՀ գլուղատնտեսութիւնը զարգացնել բարձր տեմպերով. դա մեր գլուղատնտեսութւյան չափազանց, կարելի չե ասել, բացառիկ յետամնացութիւնն և, վոր արգելք և հանդիսանում յերկրի արդունարերութւյան և տնտեսարան ինդուստրիացման հետագա դարգացմանը, մը չերկրի, վորը զշատ ավելի գլուղացիական և, քան Միութւյան մյուս մասերը» (Լենին):

ԱՍՖՈՀ կարող և դառնալ ինդուստրիալ չերկիր միայն այն զեպքում, չերբ բացառիկ միջոցներ ձեռք առնվեն այդ տնտեսութւյան վերակառուցման ուղղութւամբ:

դ) գլուղատնտեսութւյան տեխնիկական վերակառուցումը պլանը պատկերացնում և միայն բացառապես նրա սոցիալական վերակառուցման—գլուղատնտեսութւյան հանրայնացման ուղիով: Այստեղ, ինչպես գլուղատնտեսութւյան, նույնպես կոռպերացման պլանի մեջ նախանշված են մի շարք ձեռնարկումներ, վորոնք հնդամչակի վերջին ուժեղացնում են սոցիալիստական հատվածը գլուղում, ամեն կերպ զարգացնելով ալն, մանավանդ կոլտնտեսութիւններին, խորհտնտեսութիւններին և գլուղկոռպերացիալի շինարարութւյան ասպարիղում: Միայն այդ բաղալի վրա գլուղատնտեսութիւնը կարող և հասնել տեխնիկալի ավելի բարձր աստիճանի, կարող և ուժեղացնել ապրանքայնութիւնը և դուրս գալ կուլտուրական վերելքի ալն ուղին, վորը հնդամչակի վերջին կվոնչացնի վոչ միայն նահապետական յետամնաց կենցաղի

բոլոր ֆնացուկները (пережитки) գլուղում, այլև դուրս կգցի և արմատախիլ կանի գլուղից մասնա-կապիտալիստական տարրերը.

է) գլուղատնտեսության զարգացման բարձր տեմպերի հետ միասին պլանային յենթադրությունները, սակայն, մշակված են խնայեա, վոր կարելի լինի գլուղատնտեսության հետագա զարգացումն ուղղել տեխնիկական, թանգարժեք և հատուկ մշակույթների (բամբակ, ծխախոտ, թիզ, մերձարևադարձային բույսեր և այլն) և արդյունաբեր կենդանաբուծության առավելագույն զարգացման կողմը: Այդպիսի դիրքավորումը համապատասխանելով ԱՍՖՈՂ բնական ռեսուրսներին և առաջին տեղը քաշելով հատկապես մեր առանձնահատկությունները (վորոնք չեն պատահում Միության մյուս մասերում), հիմնականում հանդիսանում է գլուղատնտեսության վերակառուցումն, նրա բարձրացումը տեխնիկական ու սոցիալական ավելի բարձր աստիճանի վրա և մեր՝ գլխավորապես սպառողական գլուղացիական տնտեսության վերածումն ապրանքային տնտեսության.

ը) պլանը մասնավորապես առանձին ուղադրություն է դարձնում հացահատիկային պրոբլեմի վրա: Խնչպես հայտնի չե, Անդրկովկասը հանդիսանում է սպառողական յերկիր, և Անդրրկովկասի հացա-խարային (хлебофуражный) հաշվեկշիռը մշտապես ցույց է տալիս դեֆիցիտ, վորը դեռ գոյություն կունենա յերկար ժամանակ, վորովհետև ԱՍՖՈՂ գլուղատնտեսության զարգացումը կերթա գլխավորապես տեխնիկական, հատուկ ու թանգարժեք մշակույթների գծով, վորոնք պետք է դուրս վանեն և դուրս են վանելու հացահատիկային մշակույթն ամենորոք, վորտեղ դա հնարավոր կլինի Սակայն հացահատիկային և հատուկ մշակույթների գների հարաբերակցությունը, պարենի բազայի ուժեղացումը, լեռնային շրջանների հացով հագեցումը, այս ամենն այնպիսի գործոններ են, վորոնք իրենց հերթին նպաստում են տեխնիկական մշակույթների զարգացմանը: Այդ պատճառով պլանը հացահատիկային մշակույթների բնագավառում կողմորոշումը վերցնում է նրանց մաքսիմալ զարգացման ուղղությամբ՝ նոր հողերում ու կորդերում (запекли) այն շրջաններում, վորտեղ այդ խնդիրը դեմ չի առնում Անդրկովկասի հատուկ խնդրին: Պլանը նախատեսում է նաև մի շարք ձեռնարկումներ՝ ամենամեծ չափերով բարձրացնելու հացահատիկները բերքատվությունը.

բ) ԱՍՖՖՀ խոշոր և մանր լուղջուրավոր անասունների ապահովման ծրագրում, իր աշխարհագրական և տնտեսական պայմաններով բացառիկ հնարավորություններ ունի արդյունաբեր անասնաբուծության ու կենդանաբուծության մանր ճյուղերի զարգացման ասպարիզում: Այստեղ պլանային յենթադրությունները լինում են անասնաբուծության յետաձևաց ձևերը (քոչվորական և կիսաքոչվորական) աստիճանաբար վերացնելու կենդանաբուծական տնտեսության լիովին վերականգնման անհրաժեշտությունը, այն կապելով դաշտաբուծության հետ և ինտենսիֆիկացման յենթարկելով հենց դաշտաբուծությունը՝ կերային այն ուսուցումներն ընդարձակելու միջոցով, վորոնց պակասն ըզգում է Անդրկովկասը, մի պակաս, վորը կարող և արգելք հանդիսանալ կենդանաբուծության հետագա զարգացմանը:

Պլանը խոշոր անասնաբուծության զարգացումը թեքում է կաթնատնտեսության ուղղությամբ, մոշխարաբուծության դարգացումը— բրդի և կաթի ուղղությամբ և շեշտում է կենդանաբուծության մանր ճյուղերի (շերամապահություն, խոզաբուծություն, թռչնաբուծություն և մեղվապահություն) զարգացումը հոփաներում:

գ) ԱՍՖՖՀ աշխարհագրական ու տեղադրական առանձնահատուկ պայմանները, յերկրի լեռնալին ուլլեթը, ընական հարըստություններն ու նրանց տեղավորումը (размещение), մանավանդ կլիման ու հողը, լայն հնարավորությունները հատուկ մշակույթների ասպարիզում, Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի տըրանզիտային գրությունը Յեվրոպայից Ասիա տանող ճանապարհների վրա՝ յերկու ծովերի միջև, պահանջում են հատուկ ուշադրություն դեպի Անդրկովկասի տրանսպորտային պորըլեմը, մանավանդ վոր այդ պորըլեմի ռացիոնալ լուծումը նախադրյալ է հանդիսանում ԱՍՖՖՀ արտադրողական ուժերի վերելքի համար, վորովհետև Ֆեդերացիայի տնտեսական բոլոր խնդիրները զըծվարությունների յեն հանդիպում տրանսպորտի ասպարիզում:

Այստեղ պլանը կոդմորոշվում է Անդրկովկասյան յերկաթուղիների գնացքառաքման (пропускная) և փոխադրման (проеводная) ունակության ուժեղացման ուղղությամբ, նոր յերկաթուղիներ, անուլս ճանապարհների ցանց կառուցելու, տրանսպորտի մեքենայացման և առհասարակ տրանսպորտի առանձին տեսակները փոխադարձ համապատասխանությունների ու ժողովրդական տնտեսության պահանջներին համապատասխան ձևով փոփոխելու ուղղությամբ:

Ժա) պլանային մյուս ձեռնարկումներն ու դիրքավորումները այս կամ այն չափով կախված են այս հիմնական տարրերից և, առհասարակ, վորոշվում են նրանցով: Շինարարության, սոցիալ-կուլտուրական հարցերին, ապրանքաշրջանառությանը և այլ հարցերին վերաբերող պլանային ձեռնարկումների ուղղութիւնն ու ծավալը պլանը համապատասխանեցրել է արդյունաբերության, գյուղատնտեսության, ելեկտրիֆիկացիայի և տրանսպորտի զարգացման տեմպերին:

6. ԵՆԵՐԳԵՏԻԿԱ

Ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական մակարդակի վորոշման համար վճռողական հանգամանք է հանդիսանում եներգադինման տիպը: Ընթացիկ հնգամյակը նշանակալիորեն առաջ կմղի ԱՍՖՈՋ այդ ուղղութիւնմբ:

ԱՍՖՈՋ եներգետիկ ռեսսուրսները միանգամայն բացտոլիկ են: Այստեղ մենք ունենք նալթ, քարածուխ, և, վոր զլխավորն է, ջրային ռեսսուրսներ: Անդրկովկասյան ելեկտրաշինարարությունը խարսխվում է վերջիններիս վրա: Նալթը, նկատի ունենալով նրա բացառիկ արժեքը, չի կարելի վերցնել վորպես վառելանյութ՝ ելեկտրաեներգիա արտադրելու համար. ընդհակառակը, անհրաժեշտ է ամեն կերպ աշխատել, վորպեսզի կրճատվի նալթի գործադրությունը ելեկտրաշինարարության կարիքների համար:

Այդ պատճառով նալթը պլանի մեջ նկատի չի առնվում վորպես եներգիայի շահաբեր աղբյուր՝ ԱՍՖՈՋ համար. ընդհանուր հեռանկարի մեջ ելեկտրական եներգիա ստանալը, նալթային վառելիքն ոգտագործելու միջոցով, նախատեսվում է միայն վորպես պահեստ հիդրոկայանների համար:

Պլանի հիմնական դիրքավորումն է՝ փոփոխել մեր եներգահաշակելու կազմութիւնը (ստրուկտուրան) հիդրոկայանները ջերմային կայանների հանդեպ ուժեղացնելու ուղղութիւնմբ: Այս նույն բանը վերաբերում է նաեւ անդրկովկասյան քարածուխներին: Տկվիրուլի ածուխը, վորպես վառելանյութ, նույն ուղղումում հիդրոկայանների միշարք վարիտանների համեմատութիւնմբ չի հանդիսանում ձեռնտու աղբյուր: Ինչ վերաբերում է Տկվարչելու քարածխին, վոր տալիս է մետաղագործական արժեքավոր կոքս, պետք է ասել, վոր նրա գործածութիւնն ելեկտրաշինարարության նպատակների համար ձեռնտու չէ՝ վառելա-

ժայան Անդրկովկասի պալմաններում չի կարող հաշվի առնվել վորպես յեկակնառային հատուկ նյութ՝ ելեկտրաներգիա ստանալու համար կենտրոնական կայաններում, վորոնք եներգիա յեն մատակարարում սպառման շրջաններին:

Այսպիսով, կարևորագույն աղբյուր են հանդիսանում ջրալին սեւսուրաները, վորոնք հաշվվում են,— յեթե ուշադրության առնենք միայն զլիսավոր դեաները, ալսինքն՝ պակասեցնելով սեւսուրաները 20—22 տոկոսով,— 3,055 հազար ձիու ուժ տարեկան մշտական կարողությամբ, իսկ 7.116 հազար ձիու ուժ՝ վեց ամսյա կարողությամբ:

Տարեցտարի ավելանում է ելեկտրաներգիայի արտադրությունն ու սպառումը, վոր ցույց է արվում № 5 աղյուսակում:

Աղյուսակ № 5.

Հանրապետություններ	Արտադրությունը (միլիոն կիլով.-ժամերով)			Սպառումը (միլիոն կիլով.-ժամերով)		
	26—27 թ.	27—28 թ.	28—29 թ.	26—27 թ.	27—28 թ.	28—29 թ.
ԱՅԽՀ . . .	352,0	369,0	435,0	293,0	310	300,5
ՀԱԽՀ . . .	11,5	12,5	31,5	10	12	37,5
ՎԱԽՀ . . .	11,2	30,0	53,0	10	28	40,5
ԱՍՖԽՀ . . .	374,7	411,5	519,5	313	350	438,5

Ելեկտրա-եներգիայի սպառումն ԱՍՖԽՀ Ժողովրդական տընտեսության առանձին ճյուղերում բնորոշվում է հետևյալ № 6 աղյուսակի թվերով (միլ. կիլովատտ-ժամերով):

Աղյուսակ № 6.

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹ. ՃՅՈՒՂԵՐԸ	1926—27 թ.	1927—28 թ.	1928—29 թ.
Արդյունաբերություն . . .	276,4	301,0	359,0
Տրանսպորտ	1,9	3,0	11,5
Գյուղատնտեսություն (մեքենայական վտղում՝ Այդրլիճ Հալաստանում) . . .	0,7	1,5	6,5
Ֆոսմունալ-կենցաղային սպառում	34,0	44,5	61,5
	313,0	350,0	438,5

Մեկ բանվորի, գյուղացիական տնտեսության և քաղաքի 1 բնակչի վրա սպառվող էլեկտրաէներգիան նույնպես ավելանում է, վոր յերևում է № 7 աղյուսակից (կիրովատտ-ժամերով):

Աղյուսակ № 7.

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՆԵՐ	1926—27թ.	1927—28թ.	1928—29թ.
Բանվորներին	2,750	3,317	3,508
Գյուղական 100 տնտեսությանը (մեքենական վառարանով)	80	167	690
Քաղաքի 1 բնակչին	23	30	41

Այսպիսով, էլեկտրաէներգիայի սպառումն ԱՍՖՖՀ ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերում աճում է բացառիկ արագությամբ:

Ելեկտրական էներգիայի ընդհանուր սպառումն ԱՍՖՖՀ մեջ հնգամյակի ընթացքում բարձրանում է 1927—28 թվի 350 միլիոն կիրովատտ-ժամից 1932—33 թվին 1.035 միլիոն կիրովատտ-ժամի, այսինքն՝ աճում է 197 տոկոսով:

Բազմի շրջանի պահանջը հնգամյակի ընթացքում բարձրանում է 1927—28 թվի 297 միլ. կիրով.-ժամից 1932—33 թվին 480 միլիոն կիրով.-ժամի:

Գլանջայի արդյունաբերական շրջանում էլեկտրական էներգիայի պահանջը հնգամյակի ընթացքում աճում է 1927—28 թվի 7 միլ. կիրով.-ժամից 1932—33 թվին մինչև 52 միլ. կիրով.-ժամ, այսինքն ավելանում է 640 տոկոսով:

Ելեկտրաէներգիայի սպառման այսպիսի բուռն աճ ծրագրվում է նաև Վրաստանի ու Հայաստանի համար:

Սորհրդային Վրաստանում Սուրամի լեռնանցքի էլեկտրիֆիկացման և ֆերրո-մանգանի գործարան ու բրիկետի գործարան կառուցելու հետևանքով, Բաթումում նալթարդյունաբերության զարգացման պատճառով էլեկտրական էներգիայի սպառումն աճում է 1927—28 թվի 28 միլ. կիրով.-ժամից 1932—33 թվին մինչև 158 միլ. կիրովատտ-ժամ (առանց ֆերրո-մանգանի)

և մինչև 338 միլ. կիլով.-ժամ (ֆերրո-մանգանի հետ), ալ-սինքն՝ առաջին դեպքում աճը հավասար է 460 տոկոսի, իսկ յերկրորդ դեպքում՝ 1.100 տոկոսի:

Յորհրդային Հայաստանում տեքստիլ արդյունաբերութիւնը դարգացման հետեանքով Լենինականում, քիմիական արդյունաբերութիւն, շինանյութերի արտադրութիւն, մեքենայական վո-ռոգման դարգանալու պատճառով ելեկտրահէնրդիայի սպառու-մը աճում է 15 միլ. կիլով.-ժամից 135 միլ. կիլով.-ժամի, ալ-սինքն ափեւանում է 800 տոկոսով:

Պլանի հիմնական խնդիրն է՝ ուժեղացնել և ընդլայնել ենեւր-դետիկ քաղան, ընդամին յերկրի ինդուստրիացման ու վերակառուց-ման վերաբերող առաջադրված խնդիրները կարող են իրագործ-վել միայն այն դեպքում, լերը ուժեղանա հիդրո-էլեկտրաշինա-րարութիւնը, վորպես Անդրկովկասի համար տեղական վառելա-նյութի ամենաեւթան տեսակն ողտադործելու ամենաշահաբեր ձեւը:

Ապագման վերելում նշված աճի հետեանքով պլանը ծրա-դրում է ավարակ միանդամից լրիվ կարողութիւմը շրջանային կայանների կառուցումը, ալսինքն՝ Ռիոնի (41,000 կվտ.), Ձո-րադետի (20,000 կվտ.) կայանները և ընդլայնել մինչև իր վերջ-նակետային կարողութիւնը ԶԱԳԵՍ-ի կայանը (բարձրացնելով 12,800 կվտ.-ից մինչև 38,400 կվտ.): Միաժամանակ պլանը ծրադրում է սկսել կառուցել Քանաքեռի կայանը (15,000 կվտ.) Հայաստանում, Կարասախկալի կայանը (30,000 կվտ.)՝ Աղբե-ջանում և ընդլայնել Ազնեֆիի կայանը Բազվում (108,500 կիւ-վատից հասցնելով 138, 500 կվտ.-ի):

Դրան դուզընթաց ընդլայնվում են մինչև իրենց վերջնա-կետային կարողութիւնը արդեն կառուցված՝ Յերեանի կայանը (1,760-ից հասցնելով 4,500 կվտ.-ի), Լենինականինը (2,000 կիւ-վատից մինչև 5,200 կվտ.), Արաշինը (600-ից մինչև 2,400 կվտ.): Ծրադրվում է կառուցել Արխաղիայում Գուժրատ գետի վրա՝ Սուխումի շրջանի համար մի կայան (1,750 կվտ.). Գալիզգե գետի վրա՝ Տկվարչելու քարածխի հանքերի համար մի կայան (3,650 կվտ.), Արասթումանի կայանը (250 կվտ.), Բորժոմի կայանը (700 կվտ.), Կախեթիայի կայանը (4,800 կվտ.), Ալա-զանի վոռոգիչ ջրանցքի ջրհոսքի (перепад) վրա, Նախիջևանի կայանը (1,000 կվտ.), Նուխու յերկրորդ կայանը (600 կվտ.), և Գյանջալի ջերմային կայանը—3,000 կվտ. (նկատի ունենա-լով այդ շրջանի ելեկտրարազայի լարվածութիւնը և տեքստիլ

ձեռնարկությունները շահագործման մեջ մտցնելու անհրաժեշտությունը): Ընդլայնվում և Ղաթարի կայանը (670-ից մինչև 3,000 կվտ.)՝ պղնձի արդյունաբերության կարիքների համար, և ավարտվում և Իջևանի կայանը (750 կվտ.):

Սակայն թե նոր կայանների կառուցումը, թե չեղածների ընդլայնումը չի ապահովում մետաղագործական և էլեկտրոտեխնիկական արդյունաբերության, ինչպես նաև տրանսպորտի համար անհրաժեշտ էլեկտրոհենրգիայի աճող պահանջը: Այդ պատճառով ծրագրվում և կառուցել նոր մեծ կայաններ, վորոնք ստեղծում են նոր, այդ թվում նաև «ավանսավորված» կարողություն: Այդ առհասկ կայանների թվին և պատկանում Վրաստանում բարձր ճնշման նոր հզոր կարգավորող հիդրոէներտոնական կայանը, վորը չենթադրվում և կառուցել Թափարավանի լճերի սխտեմն ոգտագործելու հիման վրա (100,000 կվտ. տարեկան կարողությամբ, մինչև 500 միլ. կվտ. ժամ արտադրությամբ):

Միաժամանակ չենթադրվում և (վարիանտների ձևով) կառուցել Կալափի կարգավորվող կայան Խրամ գետի կամ Ռիոն գետի վրա:

Դրան զուգընթաց՝ հետևյալ (Կարա-Սախկալից հետո) հզոր էլեկտրակայանի կառուցումը պետք և սկսվի Ադրբեջանում, այդ կայանը պետք և մասնակիորեն էլեկտրա-էներգիա մատակարարի Բագու քաղաքի նավթային շրջանին: Նախնական չենթադրություններով, ծրագրվում և մինչև 50,000 ձիու ուժի կարողությամբ Կալափի մի կայան կառուցել Թարթաու կամ Շամխոր գետերի վրա: Հզոր էներտոնական կայան կառուցելու վարիանտ կա նաև Դաղստանում, Սամուրի վրա:

Ինչ վերաբերում և Հայաստանին, ապա այնտեղ մոտիկ ապագայում ծրագրվում և միացնել գոյություն ունեցող և կառուցվող շրջանային կայանները, վորոնք հենրգետիկ բաղադրվ լիովին ապահովում են ընթացիկ հնդամակում տրանսպորտը, արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունը և չերկրի մյուս պահանջները:

Ավարտված կայանների ընդհանուր կարողությունը հնդամակի ընթացքում աճում և առ 1 հոկտեմբերի 1928 թվի 123 հազար կվտ.-ժամից առ 1 հոկտեմբերի 1933 թվի 393 հազար կվտ.-ժամի:

Դրով Բաթումի շրջանին, պետք և ասել, վոր Աջարիս-ձղալու կայանի կառուցման ուշանալու հետևանքով, սաստիկ

դժվարանում և այդ շրջանի ելեկտրամատակարարումը. այդ պատճառով ալտոնդ պետք և սկսել կառուցել հատուկ կալան՝ Բաթում քաղաքում լեղած նավթաթոր դործարանների համար, ինչպես նաև արտադրանք ալն հետախուզումները, վորոնք կապված են Աջարիսիզդալու կալանի ավարտման հարցը վճռելու հետ:

Վերջին հաշվով, ԱՍՖՖՀ էլեկտրիֆիկացիային վերաբերող աշխատանքները հնգամյակում արտահայտվում են հետևյալ թվերով. գրված կարողութունը կլվա-ով հասնում և 393 հազարի հնգամյակի սկզբին լեղած 122 հազարի գիմաց. 1 հազար բնակչին հասնող գրված կարողութունը հասնում և 58,3 կիլովատտի՝ հնգամյակի սկզբին լեղած 22-ի գիմաց: Ելեկտրակալանների հիմնական ֆոնդերը կաճեն մինչև 249,932՝ հնգամյակի սկզբին լեղած 62,300-ի գիմաց: Ողտակարորեն բաց թողած եներգիան կաճի մինչև 1,025 միլիոն կլվա.-ժամ, 345,5 միլիոն կլվա.-ժամի գիմաց: Բնակչութան մի շնչի վրա սպառվող եներգիան կաճի մինչև 152,6 կլվա. ժամ հնգամյակի սկզբին սպառվող 57 կիլովատտ-ժամի գիմաց:

Ընդամեն մի կլվա.-ժամի արժեքը կիջնի մինչև 1,5 կոպեկ հնգամյակի սկզբին լեղած 4 կոպեկի հանդեպ (կայանի շինաների—գողերի—վրա) և վերջապես, տեղի կունենա վճռական բեկում ու ԱՍՖՖՀ եներգետիկ հաշվեկշռի ուղղորտալացումը, այսինքն ջերմալին ելեկտրակալանների կարողութունը կբարձրանա 58,835 կիլովատտով, այսինքն՝ 37 տոկոսով, մինչդեռ հիդրոկալաններինը կբարձրանա 211,455-ով, այսինքն՝ 910 տոկոսով: Զերմալին կալաններին եներգիայի սպառումը հնգամյակի ընթացքում կաճի 53 տոկոսով, իսկ հիդրոկալաններինը՝ 494 տոկոսով: Եներգետիկ բալանի սպառվող հնգամյակի սկզբի և վերջի համար տալիս և №8 աղյուսակը:

Աղյուսակ № 8

	1927-28 թ.	1932-33 թ.
Մի բանվորի գնումը (կլվա.-ժամով) սգրնահան շարժիչով (մեխանիզմներ և ելեկտրաշարժիչներ)	0,49	1,44
ա) Առանց Ագնեֆթի նավթահանքերի	1,88	2,63
բ) Ագնեֆթի հետ		
Արդյունաբերութան մեջ մի բանվորի վրա սպառվող եներգիան (կլվա.-ժամով)	3,317	6,425
Արդյունաբերութան ելեկտրիֆիկացման աստիճանը	85	95
Մի բնակչի վրա սպառվող ելեկտրա-եներգիան (կլվա.-ժամով)		
ա) Առանց Ագնեֆթի նավթահանքերի	14	91
բ) Ագնեֆթի հետ	57	153

7. ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

ԱՍՖՈՅՀ ընդերքների հսկայական հարստության տեր լերկեր են: Արդեն հայտնի յեն և արդյունաբերական լայն մշակման են յենթարկվում նավթի հսկայական պաշարները Ապշերոնում, մասնաճանր Ճիաթուրում: Արդյունաբերական շրջանառության մեջ մտել և իր հետագա զարգացումն և պահանջում գունավոր մետաղների, մասնավորապես պղնձի (Հայպղնձի ձեռնարկությունները) արտադրությունը: Արդյունաբերական շրջանառության մեջ նոր մտնում են Տկվարչելու քարածխի հանքերը: Մակաչն արդեն հետախուզված ընդերքները դեռ ամենևին չեն տալիս հանքապետության բնական հարստությունների լրիվ պատկերը: Ապշերոնի նավթաբնավայրի հետ միասին նավթի աղբյուրներ կան նաև այլ շրջաններում: Հայտնի չեն քարածխի, մանգանի, պղնձի և այլ արժեքավոր մետաղների, մասնավորապես արծաթի, յոճճի, տնազի (կլալեկի) բնավայրեր: Հայտնի չեն նույնպես ծածմահրաքարի (серн. колчедан), շպաքարի մեծ հանքերը լեռնային ծագում ունեցող շինանյութերի (տուֆ, պեմզա, գրանիտ, մարմար և այլն) հանքերը, ցեմենտի զանազան տեսակներ (տրաստներ, պոլցոլաններ), վիմագրության քարի, քարաղի, ֆլորիդիտի, կալի բնավայրեր և այլն:

ԱՍՖՈՅՀ լեռնային հարստությունները մինչև այսօր բոլորովին չեն ուսումնասիրված, բաց ընթացիկ հնգամյակում հետազոտության պլանի իրագործումն իր բոլոր տարրերով՝ անհրաժեշտ կդարձնի այդ ուսումնասիրությունը և միաժամանակ հնարավորություններ կստեղծի յերկրաբանական-հետախուզական և հետազոտական աշխատանքների համար, վորոնց հետևանքով հնարավոր է, վոր հայտաբերվեն ԱՍՖՈՅՀ լեռնային նշանակալի հարստությունները:

Հանքապետության հարստություններն ուսումնասիրված չլինելու հանգամանքն արգելք և հանդիսանում նրա արտադրական ուժերի աճին: Կարելի չէ միանգամայն վստահ լինել, թե գիտական-հետազոտական և յերկրաբանական-հետախուզական աշխատանքների արդյունքները զարկ կտան արդյունաբերության այն ճյուղերի լայն զարգացմանը, վորոնք աջոժ չեն են մնում, և վորոնց աճը պլանը համարում է հիմնական խնդիր արդյունաբերության ասպարիզում:

Արդեն այժմ իսկ յենթադրվում է հետախուզել 40 զանա-
զան հանածոներ, այդ թվում պղնձի 11 բնավայրեր (Ռաչայի,
Թիֆլիսի, Գլանջալի գավառները, Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավ.
շրջանը, Գիլիջանի, Ղարաքիլիսայի, Մեղրու և Յերևանի շրջան-
ները), ցինկի, արձնի և կիսամետաղային 11 բնավայրեր (Հարավ-
Ոսեթիա, Աբխազիա, Վրաստանում Լեշխումի և Ռաչայի գա-
վառները, Ադրբեջանում Ղաղախի գավառը, Հայաստանում Դա-
րալագյաղի և Լոռի-Փամբակի շրջանները), նավթարեր 4 նոր
շրջան (անհրաժեշտ է հատուկ ուշադրություն դարձնել Կախեթի-
այի և Դուրխալի նավթի վրա), մանգանի 2 նոր բնավայր
(Գլանջալի շրջանը Ադրբեջանում և Աջամեթը Վրաստանում),
մագնիսալին ավազը Սև-ծովի ափին, ծծմրահրաքարի, քարած-
խի բազմաթիվ բնավայրեր (Վրաստան ու Հայաստան), հրա-
հետ կավերը, արծաթա-արձնալին հանքերը և այլն:

Պլանի լերկրաբանական հետախուզական աշխատանքների
համար ծրագրվում է հատկացնել 10,3 միլիոն ռուբլի: Այժմ արդեն
չերևում է, վոր այդ գումարը բավական չի լինի, և պետք է
մտածել այն ավելացնելու մասին:

Միջոցների մեծ մասը հենց այժմյանից պետք է գործա-
դրել՝ ստեղծելու ալմայիսի պալմաններ, վորոնք հնարավորու-
թյուն կտան սկսելու հայտնադործված որյակտների աշխատանք-
ներն արդեն ներկա հնդամյակի ընթացքում. դրան դուզվածաց
պետք է խՍՀ Միության գիտական-հետադոտական ու չերկրա-
բանական-հետախուզական հիմնարկների և կազմակերպուելուն-
ների կազմակերպչական ջանքերն ավելի չափով ուզվել զեպի
ԱՍՖՆՀ կողմը:

8. ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ՃՅՈՒՂԵՐԸ

ՎԱՌԵԼԻԹ

ԱՍՖՆՀ վառելիքային արդյունաբերության կարևորագույն
ճյուղը հանդիսանում է նավթը: Միության Պետպլանը միայն
Ազնեթթի ձեռնարկությունների մեջ մացնելիք ներդրումների գու-
մարը հաշվում է 880 միլիոն ռուբլի: Ինչ վերաբերում է նավթի
մատնանշված մյուս աղբյուրներին, նրանց նկատմամբ պլանն իր
հիմնական խնդիրը տեսնում է հետախուզական աշխատանքներն
ամեն կերպ արագացնելու մեջ, վորպեսպի կարելի լինի վերջնա-
կանապես պարզել վերևում մատնանշված նավթաբնավայրերի

պաշարները, և հնարավորութիւնն ստեղծվի անցնելու նրանցից վոմանց արդյունաբերական մշակմանը:

Առանձին ուշադրութիւն պետք է դարձվի նալթալանի ընթացիկ վրա, վորի արտադրանքը հանդիսանում է արտածման ու քիմիական արտադրութեան առարկա. հատուկ ուշադրութիւն պետք է դարձնել նաև Կախեթիայի և Արևմտյան Վրաստանի վերև մասնանշված նալթահանքերի վրա, վորտեղ արդեն հորեր են փորված, ու նալթը ֆանտան է խփել:

Այս հնգամյակի ընթացքում առանձնապես դարկ կտրվի քարածխային արդյունաբերութեանը:

Տկվիբուլի քարածխի հանքերի ոգտագործումն էլ ավելի կզարգանա: Իր վորակով այս քարածուխը կարող է գործադրվել կենցաղային նպատակների համար (ածխային բրիկետներ), ինչպես նաև արդյունաբերութեան ու տրանսպորտի մեջ (վորակա վառելանյութ) և քիմիական արդյունաբերութեան համար:

Իսկ ինչ վերաբերում է Տկվարչելու ածխին, վոր աչքի է ընկնում կոքսելիութեան (КОКСУЕМОСТЬ) բարձր վորակներով, նա պետք է գործադրվի մետաղագործական արդյունաբերութեան մեջ: Տկվարչելու քարածուխն առաջին հերթին կզնա միութենական արդյունաբերութեան մատակարարման գործին—Կերչի մետաղագործական գործարանին, վորն իր արտադրական ծրագիրը հիմնում է այդ քարածխի վրա:

Դրա հետ միասին, Տկվարչելու քարածուխը պետք է չուծի Անդրկովկասում մետաղագործական արտադրութիւն կազմակերպելու պրոբլեմը՝ հիմնված ԱՄՖՈՂ մեջ յեղած յերկաթաքարի պաշարների վրա (Գաղքեսան և մադնիսային ավազները Սև ծովի ափին):

Կապիտալ շինարանութեան համար ներդրումների ընդհանուր գումարը հաշված է 22,900 հազար ռուբլի, վորից 2,800 հազար ռուբլին Տկվարչելու և 20,100 հազար ռուբլին Տկվարչելու հանքերի համար:

Տկվիբուլի քարածխի հանքահանումը կհասցվի մինչև 12,810 տոնն՝ հնգամյակի սկզբին ստացվող 6,100 տոննի հանդեպ: Տկվարչելում քարածուխն կսկսի հանվել 1931—32 թ. և առաջին տարում կտա 100 հազար տոնն և միայն նոր հնգամյակի սկզբից կծավալի իր լիովին ծրագիրը, տալով 820 հազար տոնն:

Տկվարչելու ածխի վերաբերմամբ պլանն իրեն խնդիր է

առաջադրում՝ ավարտել լերկրաբանական-հետախուզական աշխատանքները Տեղարչելու ռադոնում՝ պարզելու համար քարածխի վերջնական պաշարը և ածխաքնավայրի կարողութունը: Այս աշխատանքներին ղուգընթաց՝ պետք և ավարտվեն ու հաստատվեն հանքերի, հիդրոկալանների, տեխնիկական զանազան կառուցումների ու Ոչեմշիր—Տեղարչելի լերկաթուղաղծի նախագծերը և հենց այս տարի պետք և սկսել կառուցել հանքահորեր, հիդրոկալաններ ու բանվորների համար անհրաժեշտ բնակարաններ: Պետք և նույնպես արագացվի քարածխի նավամատույցի կառուցումը Սև ծովի ափին (յենթաղրվում և Սուխումում):

Ինչ վերաբերում և Տեղարչելու բնավայրերին, ալտեղ պետք և աշխատանքներ կատարել՝ ռացիոնալացնելու ածխի հանքահանումը, փորպեղի իջեցվի քարածխի այժմյան բարձր ինքնարժեքը, մեքենայացման յենթարկվեն աշխատանքները, փորվեն նոր հանքահորեր: Ծրագրվում և նույնպես կառուցել մի ֆարրիկա՝ ածխային բրիկետներ արտադրելու համար: Միաժամանակ անհրաժեշտ և սկսել լայն հիմքերի վրա դնել Տեղի-բուլի ածուխը կոքսացնելու փորձերը, փորովհետև այս պրոբլեմի զրահան լուծումը լայն հեռանկարներ և բացում մետաղագործական արդյունաբերության համար ԱՍՖՆՁ մեջ:

Յ Ե Ր Կ Ա Թ

Քարածխի հետ միասին ԱՍՖՆՁ ընդերքներում կան մագնիսի յերկաթաքարի պաշարներ: Յերկաթի վերելում մատնանշված բնավայրերի, մասնավորապես և հատկապես Դաշքեսանի բնավայրի գոյություն պայմաններում պլանը պահանջում և ուժեղացված տեսքով իրադարձել բնավայրի պաշարն ուսումնասիրելու և Անդրկովկասյան լերկաթուղային մագնիսաբալից գեպի Դաշքեսան ճյուղ անցկացնելու հետախուզական աշխատանքները: Այս աշխատանքները պետք և կատարվեն ամենամեծ արագությունը, փորպեղի հնարավոր լինի արդեն ընթացիկ հնգամյակի սահմաններում նախապատրաստել և արդյունաբերական շրջանառության մեջ մտցնել Դաշքեսանի բնավայրը: Կապիտալ ներդրումների գումարն ալտեղ յենթաղրվում և 13 միլիոն ռուբլի: Հատուկ ուշադրության և ուսումնասիրության ասարկա պետք և դառնան նույնպես Սև ծովի ափի մագնիսային ավազները:

Յերկաթի ու քարածխի հանքերի իրար մոտ լինելն իր ամբողջ ծավալով հրապարակի վրա չե դնում մետաղագործական

արտադրութեան կազմակերպութեան հարցը ԱՍՖԽՀ մեջ, Նկատի ունենալով մետաղարդյունաբերութեան արտադրանքի մեծ պահանջը (Ազնեֆթ, լերկաթուղի) Անդրկովկասի շուկաներում և մոտիկակալութունը արևելյան շուկաների (Պարսկաստան, Թուրքիա), վորոնք նույնպես մեծ պահանջ ունեն մետաղի բռնվածքները, գործարանի շտապ կառուցումը հնար լեղածին չափ կարճ ժամանակում միանգամայն արդարացնում է իրեն։ Պետք է վերջնականապես պարզվի գործարանը կառուցելու տեղը։ Յենթադրվում է գործարանը կառուցել Գյանջայի ռայոնում, այսինքն՝ լերկաթի հանքավայրի մոտ։ Գործարանն այստեղ հիմնվելու յե Տկվարչելու քարածխի վրա։ Հնարավոր է գործարանը կառուցել նաև Տկվարչելու շրջանում (Ոչեմչիրի), վորտեղ նա կոգտագործի Կերչի հանքանյութը, վորը կբերվի Կերչ քարածուխ տարած ու վերադարձող դատարկ նավերով։ Պլանային յենթադրութեաններով գործարանը կարտադրի 200 հազ. տոնն չուգուն (թուջ) և համապատասխան քանակութեամբ պողպատե կոճղեր (բովանկու) ու գրտնակման (պրոկատ) բռնվածքներ։

Մ Ա Ն Գ Ա Ն (մարգանց)

Ճիւթութեամբ յեղած մանգանի հարուստ գույն հանքերը և Զագես-ի ու Ռիոնգես-ի եթան ելեկտրականութեան հնարավորութեուն են տալիս ստեղծելու ֆերրո-մանգանի խոշոր արտադրութիւն, վորն այնքան հարկավոր է մետաղագործական տրդյունաբերութեանը։ Այստեղ պլանը նախատեսում է կառուցել Ճիւթութի ռայոնում ֆերրո-մանգանի մեծ գործարան, վոր կարտադրի 100—150 հազ. տոնն մետաղ և կարժեհա 11 միլիոն ուտրլի։ Մանգանի հանքահանման զծով ուժեղացվում է շահագործման համար պիտանի հանքերի ու հանքանյութեր լվացող գործարանի վերականգնումը և Ճիւթութի մանգանի արդյունաբերութեան վերակառուցումը։ մեքենայացվում է հանքահանումը, փոխադրանքը, հանքանյութի լվացումն ու բռնումը և լուծվում է տրանսպորտի հարցը, ըստ կարելույն լիովին մերջ տալով սայլերի տրանսպորտին։ Դրան զուգընթաց՝ ուժեղացվում են հետախուզական աշխատանքները մանգանի բնավայրերի նոր ռայոններում։ Այդ աշխատանքների համար արված ներդրումները հասնում են մինչև 18 միլ. ուտրլու։

ԳՈՒՆԱՎՈՐ ՄԵՏԱՂԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Գունավոր մետաղագործությունն ԱՍՖԽՀ մեջ առայժմ հենվում է միայն Հայպղնձի ձեռնարկությունների վրա: Չնայած այս հանքերի լերկար տարիներով շահագործությունը, դրանք դեռ մինչև այսօր լիովին ուսումնասիրված չեն, և պղնձի պաշարները հշտություն վործված չեն: Այս հանգամանքն անդրադառնում է Հայպղնձի դարգացման տեմպի վրա, և այդ ասպարիզում հիմնական խնդիրն է՝ մաքսիմալ չափով ուժեղացնել հետախուզական աշխատանքները՝ հայտնի կացուցանելու հումուլթի բազան: Հայպղնձի ձեռնարկությունները հնացել են, պլանն ուժեղացնում է գոյություն ունեցող ձեռնարկությունները վերականգնելու և ընդլայնելու աշխատանքները: Հայպղնձի համար դժվար հարց է տրանսպորտի հարցը, վորը սաստիկ թանկացնում է պղնձի արժեքը և արգելք է հանդիսանում արտադրական աշխատանքների թափին: Այդ պատճառով ծրագրվում է արագ կերպով յերկաթուղագիծ անցկացնել Բագու-Ջուլֆա լերկաթուղուց դեպի Ղաթարի հանքերը:

Հանքանյութը հանելու ասպարիզում նախադժվում է ավարտել հանքահորերի վերականգնումը, մեքենայացնել հանքահորեր փորելու և հանքանյութը դուրս բերելու աշխատանքները, մոցնել հանքանյութը հարստացնելու մեջ ֆլոտացիոն մեթոդը և առանձնապես ուշադրություն դարձնել պղնձի ելեկտրոլիզի հարցը լուծելու վրա: Պղնձի իսկական պաշարը պարզելուց հետո պետք է հարց դրվի ԱՍՖԽՀ մեջ պղնձա-դրտնակման (սլոսկատ) արտադրություն կազմակերպելու մասին: Հայպղնձի մեջ կապիտալ ներդրումները կազմելու լին 10,8 մլրդ. ռուբլի, ընդհանուր արտադրանքը հնգամյակի սկզբին յեղած 2,490 տոննից հասնում է 8,080 տոննի:

Միաժամանակ արագացվում են Բելոկանի պղնձահանքերի, Մեխմանի ու Գյումրիխանալի ցինկի և արձնի հանքերի հետախուզություն և ուսումնասիրությունն աշխատանքները՝ այն հաշվով, վորպեսզի արդեն ընթացիկ հնգամյակում հնարավոր լինի սկսել այս հանքերի արդյունաբերական շահագործումը և կառուցել գործարաններ:

Պլանն առաջարկում է հատուկ ուսումնասիրություն լենթարկել Զադլիկի ալումինիից ալումինի թթվուկ ստանալու պրորլեմը: Այս պրորլեմը չափազանց կարևոր է միութենական ամբողջ

արդյունաբերութեան համար, այդ պատճառով այստեղ անհրա-
ժեշտ եւ սկսել վճռականապես կատարել այն փորձերը, վորոնք
հայտնի լին Ամերիկայի միջանի ձեռնարկութուններում:

ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՍՖՆՀ լեռնային արդյունաբերութիւնն ընդգրկում ե
հանքալին ե վո՛չ հանքալին միներալ-հարստութիւնները, վորոնք
տարածված են Հանրապետութեան ամբողջ տերրիտորիայում:
Լեռնային արդյունաբերութեան ասպարիզում, ինչպես արդեն
նշեցինք վերում, անհրաժեշտ ե ուժեղացնել չերկրաբանական-
հետախուզական աշխատանքները, կազմակերպել նոր ձեռնար-
կութիւններ, մեքենայացնել ե լիովին վերակառուցել գոյութիւն
ունեցող ձեռնարկութիւնները ե լուծել տրանսպորտի պրոբլեմը,
վորն ամենից սուր կերպով դրված ե լեռնային գործում:

ՇԻՑԱՑՈՒՆՔԵՐԻ ԿՐ- ՈՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒՄԸ

Պլանը նախադանց կարևոր նշանակու-
թիւն ե տալիս շինարարական արդյունա-
բերութեան ուժեղացմանը, վորովհետեւ այդ
արդյունաբերութեան արտադրանքի սուր կարիք ունի վո՛չ միայն
ԱՍՖՆՀ, այլ ե խորհրդային Միութիւնն ամբողջութեամբ:

Մասնավորապես Անդրկովկասի պահանջները բավարարելու
համար պետք ե ավարտել ցեմենտի գործարանի կառուցումը
Կասպիում ե սկսել կառուցել ցեմենտի նոր գործարան Հայաս-
տանում, ինչպես նաեւ կառուցել մի շարք ձեռնարկութիւններ՝
պեմզո ստանալու, դրանիսէ ու մարմարե սալեր (ПЛИТЫ), ա-
պակի, հրահետ աղյուս արտադրելու համար ե այլն:

Շինանյութերի արդյունաբերութեան կենտրոնական պրոբ-
լեմ ե հանդիսանում ներկայումս Արթիկի տուֆի պրոբլեմը: Նո-
յեմբեր ամսին Արթիկ-Լենինական յերկաթաճյուղի ավարտումն
որակարգի մեջ ե մտցնում հետեյալ խնդիրը, մտաիկ ապագայում
կառուցել մեքենայացման լնթարկված մի ձեռնարկութիւն, վո-
րը պետք ե տուֆ պատրաստի պլանով ծրագրված ծավալով:
Տուֆի արտադրութեան հետ զուգընթաց՝ պետք ե հենց այժը-
մյանից փորձեր կատարել՝ տուֆը քաղաքային շինարարութեան
մեջ գործածելու համար: Հարկավոր ե նկատի ունենալ, վոր տու-
ֆը կլրացնի աղյուսի ու շինաքարի պակասորդը վո՛չ միայն ԱՍՖՆՀ
մեջ, այլ ե միևնույն դերը նա կիսողա Միութեան մեջ իսկ: Այս-
տեղ մուծումները կազմում են 3,900 հազ. ռուբլի:

Քրիմիական արդու-
նարհութիւն

ԱՍՖՖՆ մեջ յեղած եօան կլեկտրա-ե-
ներգիան և նրա բնական ռեսուրսները
հնարավորութիւն ևն տալիս՝ զարգաց-
նելու լայն համերով քրիմիական արդունարերութիւնը: Իր աշ-
խարհի արդունարերութիւնը (հնարավոր Ազնեֆիի ծծմբ-թթվումային գործարանները) զըտ-
նութիւն և զարգացման աղմային աստիճանի վրա: Պլանը լայն
խնդիրներ և աստիճանը ԱՍՖՖՆ մեջ քրիմիական արդունարե-
րութիւն զարգացման համար, նկատի ունենալով, գլխավորապէս,
նալթի մշակման և գյուղատնտեսութիւն շահերը:

Պլանը լինիւորում և մոտիկ ապագայում կազմակերպել
ձեռնարկութիւններ, արտադրելու համար՝ ծծմբթթվում և պը-
ղընձարջապ, կազմակերպելու լե Բաղվում հատկապէս լողի
արտադրութիւն, լինիւորում և կազմակերպել՝ շիբի, կառու-
տիկ սողայի, ցիանամիդ-կալցիումի, լիտոպոնի, անտառքիմիա-
կան արդունքների և մանալանդ սինթետիկ բորակածնի (ա-
զոտի) արտադրութիւն: Բերքատվութիւնը,—մասնավորապէս
բամբակի,—բարձրացնելու խնդրի, հետեւաբար, հողերը պարար-
տացնելու տեմպն ուժեղացնելու համար անհրաժեշտ և պլանի
մեջ մտցնել Անդրկովկասում արհեստական պարարտանյութեր
արտադրելու գործարան կառուցելու նախադիժը, համաձայն
միութենական բարձրագոյն որդանների կայացրած վորոշման:
Կապիտալ ներդրումների բնդհանուր գումարը հալատար և մոտ 15
միլ. ռուբլու Լնդհանուր արտադրանքը կհասնի մինչև 28,900
հազ. ռուբ. հնդամյակի սկզբի 4 650 հազ. ռուբլու հանդեպ:

Սակայն շինարարութիւն այս ծրագիրը պեաք և համարել
միմիմալ և անհամապատասխան քրիմիական արդունարերութ-
իւն ծալալման ասպարիդում լեղած այն հնարավորութիւննե-
րին, վոր ունի ԱՍՖՖՆ, Այս պատճառով մոտակա խնդիր և
հանդիսանում՝ ծծմբի ողտաղործման հարցը և սուպերֆոսֆատի
գործարաններ կառուցելու, ծծմբային հանքանյութերից ծծումբ
ստանալու և գյուղատնտեսութիւն ու արդունարերութիւն մեջ
այն ողտաղործելու և հետագայում բորակալին պարարտանյութ-
իւն արտադրութիւնն ալիլի բնդարձակելու հարցերը:

ԱՍՖՖՆ կազմի մեջ մանող հանրապե-
տութիւններում մետաղներ մշակող ար-
դունարերութիւնը ներկայացված և բա-
ման-բաժան առանձին ձեռնարկութիւններ ձեռով, վորոնք ալ-

Մետաղամշակ ար-
դունարհութիւն

ևս չեն բավարարում ժողովրդական տնտեսության նույնիսկ միջին մակարդակի պահանջները: Այդ պատճառով պլանն անհրաժեշտ է համարում վերջացնել Ադրբեյջանի՝ մետաղներ մշակող բոլոր ձեռնարկությունները մի գործարանի մեջ միացնելու աշխատանքները, ընդարձակելով ու վերակազմելով յեղած ցեխերը (բաժանմունքները): Պլանը ծրագրում է այնուհետև ավարտել Ձերօխնսկու անվան քիմիական գործարանի կառուցումը Հայաստանում և սկսել Թիֆլիսում կառուցել մետաղամշակման նոր գործարան, վոր ունենալու չե գյուղատնտեսական մեքենաշինություն հատուկ ցեխ: Նկատի ունենալով ԱՍՖՈՀ մեջ ավտոտրանսպորտի զարգացումը և այդ ուղղությամբ ապագայի մեծ հեռանկարները, միանգամայն անհրաժեշտ է հենց այժմյանից սկսել Թիֆլիսում կառուցել ավտոնորոգության հատուկ գործարան:

Մ.Շառայից արդյունաբերությանը

Պլանը նպատակ է դնում իրեն՝ ուժեղացնել մեր անտառները հետազոտելու և կարգավորելու աշխատանքները, գույքնաթացքար ընդլայնելով ու վերակառուցելով գյուղություն ունեցող գործարանները և շինելով նորերը:

ԱՍՖՈՀ անտառային արդյունաբերությունն իր ծառափայտերի հատկությամբ գլխավորապես կաշիատի արտադրել հաճախեց (բուկ) տակառաշերտեր (կլոպկա), արկղներ պատրաստելու նյութեր, կքած բանվածքներ (губы), տեքստիլ ու կաշվե արդյունաբերության համար շինվածքներ և այլն: Միաժամանակ պետք է դրվի և ուսումնասիրվի հաճախեցող պրոբլեմը (վորով շատ հարուստ են մեր անտառները), շինարարության և սկսակալային (շալալա) տնտեսության մեջ այն ոգտագործելու հնարավորության իմաստով:

ԱՍՖՈՀ անտառային արդյունաբերության ձեռնարկություններն մեծ մասի անշահաբերությունը պահանջում է, վորպեսզի այսուհետև շինարարությունը տարվի արտադրություններն իրար համակցելու գծով:

Կապիտալ ներմուծումների ընդհանուր գումարը չենթադրվում է 37,4 միլիոն ռուբլի. ընդհանուր արտադրանքի աճը կլինի 35,820 հազ. ռուբլու՝ հնգամյակի սկզբին չեղած 9,138 հազարի հանդեպ:

Արևմտյան վրաստանում հարուստ անտառներ լինելու հետևանքով՝ պլանը նախագծում է ինգուր գետի վրա կառուցել թղթի գործարան, վորն արտադրելու յե 22,500 տոնն (սկզբնա-

պէս յենթադրում եր 16 հազ. տոնն) և կարժենա 15 միլ. ուր-
լի (տոաջին վարիանսով—11 միլ. ուրլի):

**Յեխաթի արդյունաբե-
րութուն**

Միտաքսի արդյունաբերություն.—
Բաժական զգալի հումուլթի բազալի գո-
յությունը, վորակալ բանվորական ուժի

բաժականաչափ կադրերը, բնակչության ձեռք բերած հմտությու-
նը և գործող մի շարք ձեռնարկություններն անհրաժեշտություն
են ստեղծում ալելի ևս զարգացնելու մետաքսի արդյունաբե-
րությունը, վոր հանդիսանում է Անդրկովկասի արդյունաբերու-
թյան ամենազլխավոր նուղերից մեկը:

Պլանը ծրագրում է ուժեղացնել մետաքսի արդյունաբերու-
թյան հումուլթի բազան, ընդարձակելով թթենիների տնկարան-
ները և ընդհանրապէս ալելացնելով շերամի կերի բազան ու
ոռոցիոնալացնելով այդ արտադրությունը. վերջինս պետք է
կենտրոնանա խոշոր ձեռնարկներում, վորոնք կազմակերպվելու
լին տեխնիկական բարձր բազալի վրա: Արդյունաբերության
այս նյուղի զարգացման պայմանները նշում են, վոր մետաքսի
մշակման հետ կապված բոլոր պրոցեսները, ինչպիսիքն են՝ մե-
տաքսամանությունը, մետաքսակաթությունը և մետաքսագոր-
ծությունը, կարող են կենտրոնանալ ԱՍՖՈՆՆ մեջ:

Բամբակեղենի արդյունաբերություն.— ԱՍՖՈՆՆ խորհըր-
դայնացումից հետո սկսվեց բամբակի մշակության գործարան-
ների մեծ շինարարություն: Վերակառուցվում է Անդրկովկասում
(Բազում) գոյություն ունեցող գործարանը (Լենինյան գործա-
րանը): Նորից կառուցվում են տեքստիլ յերկու նոր կոմբինատ—
Լենինականում և Գլանջալում, վորոնք մասնակի արդեն սկսել
են գործել:

Պլանը խնդիր է ստաջադրում իրեն՝ լալն կերպով ծավալել
տեքստիլ արդյունաբերությունը, ձեռնարկությունները հետըզ-
հետ և ընդարձակելու պայմանով, սակայն այդ պետք է լինի
բամբակագործությունն ալելացնելու համեմատ, վորպեսզի չկըր-
ճատվի բամբակի մատակարարումը խորհրդային Միության
տեքստիլ հին շրջաններին: Պլանը ծրագրում է ալարտել Գյան-
ջալի տեքստիլ յերկու գործարանների, ներկարանտ-զըվադային
(красильно-обделочная) գործարանի և Լենինականի տեքստիլ
կոմբինատի կառուցումը: Իլիկների քանակը կալելանա և ալժը-
մյան 41.640-ից կհասնի 281.640-ի, իսկ ջուլհակալին հաստոցնե-
րի (զազգյահների) թիվը կհասնի 7.895-ի՝ հնգամյակի սկզբի

1.376-ի դիմաց: Ընդհանուր արտադրանքը կաճի մինչև 96.480 հազ. ռուբլու՝ այժմյան 13.476 հազարի հանդեպ:

Բրդի արդյունաբերությունն ասպարիզում ավարտվում է թիֆլիսի գործարանի կառուցումը և վերակառուցվում են Գուլ-թայիսի ու Գյանջայի գործարանները: Անդրկովկասյան վոչխարաբուծությունը, — մասնավորապես Վրաստանինը, — խաբսիվում է Հյուսիսային Կովկասի և Թյուրքիայի արոտատեղիների կերի վրա: Իրերի ալսպիսի դրուծությունը, — համեմատյալ դեպս՝ մոտիկ ապագայի համար, — հույս չի տալիս, թի բրդի յեղուկը շատ կավելանա, մանավանդ վոր բրդի ահագին մասը մնում է գյուղացիական տնտեսություն մեջ՝ տնայնա-արհեստագործական արդյունաբերության կարիքների համար, այդ պատճառով ել բրդի ապրանքային յեղուկը շատ ցածր է:

Հումուկթի բազան ընդարձակելու նպատակով պլանն իրեն խնդիր է առաջադրում՝ իրագործել մի շարք ձեռնարկումներ՝ առկա (ներկա) արոտատեղիների ռացիոնալ ոգտադործման միջոցով վոչխարների քանակն ավելացնելու և բրդի ապրանքայնությունն ու յեղուկը (ВЫХОД) բարձրացնելու համար, և մետիզացման (խառնասերման) յենթարկել հոտը՝ նուրբ բրդի պակասորդը մեղմելու համար:

Յենթադրվում է տեքստիլ ամբողջ արդյունաբերության մեջ մտցնել 51,5 մլն. ռուբլի կապիտալ ներդրանքներ: Իլիկենբը կավելանան մինչև 295 հազար ընդդեմ 47 հազարի: Հաստոցների (դագդյահների) քանակը կհասնի մինչև 7.975 ընդդեմ 1.432-ի: Մետաքսարդյունաբերության մեջ կոնքերի թիվը կհասնի 1775-ի 1142-ի դիմաց: Տեքստիլ ամբողջ արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքը կաճի մինչև 144.342 հազար ռուբլու ընդդեմ 28.250 հազ. ու:

Համ ու սեգիի արգյունաբերություն

ԱՍՖՈՆՔ կազմի մեջ մտնող հանրապետությունների համ ու սննդի արդյունաբերությունն ունի հաստատուն բազա իր զարգացման համար, մանավանդ՝ ձկան, գինի-կոնյակի և սրահածոների (միրգ ու բանջարեղենի) արդյունաբերությունը: Գոյություն ունեցող համ ու սննդի արդյունաբերությունը, թեև բավական խոշոր է իր տեսակարար կշռով անդրկովկասյան արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքի մեջ, բայց տակավին ավարար չափով չի ոգտադործում հումուկթի բազան, բացառությամբ ձկան արդյունաբերության (Ազգբա). իսկ պահածոների

արդյունաբերութիւնը գտնվում և բացարձակապէս ցածր մակարդակի վրա:

Ձկան արդյունաբերութիւնը կենտրոնացած և Ազոխի մարզի ձկնաբերութիւններում: Նա կատարում և մեծ գործ՝ ինչպէս միութենական շուկային ձկան արտադրանք մատակարարելով, այնպէս և արտածման գծով: Սակայն ձկով հարուստ են Անգլիոյ մարզի նաեւ ուրիշ շրջաններ (Սկանա լիւ, Պալեոստոմ և Ռիոն գետի սիւսեմը): Այդ տեղերում ձկան արդյունաբերութիւնը պետք և նորինորոկ կազմակերպվի: Հատուկ ուշադրութիւն պետք և դարձիկ գելֆինի արդյունաբերութեան վրա, վոր լայն հնարավորութիւններ ունի Սն ծովի ափերին:

Այդ ասպարիզում պլանի խնդիրն և՛ կանոնավորել հումուլի միջին միջնումը, ընդարձակել և վերակառուցել հարինգի (սկիդի) արդյունաբերութիւնը:

Գինի-կոնյակի արտադրութեան ասպարիզում պլանը խընդիր և առաջադրում իրեն՝ ուժեղացնել պաշարը Ֆիլոքսերայի գեմ, ավելացնել հին գինիների ու կոնյակի պաշարը, վորի հետեանքով անհրաժեշտ և ծրագրել նոր նկուղների ու պահեստների լայն շինարարութիւն և ուժեղացնել յեղած հումուլին արդյունաբերականորեն ընդգրկելու գործը:

Ծխախոտի արդյունաբերութեան ասպարիզում ծրագրվում և՛ ուժեղացնել ծխախոտի վերամշակումը տեղում, ընդարձակել վաճառքի շուկան, սինդիկատի վերանել ծխախոտի ձկնաբերութիւնները, ինչպէս նաեւ կենտրոնացնել ծխախոտի հումուլի մշակումն ավելի հզոր գործարաններում: Հիմնական ներդրումներ նախատեսված են 29,8 միլ. ուրլու ծախալով, ընդհանուր արտադրանքը կաճի 44,2 միլիոն ուրլուց մինչև 93 միլիոն:

Պարտադրութիւններ

ԱՍՖՆՀ ընական ռեսուրսները հնարավորութիւն են տալիս շահաբերորեն կազմակերպելու թեթեւ արդյունաբերութեան մի շարք նոր ձկնաբերութիւններ: Պլանը ծրագրում և կազմակերպել շարքի արդյունաբերութիւն (գործարաններ Գորի և Լենինական քաղաքներում) 20 հազ. տոնն արտադրողականութեամբ և 10.860 հազ. ուրլ. արժողութեամբ. ուլա-շարապի արտադրութիւն (Նոր-Բայաղետում), լայն զարգացում տալով պահածոների արդյունաբերութեանը, վոր խոշոր հեռանկարներ ունի ԱՍՖՆՀ յերեք հանրապետութեաններում:

Պահածոների արդյունաբերութեան համար յեղած հումուլ-

Թի բազայի առկայությունը (наличие, գոյություն) վոչ մի կասկածի առիթ չի տալիս: Մինչդեռ քաղաքներին բանջարեղեն, մատակարարելու շահախնդրությունը և գյուղացիական տնտեսության շահաբերության բարձրացումը պահանջում են ամենաուշադիր վերաբերմունք դեպի արդյունաբերության այդ բնագավառը, արագացնելով ծախսեր անելը պլանով նախագծված պահածոների գործարանների կառուցման համար:

ԱՍՖՆՀ պահածոների արդյունաբերության առաջ լայն հեռանկարներ են բացվում՝ վոչ միայն մատակարարելու Անդրկովկասի ու Միություն շուկաներին, այլև արտահանելու, մանավանդ մրգի պահածոներ:

Գուլաթկնեռ (իտոգներ).—Ընթացիկ հնգամյակում ինչ փոփոխություններ կառաջանան ԱՍՖՆՀ արդյունաբերության մեջ: Պետական պլանավորվող ցենզային արդյունաբերության ընդհանուր արտադրանքը (առանց Ալնեֆթի, մանգանի և Արթիկի տուֆի արտադրանքի) 1926—27 թվի բացթողի (отпускные) գործարանական) գներով կբարձրանա հնգամյակի սկզբին յեղած 145,994 հազարից մինչև 498 միլիոն 715 հազարի, այսինքն՝ կաճի համարյա 3 և կես անգամ, յուրաքանչյուր տարում տալով 21-ից մինչև 38 տոկոս աճ, մինչդեռ կապիտալիստական յերկըրներն իրենց ամենաբարձր վերելքի տարիներին չեն ունեցել 8—8 և կես տոկոսից ավելի արտադրանքի աճ: Ավելի բուռն թափով կաճի ծանր արդյունաբերության արտադրությունը: Ալսպետ, որինակ՝ վառելիքի ալգյունաբերության արտադրանքը կավելանա 731 տոկոսով, լեռնայինը—556 տոկոսով, քիմիականը—523 տոկոսով և այլն: Համեմատաբար դանդաղ, բայց դարձյալ չափազանց արագ կաճի Թեթև արդյունաբերության արտադրանքը. տեքստիլ արդյունաբերությունն իր արտադրանքը կբարձրացնի 411 տոկոսով:

Հնգամյակի ընթացքում կատարված ներդրումների հետեւվանքով հետեւյալ կերպ կաճեն նաև հիմնական ֆոնդերը: Յեթև հնգամյակի սկզբին նրանք կազմում ելին 119,5 միլ. ուրբի, ապա հնգամյակի վերջին նրանք կհասնեն 381 միլ. ուրբու, այսինքն՝ կաճին 218 տոկոսով: Առանձնապես կաճեն արդյունաբերության՝ արտադրության միջոցներ արտադրող ճշուղերի հիմնական ֆոնդերը: Այստեղ հիմնական ֆոնդերը 40,5 միլիոն ուրբուց կբարձրանան մինչև 185 միլ. ուրբի, այսինքն՝ կաճեն 356 տոկոսով: Լայն սպառման միջոցներ արտադրող արդյունաբե-

բության բնագավառում ֆոնդերը 79 միլիոնից կբարձրանան մինչև 196 միլիոն, այսինքն՝ կաճեն 196 տոկոսով: Այդ բանի հետևանքով ծանր արդյունաբերության տեսակարար կշիռը հիմնական ֆոնդերի մեջ կավելանա հնգամյակի սկզբի 34 տոկոսից հնգամյակի վերջին 48,5 տոկոսի:

Քննելով այն փոփոխությունները, վորոնք տեղի կունենան արդյունաբերության հիմնական գույքի մեջ հնգամյակի ընթացքում, պետք է հավաստել, վոր այդ ժամանակամիջոցում նա բոլորովին կնորանա: Հիմնական գույքի մաշվածքը հնգամյակի ընթացքում կկազմի, մոտավորապես, 37 միլ. ուրբլի. իսկ չեթե նկատի ունենանք, վոր ԱՍՖՈՀ արդյունաբերության հիմնական ֆոնդերը 1925—26 թվին հաշվվում էլին 57 միլ. ուրբլի, այդ դեպքում, պարզ է, վոր հնգամյակի վերջին մենք կունենանք, եյապես, միանգամայն նոր կառուցված արդյունաբերություն: Արդյունաբերության կազմության (ստրուկտուրա) մեջ ևս տեղի կունենան ատաջադիմական վճռական քայլեր. հաստատուն հիմքեր կստեղծվեն մետաղագործական արտադրության հետագա զարգացման համար ԱՍՖՈՀ մեջ (Տկվարչելի, Դաշքեսան, Ֆերբո մարզանի գործարան, գունավոր մետաղների ձեռնարկություններ), և փարթամորեն կծաղկի տեղական հումուլքի վրա հիմնված արդյունաբերությունը (տեքստիլ, համ ու սննդի), առաջ կերթա նաև քիմիական արդյունաբերությունը և շինանյութերի արդյունաբերությունը:

9. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուղատնտեսության ասպարիզում հիմնական խնդիր է հանդիսանում՝ գյուղացիական տնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը՝ բարձր մեքենական տեխնիկայի բազայի և կուլտիվալացման ու կոոպերացման հիման վրա: Այստեղ նախադրված են ձեռնարկումներ, վորոնց համաձայն պետք է հիմնովելին խորհրդատեսություններ, կազմակերպվեր կոլտնտեսությունների լայն ցանց, կազմակերպվելին տրակտորային կալոննաներ և մեքենա-տրակտորային կայաններ՝ համապատասխան Անդրկովկասի չուրահատուկ պայմաններին: Ձեռնարկումներ էլին ծրագրված զարկ տալու գյուղատնտեսական կոոպերացիայի աճին, ուժեղանում և կոնտրակտացիայով հումուլքի և պարենի մշակույթներն ընդգրկելու գործը:

Սոցիալիստական հատվածի շինարարությունը ԱՍՖՈՀ մեջ

կապահանջի կադմակերպչական և նյութական ուժերի մեծ լարվածություն: Պլանը ծրագրում է հանրայնացնել ցանքի ամբողջ տարածություն 18,6 տոկոսը (2.699 հազ. հա-ից 502 հազ. հա) և բոլոր տնտեսությունների 17,4 տոկոսը (963 հազ. տնտեսությունից 166 հազ. տնտես.): Գյուղատնտեսական բնակչությունը նրանցում կհասնի 747 հազ. հոգու, հնգամյակի սկզբի 50 հազարի հանդեպ: Կապիտալ ծախսերը չենթադրվում են 57 միլիոն ռուբլու սահմաններում:

Գյուղատնտեսական կոոպերացիայի մեջ պետք է ներգրավվեն 638 հազ. տնտեսություններ՝ ալթմյան 150 հազարի հանդեպ, չհաշված վարկային ցանցը: Զբաղոր-միջակ մասսաների արտադրական կոոպերացումը կհասնի ամբողջ բնակչության 66,7 տոկոսին՝ հնգամյակի սկզբին լեղած 16,6 տոկոսի հանդեպ:

Գյուղություն ունեցող խորհրտնտեսությունների ցանցը (56) 1,475 հա ցանքի տարածությամբ, կավելանա 30 նորով, իսկ ցանքերի տարածությունը կհասնի 34,500 հա-ի: Խորհրտնտեսությունների ըուսարժեքության ընդհանուր արտադրանքը կկազմի 13,700 հազ. ռուբլի՝ 2,15 հազարի հանդեպ: Տրակտորների թիվը կհասնի 800-ի, տեխնիկական ձեռնարկությունների թիվը—47-ի՝ 27-ի հանդեպ: Կապիտալ ներգրույմներ չենթադրվում են 46,040 հազ. ռուբլի:

Շինարարության ծրագրված ծավալը հանրայնացված ամբողջ հատվածում կբարձրացնի նրա տեսակարար կշիռը բուսաբուծության ամբողջ արտադրանքի մեջ մինչև 27,2 տոկոս, իսկ ապրանքային ամբողջ մասսայինը—մինչև 52 տոկոս, այսինքն, մեր գյուղատնտեսության ամբողջ ապրանքային մասսայի կեսից ավելի*):

Մեխիզացիա և իրրիգացիա

ԱՍՖԽՀ Ժողովրդական ամբողջ տնտեսության, մասնավորապես՝ գյուղատնտեսության համար Ժողովրդա-տնտեսական կարևորագույն պրոբլեմ է հանդիսանում մեխիզացիայի և, մասնավորապես՝ վոդոյման պրոբլեմը: Նկատի ունենալով Անդրկովկասի

) Կյաճճճ արդեն իրապես աճել է հնգամյա պլանի այս, թվում երբեք, համարձակ նախադեմներից: Գյուղատնտեսական շինարարության բուսաբուծության ամբողջ արտադրանքի մեջ մինչև 27,2 տոկոս, իսկ ապրանքային ամբողջ մասսայինը—մինչև 52 տոկոս, այսինքն, մեր գյուղատնտեսության ամբողջ ապրանքային մասսայի կեսից ավելի):

չորային կլիման, նրա կիզիչ անապատային տափաստանները, Ան ծովի ափին ընկած ընդարձակ ճահճալիկ տարածութիւնները, նախալեռնային շրջանների ազրաբային ու մեղ գերաբնակչութիւնը, — Անգրիկեղերացիայի մեկիորացիան և վոռոգումը գլուղատեսութեան վերակառուցման կարևորագույն ձեռնարկումներից մեկն են հանդիսանում: Մեկիորացիան ու իրրիգացիան հնարավորութիւն են տալիս՝ ավելացնելու չեղերի կուլտուր. հողային ֆոնդը և թուլացնելու ազրաբային գերաբնակչութիւնը, կազմակերպելու վոռոգվող շրջաններում բարձր-ինտենսիվ ջրովի տնտեսութիւններ՝ սոցիալիստական բազայի վրա, ընդլայնելու արդլունարերութեան հումուլթի բազան, ընդարձակելով կարևոր և ամենամեծ ապրանքայնութիւն ունեցող տեխնիկական մշակութիւնը — բամբակի տարածութիւնը: ԱՄՖՈՂ պլանմաններում վոռոգումը հանդիսանում և վճռողական նախադրյալ՝ վերածելու քոչվորական և կիսաքոչվորական տնտեսութիւնները կուլտուրական հողագործութեան՝ հարթավայրերում և ալպական տնտեսութեան՝ լեռնաստաններում: Բացի դրանից, հողային խոշոր մասսիֆները չորացումը լուծում և մալարիալով հայանի շրջաններն առողջացնելու խնդիրը:

Ներկայումս արդեն վոռոգելի հողերի մինչպատերազմական ֆոնդը մոտ միայն լիովին վերականգնված և, այլև 11 տոկոսով գերազանցված և իհաշիվ վերջին տարիների ջրատնտեսական աշխատանքների:

Այդ պատճառով մեկիորայի ու վոռոգիչ աշխատանքների պլանի և հնգամյա պլանով նախադրված ջրովի նոր տարածութիւնների նախապատրաստութեան արագացման անհրաժեշտութիւնը առաջին տեղն և քաշում տխուրային խոշոր շինարարութիւնը:

ԱՄՖՈՂ վոռոգիչ շինարարութեան պլանի մեջ մտցվում են իրրիգացիոն հիմնական խոշոր այն աշխատանքները, վորոնք հրապարակի վրա զբաղեցին՝ վորպես կարևորագույն աշխատանքներ վերջին տարիների ընթացքում: Անգրիկովկասի ջրային արնտեսութեան որդանների տարած հետադուտական, նախադրային և շինարարական աշխատանքների պրոցեսում:

Այսպես, Խորհրդային Ազրբեջանի պլանի մեջ մտցվում են հետևյալ աշխատանքները. վերակառուցել և ընդլայնել Մուղանի դաշտի վոռոգումը, ջրովի ընդհանուր տարածութիւնն ավելացնելով մինչև 35,000 հա, Միլլի գաշում կառուցել Գյաուր-

Արխներ ջրանցքը՝ 33,000 հա տարածության վրա: Վոռգեկ Սալլանի դաշտը 10,000 հա, ավարտել կարասախկալի սիստեմը — 3,000 հա, վերակառուցել Ձեգամի ու Աղստաֆի սիստեմները — 17,500 հա, և վերակազմել Թարթառի սիստեմը՝ գոյություն ունեցող ջրովի տարածություններում բամբակի ցանքը ավելացնելով մինչև 12,000 հա: Ղարալաղի դաշտի 2-րդ բաժանմունքի ընդլայնումը և նույն դաշտի 4-րդ բաժանմունքի նոր վոռգումը կտա 7,000 հա աճում: Կուր գետի մոտիկ շրջանում լեղած վոռգման հին սիստեմի վերակազմությունը և մեքենական նոր վոռգման կառուցումը 65,000 հա տարածության ավելացումով, Վերակազմել Արփաչայի սիստեմը և զարգացնել ջրհան մեքենայով վոռգումը Խորհրդային Նախիջևանի հանրապետության մեջ՝ 3,000 հա: Զորացնել Յեվլախի ճահիճները և զարգացնել իրրիգացիոն աշխատանքները Միլի դաշտում, ալստեղ անցկացնել Միլի յերկրորդ ջրանցքը 40,000 հա տարածության վրա և դրա հետևանքով՝ Արաքսի սիստեմի վրա կառուցել ջրամբարներ և անհրաժեշտ կառուցումներ՝ ջուր մատակարարելու Մուղանի դաշտի սիստեմներին:

Խորհրդային Հայաստանում վոռգիչ շինարարության պլանի մեջ և մտնում հետևյալը. ավարտել Փոքր Մարդարաբադի վոռգման աշխատանքները՝ ավելացնելով 42,000 հա, և Այդը լճինը — 4000 հա, ղուերի վոռգման գործը — 50,000 հա, Արազդալանինը — 10,000 հա, սկսել Մեծ Մարդարաբադի ջրանցքի աշխատանքները և չորացնել ու վերակառուցել Կարա-Մուն (Սև-Ջուրը) և Զանգիբասարը:

Խորհրդային Վրաստանում պլանի մեջ մտցվում են հետևյալ աշխատանքները. չորացնել Կոլխիդայի հարթավայրի ճահիճները, 200,000 հա ընդհանուր տարածությամբ, վորից ընթացիկ հնգամյակում պիտի պատրաստ լինի վոչ պակաս, քան 60,000 հա չորացված տարածություն: Ավարտել Ալազանի հովտի վոռգման աշխատանքները՝ 44,000 հա տարածության վրա և Տիրիպոնի հոռում՝ 26,000 հա տարածության վրա: Վերակառուցել Ղարալաղի դաշտում 1-ին բաժանմունքի վոռգումը և նոր վոռգել 3-րդ բաժանմունքում 9,000 հա: Վերակառուցել Բորչալուի սիստեմը՝ ավելացնելով 16,000 հա, ջուր հանել դեպի Շիրակի դաշտը՝ 30,000 հա տարածությամբ: Վոռգել Եղարի դաշտը — 10,000 հա և արազացնել Սամգորի վոռգման աշխատանքները 73,000 հա տարածությամբ: Այս աշխատանք-

ներն ամբողջովին պետք է վերջացնել հետևյալ հնգամյակին և աստիճանաբար պատրաստելով հոգերը ներկա հնգամյակում:

Բացի խոշոր որսկետներից, պլանի մեջ մտցվում է ջրովի տարածությունների աճումը մանր շինարարության կարգով, կառուցելով և վերակառուցելով քաղաքներ, շարխեր ու այլ փոքր որսկետներ, ինչպես և բարեկարգելով գոյութուն ունեցող վոսոգման ցամաքը, ռացիոնալացնելով ջրոգտագործումը՝ բարձրացնելով սիստեմների մեջ ոգտակար գործողության կոեֆֆիցիենտը, մտցնելով ջրի նիշտ շրջանառութիւն և այլն: Այս ձեռնարկումներով տարածության ընդհանուր աճը կհասնի 115,000 հա-ի:

Այսպիսով, ԱՍՖՍՀ մեխորացիայի ու իրրիգացիայի պլանով ձեռք առնված ձեռնարկումները 1932—33 թվին կտան հետևյալ աճը (աղյուսակ № 9):

Աղյուսակ 9

Ձեռնարկումներ	Նախապատրաստական	Ընտելումը (освоение)	Բամբակի տարածություն
Խոշոր շինարարություն	311,100	269,600	77,200
Մանր շինարարություն	110,700	109,300	31,700
Շահագործում	51,500	51,500	13,000
Ընդամենը	473,300	430,400	121,900

Բամբակի ընդհանուր տարածությունը 1933 թվին հավասար կլինի 262,100 հա-ի:

Ձուլված բամբակի քլույթը (выход), հաշվի առնելով մյուս մշակույթների տնտեսությունից դուրս վաճառքը, 1933 թվին հավասար կլինի 780 հազ. ցենտների կամ. 900 հազ. ցենտների 1934 թվին:

ԱՍՖՍՀ վոսոգման և ճահճների չորացման համար ներգրումների ընդհանուր գումարն է 160,450 հազ. ուսրլի, այդ թվում՝ ջրույններով — 134 միլիոն ուսրլի, բնակչության միջոցները՝ 8,450 հազ. ուսրլի և ջրային տուրք — 18 միլիոն ուսրլի:

Կապիտալ մուծումները մտնում են այս գումարի մեջ հետևյալ կերպ — հազ. ուսրլիներով (աղյուսակ № 10):

Ջեռնարկումներ	Բյուջե	Բնակչ. մի- ջոցները	Ջրային տուրք	Ընդամենը
Պողոթն շինարարություն	94,650	4,650	—	99,300
Մանր շինարարություն	23,400	3,800	—	27,200
Հետազոտ. ու հետախուզ.	9,450	—	—	9,450
Ընդամենը	127,500	8,450	18,000	153,950

(Հաշված նաև
Ջրային տուր-
քը)։

Ջրատնտեսական աշխատանքների պլանի մեջ առանձին տեղ է բռնում Կոլխիդայի հարթավայրի չորացումը (Փոթու, արխադական և աջարական ճահիճները), վորը ԽՍՀՄ մեջ միակ ուայունն է, վորտեղ կարող են աճել մերձարևադարձային մշակութիւններ (ռսմի, բամբուկ, կենափ, Նոր-Ջիկանդիայի վուշ, կառչուկաբեր ծառեր և դեղաբույսեր, եթերայուղ ստանալու համար բույսեր, նարինջ, լիմոն, մանդարին և այլն)։

Դրան զուգընթաց, այս աշխատանքների իրագործումն զգալի նախով կլուծի ագրարային գերադնակչութեան սուր հարցը Արևմտյան Արաստանում (ավելորդ գարձնելով բնակչութեան դաղթը գետի Սև ծովի շրջանը), բավական կկրճատի այդ ապրանքների ներածումը ԽՍՀՄ մեջ, կբարձրացնի Սև ծովի չերկաթուղու շահաբերութեունը և կվճնչացնի մալարիան։

ԱՍՖՆՀ մեջ վոռոգիչ աշխատանքների պլանային ծավալման հիմնական նախադրյալ է հանդիսանում Կուր, Արաքս գետերի ավազանի ջուրն ողտաղործելու ընդհանուր սխեման կազմելու աշխատանքի ավարտումը։ Այդ սխեման հնարավորութեուն կտա ավելի ճիշտ կերպով իրագործելու ԱՍՖՆՀ հողային մասսիֆները վոռոգելու խոշորագույն նախագծերը։

Դեռ 15-րդ համագումարը պարզեց,

Մյուս ձեռնարկումները

Թե՛ հողային տարածութեունների կարգավորված չլինելը պահանջում է ուժեղացնել հողաշինարարութեան աշխատանքները, առանց վորոնց իրագործման անհնարին է դուռադուռական տնտեսութեան արագ բարձրացումն ու սոցիալիստական վերակառուցումը, և վորոնցից դուրս՝ չերկուղ կա, վոր հողոգործումը կհնարոնանա կուլակութեան ձեռքին»։

Պլանը յենթադրում է հողաշինարարութիւնն անցկացնել աշխարհի հաշվով, վոր ալն ավարտվի 7 տարվա ընթացքում: Պլանի աշխարհի լարվածութիւնը կապահանջի կազմակերպչական մեծ ջանքեր և 20 միլիոն հիմնական մուծումներ: Հասկանալի չե, վոր սոցիալիստական հողաշինարարութիւնը կապահանջի ստեղծել հողօգտագործման աշխարհի ձեւեր, վորոնք ամենամեծ չափով կնպաստեն չքավոր ու միջակ մասսաների արտադրական կոոպերացմանը և նրանց կողմնակալացմանը:

Հետո, ինչպես հայտնի չե, ԱՍՖՖՀ հանդիսանում է ագրարային գերաբնակչութիւն շրջան: Տնտեսաւարութիւնն այժմյան պայմաններում գյուղատնտեսական ավելի բնակչության քանակը մոտենում է 650 հազարի: Ագրարային գերաբնակչութիւնն դեմ պայքարի հիմնական միջոց ընդունելով գյուղատնտեսութեան ինտենսիֆիկացումը, պլանը, աշխուժեցնելով, համարում է, վոր մոտիկ ապագայում ԱՍՖՖՀ գյուղատնտեսութիւնը չի կարող ավելի բնակչութիւնն ամբողջովին կապել գերաբնակ շրջանների հետ, և նրա մի մասը պետք է տեղափոխվի ուրիշ վայրեր: Այս նույն բանը պահանջում է նաեւ ալն նոր հողերի տնտեսական ընտելման (освоение, մշակման) անհրաժեշտութիւնը, վորոնք ստացվելու չեն մելիորացիայի, հողաշինարարութեան և անտառների ձաքրելու հետեանքով:

Յենթադրվում է տեղափոխել 48,720 տնտեսութիւն: Նրանց համար վերաբնակման հողային ֆոնդը կկազմի 243 հազ. հա, ներգրումներ՝ 27,5 միլիոն ուրլի:

Կարևորագոյնն ալն ձեռնարկումների թվի մեջ, վորոնք բղխում են գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակառուցման, գյուղատնտեսական աշխատանքի արտադրողականութեան բարձրացման և արտադրանքի վորակն ու արտադրութիւնը լավացնելու անհետաձգելի խնդիրներից, — մասում են տնտեսական-տեխնիկական և կազմակերպչական բնույթ ունեցող մի շարք ձեռնարկումներ:

Դրան են վերաբերում, առաջին հերթին, մեքենայացումը և արահտորացումը: Անդրկովկասյան գյուղը շատ քիչ եր ապահովված չեղել գյուղատնտեսական խնվնտարով: 1 հա ցանքի լարածութեան համար ամբողջ կուլտուրական խնվնտարն արժեք, ինչպես առաջինը, 2 ռ. 74 կոպեկ: Նահապետական արորները 385 հազար հաա են: Այսպիսի պայմաններում իրենց ամբողջ ծափալով հրապարակ և գալիս Անդրկովկասի գյուղատնտե-

սության տեխնիկական և եներգետիկ վերագինման հետ կապված ձեռնարկումների հարցը:

Պլանը յենթադրում է 3 տարվա ընթացքում արժեքներից ամբողջութամբ անցնել կուլտուրական գութանի, հնգամյակի ընթացքում ապահովել ցանքի ամբողջ տարածությունը գութանի մշակութամբ, ապահովել տնտեսությունները տրիերներով այնպիսի հաշվով, վոր 5-ամյակի վերջին հնարավոր լինի ամբողջ սերմանությունը յենթարկել մեքենայական դտման: Շարժացանը 100 տոկոսով մտցնել բամբակագործական հողերում ու 50 տոկոսով հացահատիկային մշակության մեջ և ամբողջութամբ բավարարել գյուղատնտեսության հանրայնացված սեկտորի գյուղատնտեսական մեքենաների ու գործիքների պահանջը:

Այս խնդիրներն իրագործելու համար պահանջվում է հնգամյակի ընթացքում յերկիրը մտցնել 23,8 միլիոն ուրբլու գործիքներ և 5 հազար տրակտորներ՝ իրենց գույքով ու պահեստի մասերով (18½ միլիոն ուրբլու գումարով): Դրա նպատակն է՝ մի կողմից արտադրության պրոցեսները կուտնտեսություններում ու խորհատնտեսություններում լիովին վերածել մեքենացման, մյուս կողմից՝ ստեղծել տրակտորային կալոններ և միջգյուղյա մեքենա-տրակտորային կայաններ՝ մասսայականորեն մեքենայացնելու հանրայնացված գյուղացիական տնտեսությունները, առաջին հերթին բամբակագործական շրջաններում:

Այս իսկ ձեռնարկումների մեջ է մտնում լայն արտադրական կոոպերացումը և կուլեկտիվացումը՝ գյուղատնտեսական ինդուստրիայի միջոցով ու նրա շուրջը:

Այնպիսի պայմաններում, վորոնց մեջ է գտնվում արժեքավոր հատուկ մշակույթների տեր անդրկուլիսայան գյուղատնտեսությունը, գյուղատնտեսության ինդուստրիացումը խաղում է միանգամայն բացառիկ դեր (թեյի, խաղողի, ծառաստղի ու բանջարի, կաթնամթերքների, ձվի ու թռչնարածական արդյունաբերություն և այլն): Այստեղ ծրագրված ձեռնարկումներով յենթադրվում է ֆերմենտացիոն (խմորուն) պահեստներով անցկացնել ծխախոտների 100 տոկոսը, հնգամյակի ընթացքում 50 տոկոսով վերացնել նկուղների (պոդվալ) պահասը, գինեգործաբանների միջոցով անցկացնել ապրանքային գինու 50 տոկոսից վոյ պակասը:

Հնգամյակի վերջին վերամշակման պետք է յենթարկել

ձառագաղթի աշխարհործութիւնն և պարտիզականութիւնն ապրանքային ամբողջ մասսայի մոտ 20 տոկոսը՝ ալժմիան 3 տոկոսի հանդեպ ու վերամշակել խոշոր լեղձյութալոր անասունի կաթի արտադրանքի մոտ 20 տոկոսը՝ ալժմիան 3 $\frac{1}{2}$ տոկոսի հանդեպ:

Երնարարութիւնն ալս թափը, ներատալ նաև բամբակի սկզբնական վերամշակման ձեռնարկութիւնները, վերամշակվող հումութի արժեքը կհասցնի 190 միլիոն ուրլու՝ 1927—28 թ. 40 միլիոն ուրլու հանդեպ:

Գյուղատնտեսական ինդուստրիայի զարգացումը սերտորեն կապվում և գյուղական ելեկտրիֆիկացիայի շինարարութիւն հետ: Այստեղ լինթադրվում և 36 նոր ելեկտրահաստում, մինչև 4 հազար կլվտ. հզորութեամբ, 9,9 միլ. ուրլի արժողութեամբ:

Գյուղական ելեկտրաշինարարութիւնը պետք և ամենամեծ չափով կապված լինի խորհանաեսութիւնների, կոլտնտեսութիւնների և մեքենա-տրակտորային խոշոր կայանների շինարարութեան հետ: Կապիտալ ներդրումներ նշված են 77,3 միլիոն. ուրլի:

Հատուկ ուշադրութիւն և զարձակում կախեթի կայանին՝ Ալազանի ջրանցքի ջրհոսքի (перепад) վրա՝ 4 $\frac{1}{2}$ հազ. կլվտ. կարողութեամբ՝ կախեթի հարստացուցն շրջանում գյուղատնտեսութեանը ելեկտրիֆիկացման լինթարկելու համար: Կայանի արժեքն և 2 միլիոն ուրլի: Ընդամենը գյուղական ելեկտրաշինարարութեանը ամենամեծ չափով պետք և կապակցվի խորհանաեսների, կոլտնտեսների և խոշոր մեքենատրակտորային շինարարարութեան հետ:

Բերքատվութիւնը խորացնելու պրոբլեմը հանդիսանում և Անդրկովկասի գյուղատնտեսութեան կարևորագույն հարցերից մեկը: Բերքատվութեան բարձրացումը կնպաստի մոշ միայն ազրաբային գերարնակչութեան մեղմանալուն, ալլև հացա-խտրային գեֆիցիտի վերանալուն և հումութի ֆոնդերի ուժեղանալուն:

Բերքատվութիւնը բարձրացնելու հետ կապված մի շարք կադմակերպչական-տեխնիկական ձեռնարկումների մեջ (հողի մշակում, տեսակավոր սերմեր, մեքենացում և այլն) խոշոր տեղ և բռնում հողի պարարտացումը:

Հնդամկալի բնթացքում պլանը լինթադրում և 100 տոկ. պարարտացնել պարարտացման կարոտ բամբակահողերը և հացահատիկային հողերի 15 տոկոսը: Պարարտացման համար նախատեսված և հատկացնել 25,1 միլ. ուրլի:

Պլանն այնուհետև նախագծում է ընդարձակ ծրագիր փորձ-
նական գործի և ագրո-ոգնություն ասպարիզում: Գումարելով
գյուղատնտեսության բոլոր պահանջները՝ բարձրագույն ու մի-
ջակ կրթության տեր ագրո-անձնակազմի վերաբերմամբ, կտես-
նենք, վոր պահանջ կա բարձրագույն և միջակ կրթությամբ
3,820 ագրո-անձնակազմի՝ այժմյան 768-ի հանդեպ:

Դա ամենաբարձր պրոբլեմն է, վորը կպահանջի՝ վերակազ-
մակերպել Անդրկովկասի ժողովրդական կրթության սիստեմը և
ուժեղացնել անդրկովկասյան չերիտասարդության ուսման գործը
Միության մասնագիտական ԲՈւՀ-երում (բարձրագույն ուսումնա-
կան հաստատություններում):

ԱՄՅԽՀ գյուղատնտեսության յետամնացության ամենա-
մեծ պատճառներից մեկն է անասնապահության քոչվորական
և կիսաքոչվորական ձևը: Տնտեսության այս ձևերի մաքսիմալ
վերացումը և բնակչության փոխանցումը կուլտուրական հողա-
գործության՝ հարթավայրերում ու ալպիական տնտեսության՝
լեռնաստաններում — հանդիսանում է պլանի առաջնագույն հոգսը:

ԱՄՅԽՀ գյուղատնտեսության բնական և տնտեսական բա-
ցառիկ պայմանները նրա դաշտավարության մասի հետագա
դարգացումը թեքում են դեպի տիխիկական թանգարժեք
մշակույթների կողմը (բամբակ, ծխախոտ, կենսաֆ, քուռնջութ,
ճակնդեղ, թեյ, մերձարևադարձային մշակույթներ):

Այստեղ, բացի արգեն հիշված իրրիգացիոն շինարարու-
թյունից, մեքենայացման ռեֆորացումից, ագրո-դոոտիկանիկական
ձևերարկումներից, քոչվորական տնտեսության դեմ պայքարե-
լուց, — հիմնական հարց է հանդիսանում՝ այդ ռաջոններին միու-
թենական եժան հաց մատակարարելու պրոբլեմը:

Անդրկովկասի հացահատիկային տնտեսությունը կրում է
կիսանառուրալ սպառողական բնույթ և վրչ մի դեր չի խաղում
չերկրի արտաքին ապրանքաշրջանառության մեջ: Թեև պլանն
առաջ է քաշում հացահատիկային մշակույթների մաքսիմալ
բարձրացման խնդիրը, ընդարձակելով այդ մշակույթներին տա-
րածությունը ի հաշիվ պառկած ու նոր հողերի և բերքատու-
թյան բարձրացման, — սակայն հացի տեսակետից Անդրկովկասը
դեռ յերկար ժամանակ կմնա դեֆիցիտային յերկիր, վոր կարիք
ունի բերովի հացի: Այս հացի նպատակն է՝ վրչ միայն ծածկել
քաղաքային բնակչության ու տիխիկական մշակույթների շրջ-
ջանների գյուղացի բնակչության սննդի դեֆիցիտը, այլև մա-

նյութաշին ֆոնդ ստեղծել՝ արագացնելու համար վերականգնման պրոցեսները դուրսադնողություն մեջ (տեխնիկական թանգարաններ մշակույթների, կերի խոտերի արմատացումը և այլն)։

Յոշոր ու մանր յեղջյուրավոր անասունների ապահովման ծրագրով, բնական-պատմական, ինչպես և տնտեսական պատմաններով Անդրկովկասն ունի վնչ պակաս բացառիկ հնարավորություններ՝ արդյունաբեր (продуктивное) անասնաբուծության և կենդանաբուծության մանր ճյուղերի զարգացման ապագաբերում (կաթնատնտեսություն՝ պանրագործության հետ միասին, միս ու բուրդ տալիս վոլխարարություն, խոզաբուծություն, թռչնաբուծություն և շերամապահություն)։

Այստեղ կենտրոնական խնդիր են հանդիսանում—կազմակերպել ալպիական տնտեսություններ լեռնային շրջաններում և անցնել անասունը խնամելու գոմային ու կիսագոմային ինտենսիվ ձևերին հարթավայրերում։ Մաքսիմալ չափերով կենդանաբուծությունը պետք և կապել զաշտավարության հետ. ընդլայնել կերի բաղան. լայն չափերով կազմակերպել կենդանաբուծական խոշոր խորհանտեսություններ և ուժեղացնել կենդանաբուծության արտադրանքի սկզբնական վերամշակումը՝ դուրսադնողական տնտեսությունների կոոպերացման բաղալի վրա. ուժեղացնել ձեռնարկումները անասունի համաճարակ հիվանդությունների (եպիդեմիա) դեմ. բարելավել անասունների (հոտի) վորակը և աչլի Ծրագրված այս ձեռնարկումների հետևանքով հոտը կաճի 19,8 տոկոսով, իսկ կերի ռեսուրսների աճը (28,3 %) կանցնի հոտի աճից, հաստատուն բազա ստեղծելով նրա հետագա զարգացման համար։ Համապատասխան ձևով աճում և նաև հոտի արդյունավորությունը։

Պումարկներ (խոզներ)

Պլանով նախադրված ձեռնարկումների հետևանքով ցանքերի տարածությունը 1932—33 թվին հասնում և 2,699,000 հեկտարի՝ հնգամյաի սկզբին յեղած 2,133,000 հեկտարի հանդեպ։ Այդպիսով, ցանքի տարածության ընդհանուր աճը ԱՍՅԽՉ մեջ կկազմի 556 հազար հեկտար, աչսինքն՝ 26,5 տոկոսով ավելի 1927 թվի տարածությունից։ Ընդամեն, հացահատիկներն աճում են 12,92 տոկոսով, իսկ տեխնիկական մշակույթները—108 տոկոսով և ցանովի խոտերը—864,3 տոկոսով։ Ցանքերի տարածության աճի ազդյուր կհանդիսանա 295 հազար հեկտարի ղուոդումը և մոտ 30,000 հեկտար ճահիճների չորացումը, անջրգի շրջաններում պատկած հողերը (կորդերը) հերկելը—152 հազ. հեկտար և այլն։

Մշակույթների տեսակարար կշռի մեջ տեղի կունենան հետևյալ փոփոխությունները. հացահատիկները կընկնեն 89,8 տոկոսից մինչև 80,2 տոկոս, տեխնիկական մշակույթները կբարձրանան 7,2 տոկոսից մինչև 11,8 տոկոս և մյուսները—3 տոկոսից մինչև 8 տոկոս, այսինքն՝ տեղի կունենա ցանքի տարածության աճը մշակույթների ինտենսիվ տեղափոխության (перемещение) հետ՝ հումուսի և կերի բազայի ինտենսիֆիկացման ու զգալի ընդլայնման ուղղությամբ:

Յենթադրվում է 1932 թվին բերքատվության այսպիսի աճ. հացահատիկային մշակույթների բնագավառում—20 տոկոս, այդ թվում՝ կոլտնտեսություններում—30 տոկոս, բամբակը—70 տոկոս, այդ թվում՝ կոլտնտեսություններում—115 տոկոս:

Գերի ռեսսուրսների ծրագրված աճի պայմանում անասունների աճը կարտահայտվի հետևյալ կերպով. խոշոր լեղջյուրավոր անասունները կաճեյին 1932—33 թվին (1927—28 թվի համեմատությամբ) 123,8 տոկոսով, վոչխարները—114,9 տոկոսով, խոզերը—136,9 տոկոսով, իսկ բոլոր անասունները՝ վերածած խոշորի—119,8 տոկոսով:

Միաժամանակ կըսրճրանա կաթնատվությունը 30 տոկոսով:

Հնգամյակի ընթացքում ամենից ավելի կտարածվի բամբակը, Անդրկովկասում հումուսի այս ամենակարևոր մշակույթը, վորի տարածությունը հնգամյակի վերջում կհասնի 240,800 հեկտարի՝ 1927—28 թվի 124,600 հեկտարի և 1914 թվի 140 հազար հեկտարի հանդեպ:

Հնգամյակի վերջին հնգավոր բամբակի ընդհանուր բերքը կհասնի 763,000 հազար տոննի՝ նախկին 249,6 հազար տոննի հանդեպ: Ապրանքային մասսան կկազմի 247,2 հազար տոնն, վորից 68,9 հազ. տոննը կգործադրվի անդրկովկասյան տեքստիլ արդյունաբերության կարիքների վրա և 178,3 հազ. տոննը—միութենականի: Հնգամյակի վերջին ծխախոտի տարածությունը կկազմի 21,9 հազ. հեկտար, ընդհանուր բերքը—21,3 հազ. տոնն, ապրանքային մասսան—20,9 հազ. տոնն, վորից 5,6 հազ. տոննը կգործադրվի անդրկովկասյան արդյունաբերության համար, 8,4—միութենական, մնացածը—արտածման համար:

Պակաս խոշոր չի լինի նաև դյուղատնտեսական հումուսի մյուս ճյուղերի ապրանքային յելույթը (զետնախնձոր, շաքարի ճակնդեղ, կաշի, բուրդ, բոժոժ և այլն):

Թեև ի տարածությունը 1934 թվին կհասնի մինչև 40 հազար հեկտարի, բերքատվությունը կբարձրանա 40 տոկոսով:

Միություն Պետականն այս նվաճումների առթիվ գրում է՝ «Պլանով նախագծված հումուսի բաղալի աճը (բամբակ, ծխախոտ, թեյ, կենսի, կաշի, բոժոժ, բուրդ) բավարար կերպով իրագործում և ժողովրդա-տնտեսական առաջադրությունները հընդամյակի ընթացքում և լիովին ապահովում և միութենական ու տեղական արդյունաբերության՝ Անդրկովկասի վերաբերյալ հայտերը (ЗБАВКИ)»:

Նշանակալիորեն աճում և նաև պարենի բաղան:

Պլանով նախագծված ձեռնարկումները վերջին հաշվով՝ հնդամյակի վերջում աղյուսակա՛ն և վորակային հետևյալ փոփոխություններն են մտցնում գյուղատնտեսության մեջ: Ընդհանուր արտադրանքը կա՛նի 67,2 տոկոսով, այդ թվում՝ բուսաբուծությունը—68,6 տոկոսով, կենդանաբուծությունը—64,2 տոկոսով. ամբողջ գյուղատնտեսության ապրանքային մասը կա՛նի 114 տոկոսով, այդ թվում՝ բուսաբուծությունը—151 տոկոսով և կենդանաբուծությունը—121 տոկոսով:

Հնդամյակի ընթացքում գյուղատնտեսության ապրանքայնությունը կհասնի 40,3 տոկոսի՝ նախկին 27,6 տոկոսի հանդեպ. գյուղատնտեսական բնակչության յուրաքանչյուր շնչին ընդհանուր արտադրանքը տալիս և բուսաբուծության մեջ անհատական տնտեսություններում—43,7 տոկոս աճ, իսկ կոլտնտեսություններում—90,5 տոկոս աճ և կենդանաբուծության մեջ—50,3 տոկոս աճ: Այսպիսով մի շնչին ընկնող լեկամուտը կամ գյուղացիական տնտեսության չքավոր-միջակ հիմնական մասսաների բարեկեցությունը կա՛նի 45,8 տոկոսով, կհասնի կոլտնտեսությունների մեջ համախմբվածների համար 77,1 տոկոսի: Հընդամյակի ընթացքում մի հեկտար հողի ընդհանուր լեկամտայնության աճումը կաղմում և 33 ուրբի, այսինքն՝ 66 տոկոս, վոր աղացույց և հողի արտադրողականության չափազանց բարձրանալուն:

10. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Պեղրկովկասյան ԱՍՖՆՀ չերկաթուղային տրանսպորտի զար-
յեկաբուղիները. դացումը յեռ և ֆում ժողովրդական տըն-
տեսության ընդհանուր դարդացումից: Սկսած 1914 թվից մինչև
այսոր Անդրկովկասում չի շինված վո՛չ մի նոր չերկաթուղագիծ,

բացառությամբ Նոտաների—Ոգուերգեթ ճյուղի: Մինչդեռ, Անդերկովկասյան յերկաթուղիները բեռնաշրջանառությունն աճում է և արդեն 1928 թվին անցել է 1913 թվի փոխակրանքից, իսկ 1933 թվին բեռնաշրջանառությունը կաճի 12,000 հազ. տոննից ավելի (առանց նավթամուղի), կամ ավելի քան 100 տոկոսով: Բեռնաշրջանառության դինամիկայի բնութագիրը առևտրական գնացքներում (առանց տնտեսավարական բեռների) արտահայտվում է հետևյալ թվերով. 1913 թվին—4,8 միլ. տոնն, 1925—26 թվին—4,4 միլ. տոնն, 1928—29 թվին—ավելի քան 6,0 միլ. տոնն, 1932—33 թվին—մոտ 11 միլ. տոնն:

Բեռնաշրջանառության աճին զուգընթաց աճում է նաև մարդատար գնացքների փոխակրանքը (перевозки), 1913 թվին—7,7 միլ. մարդ, 1927—28 թվին—9,3 միլ. մարդ, 1928—29 թվին—9,8 միլ. մարդ, 1932—33 թվին—12 միլ. մարդ (29⁰/₁₀):

Անդերկովկասի յերկաթուղիները պետք է առաջուց պատրաստ լինեն բեռնատար ու մարդատար գնացքների հեղեղի արմատական փոփոխությանը, վոր սպասվում է, յերբ հնգամյակի ընթացքում ավարտվի Սև ծովի և Զուլֆույի յերկաթագծերի կառուցումը, յերբ սկսվի Տիվարչելու քարածխի մշակումը և Արթիկի տուֆի արտահանումը:

Տուֆի փոխադրման կապակցությամբ նույնպես պետք է հարց դրվի Սանահին—Լենինական ուղեմասի ելեկտրիֆիկացիայի մասին: Մուծումների ընդհանուր գումարը յերկաթուղաշինարարության մեջ նախատեսված է 145 միլ. ռուբլի, բայց հենց այժմ նկատելի չեն (նավթի, մանդանի և տուֆի փոխակրանքներն ուժեղացնելու հետևանքով), վոր այդ գումարը պետք է բարձրացվի մինչև 165 միլ. ռուբլի: Պլանով նախագծված ձեռնարկումների հետևանքով փոխակրանքների ինքնարժեքը կընկնի 11 տոկոսով, և, չնայած դրան, մինչև այսօր դեֆիցիտային Անդերկովկասյան յերկաթուղին (1928—29 թվին դեֆիցիտը հաշվվում էր 5,57 միլ. ռուբլի) հնգամյակի վերջին կտա 4 միլ. ռուբլի ոգուտ:

Նոր յերկաթուղ.

դիճեք.

Գոյություն ունեցող մադիստրալը վերակառուցելու հետ միաժամանակ՝ անհետաձգելի խնդիր է հանդիսանում Սև ծովի և Բազու—Զուլֆա յերկաթուղագծերի լրացուցիչ շարունակության ավարտումը, այսինքն՝ այն յերկու մադիստրալի, վորոնք վճռողական նշանակություն ունեն ԱՍՖՈՀ ժողովրդական ամբողջ տնտեսության հա-

մար և կարեւորագուցն նշանակութիւնն՝ ամբողջ Միութեան համար: Այդ զծերի կառուցվելիք շարունակութեան ընդհանուր լերկարութիւնը համասար և 320 կիլոմետրի (171—Սեծովի զիծը և 149—Բազու—Ջուլֆայի զիծը): Պահանջվում են 78 միլ. ուր. ներգրումներ:

Դեպի Անգրկովկասյան լերկաթուղիները և դեպի վերոհիշյալ հիմնական մագիստրալները պետք և անցկացվեն մի շարք էյուզեր, վորոնց կառուցումն արդարանում և արդյունաբերութեան ու գյուղատնտեսութեան այն էյուզերի զարգացմամբ, վորոնք խաբսիսվելու յեն նրանց վրա:

Արդյունաբերական լերկաթուղիներինց նոյեմբերին ավարտվել և կենսական—Արթիկ զիծը՝ առէի արտահանելու համար:

Պլանը ծրագրում և կառուցել Սեծովյան լերկաթուղուց Ոչեմշիբի—Տիվարշելի զիծը դեպի Տիվարշելու քարածխային հանքերը, ինչպես նաև Դաթարի զիծը, վորով Դաթարի պղնձահանքերի կոմբինատը պետք և միացվի Բազու—Ջուլֆա լերկաթուղագծին: Դաշքեսանի լերկաթահանքերը մշակելու հետևանքով ծրագրվում և անցկացնել Գլանջա—Դաշքեսան նեղագուր (узкоколейная) լերկաթուղագիծը, 53 կիլոմետր լերկարութեամբ և 65 միլիոն ուրլի արժողութեամբ:

Նկատի ունենալով անտառանշութեան արտածումն ուժեղացնելու և Անգրկովկասյան լերկաթուղիներին սեփական ուղիսակներ (շղալա) մատակարարելու անհրաժեշտութեանը, պլանը ծրագրում և կառուցել անտառանշութեան վորսագրութեան համար մի շարք նոր զծեր, ինչպես, որինակ (հերթական կարգով)՝ Թելալ—Ախմեթի, Մամարեղի—Մաթխոնջի, Զուղդիդի—Զվանքի, Աջամեթի—Բաղդադի, Բզիբի, Մամարեղի—Սալխինո—Լենքորանի զծերը:

Աչքի առաջ ունենալով բամբակագործութեան զարգացումը և, առնասարակ, անտեսութեան վերելքը, ծրագրված և կառուցել ընդհանուր ու գյուղատնտեսական նշանակութիւն ունեցող հետեւյալ լերկաթագծերը. Յեվլախ—Ստեփանակերտ, Սարգարառադ—Սառիջալար (բամբակ), Ազատաֆա—Իջևան, Գորի—Յըխինովալի, Յեվլախ—Նուխի, Կուրա—Խաչմաս:

Այս բոլոր լերկաթուղիներին ընդհանուր լերկարութեան և 472 կիլոմետր, 41 միլ ուր. արժողութեամբ: Այսպիսով, հնգամյակի վերջին ԱՍՖՈՋ կառանա ուղիսային նոր ուղիներ՝ 794 կիլոմետր լերկարութեամբ (53 կիլոմ. նեղագուր զիծ), վորոնց հա-

մար մուծումներն ընդհանուր գումարն է 119,500 ռուբլի և 8 միլ. ռուբլի նեղադուր յերկաթագծի համար:

Ֆ.Առելս ուղիներ. ԱՍՖՈՋ կազմի մեջ մտնող հանրապետություններն սալուղիների (գուժեվոյ) ցանցի ընդհանուր յերկարությունը, կըոր թվով, հավասար է 19,000 կիլոմետրի, վորից՝ խճուղիներ—6,000 կլմ., գետնուղիներ (գրունտովայա)—13,000 կլմ., հասարակական նշանակություն ունեցող ճանապարհներ—4,400 կլմ., հանրապետական—3,400 կլմ. և տեղական—7,400 կլմ., առերման ուղիներ (պողյեգոնոյ)—3.800 կիլոմետր:

Նկատի ունենալով Անդրկովկասում յերկաթուղիներն ցանցառ ցանցը, հաղորդակցութեան ջրուղիներն կատարյալ բացակայութիւնը և Անդրկովկասի լեռնային ռելիեֆի պայմաններում նոր յերկաթուղիներ անցկացնելու դժվարութիւնը, խճուղիները հսկայական նշանակութիւն են ստանում յերկրի եկոնոմիկայի մեջ:

Ճանապարհների ցանցի մեծ մասը, անցնելով Անդրկովկասի գեղեցկատեսիլ անկյուններով, հանդիսանում են տուրիստական մեծ նշանակութիւն ունեցող ճանապարհներ:

ԱՍՖՈՋ մեջ ճանապարհների պահպանութիւնն ու նորոգութիւնը, նկատի ունենալով նրանց բնորոշ առանձնատկութիւնները (վերին շերտի ավելի արագ մաշվելը՝ զառթալի թեքվածքի ու ստույտների հետեանքով. ամբողջ տարվա ընթացքում անընդհատ շարժումը ճանապարհներով՝ այսպես կոչված, «ամառային ուղիներ» դաշտի միջով, խճուղիների կողքով չլինելը, սիստեմատիկ պայքարը լեռնային վտակների, հեղեղումների, խոռերի (оввал), լեռնային դիք զառթալերի փլվածքների (осыпь) դեմ. լեռնանցքների պահպանութիւնը, վորոնց թիվը միայն շահագործվող ճանապարհների վրա 20 է, 7,000-ից մինչև 9,000 վտանաշափ բարձրութեամբ),—նստում է շատ ավելի թանգ, քան իՍՋՄ հարթ վայրերում:

Նոր ճանապարհներ անցկացնելը նույնպես նստում է սովորականից բավական թանգ, վորովհետև նրանց ծրումը (արաստիրովկա) կատարվում է մեծ մասամբ լեռնային ռելիեֆի ծանր պայմաններում:

Այսպես, որինակ, 1 կիլոմետր — սովորական գետնուղու (գրունտուղի) կառուցումը ԱՍՖՈՋ հարթ տեղերում նստում է 500-ից մինչև 1000 ռուբլի, մինչդեռ ԱՍՖՈՋ մեջ լեռնային գետ-

նույն 1 կիլոմետրի կառուցումը նստում և 10.000 ռուբլուց (Արդալլար—Կուրաթլի) մինչև 30,000 ռուբլի (Սվանսթիայի ճանապարհը), այսինքն՝ 20—30 անգամ ավելի թանկ։

Պլանը նախատեսում է լայն մաշտարով ծալալի ճանապարհների նորոգությունը, շինել մի շարք նոր ճանապարհներ ու արհեստական կառուցվածքներ, մի շարք գետնուղիներ վերածել խճուղիների, դարգացնել ճանապարհների կատարելագործված տեսակների շինարարությունը, ոգտագործելով այդ նպատակի համար տեղական նյութերը (նավթյա ու բնական ձուլները, կուպր, ինֆուզորիտ)։

Հնդամյա պլանով՝ ծախսի ընդհանուր գումարը կկազմի 108 միլ. ռուբլի, վորից 11 միլ. ռուբլի պետք կլինի՝ իրագործելու հանդիպական (встречная) ավտոմոբիլային շարժման խընդիրները։ 97 միլիոն ռուբլի կապահովի Ա.Ա.Ֆ.ԽՀ ճանապարհային տնտեսության այն վերակառուցումը, վոր ծրագրել և պլանը։ Դրա մեջ են մտնում՝ պլանաչափ այն աշխատանքները, վորոնք կաղված են խճուղիների մաղխաբալի վրա տեղի ունեցող փըլվածքների, փուլգումների դեմ պայքարի հետ. վորոշ տեղերում շրջապատույն նոր ճանապարհ անցկացնելը, խճուղիների վերածել բոլոր այն գետնուղիները, վորոնք ալստրվա բեռնալարվածություն պալմաններում տնտեսապես ավելի նպատակահարմար կերպով կարող են սպասարկվել ավտոարանսպորտով. անցկացնել խճուղիների մի շարք նոր մաղխաբալներ՝ կապ հաստատելու համար ցերկաթուղիների և կտրված շրջանների տնտեսական կենտրոնների հետ (Սվանսթիա, Խեսուրեսթիա, Զանգեզուր, Քուրգաստան, Նախիջ. ՍԽՀ). կառուցել արերման (սողյեղդդնոլ) ուղիներ լեռնա-անտառային և ալլ ձեռնարկությունների համար. հիմք դնել վորձնա-հետապոտական գործին և մշակել այն տիպի ճանապարհները, վորոնք ամենից ավելի յեն համապատասխանում տեղական պայմաններին (լեռնային բնությունը, ծանր պրոֆիլը, կիզիչ չոր կլիման արևելքում, տեղումների առատությունն արևմուտքում, գետնի հատուկ պայմանները և այլն)։

Ընդհանուր առմամբ, հնդամյակի ընթացքում կատացվեն հետևյալ հետևանքները. կշինվեն կատարելագործված տիպի ճանապարհներ—634 կիլոմետր. կանցկացվեն միանգամայն նոր ճանապարհներ—741 կմ. փաստորեն նորինորո կվերականգնեն հին ճանապարհներ—3,972 կմ., խճուղու վերին շերտը կնորոգվի

2,007 կիլոմետր տարածութեան վրա. խճուղիների ցանցը կա-
վելանա 533 կիլոմետրով:

Ընդամենը կվերանորոգվեն արհեստական անհրաժեշտ բոլոր
կառուցվածքները, և կշինվեն մի շարք կամուրջներ: ԱՍՖՈՀ
կատարելագործված ճանապարհների զարգացումը կարագացնի
փոխակրանքները 30 տոկոսով և կեժանացնի փոխակրանքը մոտ
20 տոկոսով, վոր ժողովրդական տնտեսութեանը կտա 25 միլիոն
ռուբլի խնայողութեան տրանսպորտի բնագումարով:

Պատգամագրութեան

Անդրկովկասում մինչև այսօր ել սալաքարշ տրանսպորտը կա-
տարվում է վոչ թե ձիերով, ալլ չեղներով, յեղներով՝ լծված յեր-
կանիւկանի սալիւն:

Պարզ ե, թե վերալիսի հսկայական քնաս ե կրում ժողովրդ-
դական տնտեսութեանը ալլ տեսակ տրանսպորտից, վորի շրջա-
նառութեանը կատարվում է չափազանց դանդաղ տեմպով: Վոր-
պեսդի գլուղացին կարողանա կենտրոնին մոտիկ (20—25 կմ.)
ռալոններից իր աշխատանքի արտադրանքը տանել քաղաքի շու-
կաները, նա ստիպված է կրցնել 2—3 օր. Անդրկովկասի տաք
կլիմայի պայմաններում ալա հանգամանքը նրան հնարավորու-
թեան չի տալիս իր շուտ փչացող ապրանքը տանելու: Այդ պատ-
ճառով տրանսպորտի մեքենացման արագացումն Անդրկովկասի
պայմաններում դարձել է անհետաձգելի անհրաժեշտութեան:

ԱՍՖՈՀ առաջ դրված նոր խնդիրը, տուրիզմը զարգացնելու
ձեռնարկութեան իմաստով հրամայողաբար թիւողրում ե, թե
անհրաժեշտ է ընդարձակել ավտոտրանսպորտը, վորը և միայն
կարող է հիմք հանդիսանալ տուրիզմի լայն զարգացման համար:

Ավտոտրանսպորտի ալթմյան կացութեանը շատ ե յիտ
քնում ժողովրդական տնտեսութեան պահանջներից: Ընթացիկ տա-
րում Ադրբեյջանն սպասարկվում եր 8 դծով՝ 626 կիլոմետր չեր-
կարութեամբ. Վրաստանը, վոր առանձնապես հարուստ է տուրիզմի
ապարիպում իր ունեցած հնարավորութեաններով, և վորտեղ
կենտրոնացած է կուրորանների մեծ մասը, սպասարկվում եր 21
դծով՝ 1.425 կիլոմետր չերկարութեամբ. Հայաստանն սպասարկ-
վում եր միայն 14 դծով՝ 798 կիլոմետր չերկարութեամբ. Համա-
ձայն պլանի, յենթադրվում է դծերի թիւը հասցնել Ադրբեյջանում
30-ի՝ 1.893 կիլմ. յերկարութեամբ, Վրաստանում — 38 դիծ՝
2.719 կիլմ. յերկարութեամբ, Հայաստանում — 32 դիծ՝ 2.412 կիլմ.
յերկարութեամբ:

Նախահանգիստներ

ԱՍՖԽՀ Նախահանգիստները, վերջին
մեծ քանակությամբ մասսայական բեռ-
ների առաքման կետեր, խոշոր նշանակություն ունեն վնչ միայն
ԱՍՖԽՀ համար, այլև ամբողջ ԽՍՀՄ համար, վերավճարեալ մեծ
նախահանգիստների ամենագլխավոր բեռները հանգիստանում են
համաժողովրդական նշանակություն ունեցող բեռներ (նավթա-
մթերքները, մանրաներ)։ Այս խիստ նախահանգիստների միջոցով
սպասարկվում են թուրքական ու պարսկական արանգիստները և
չեխոստական երազորտի բազմաթիվ առարկաները։

1927—28 թվին անդրկովկասյան նախահանգիստների ընդ-
հանուր բեռնաշրջանառությունը յեղել է 7.077.059 տոնն, վեր-
տալիս է 7,6 տոկոս հավելում 1926—27 թվին հանդեպ։

Տեղաբնիկ քարածխի մշակման հետևանքով՝ պլանը նախա-
դծում է կառուցել մի նոր նախահանգիստ՝ արտահանելու Տեղ-
վարչկու քարածուխը (լենթագրվում է՝ Սուխուժում)։

Նկատի ունենալով նավթի արտածման (երազորտի) ուժե-
ղացումը, լենթագրվում է Բաթումի նախահանգստում վերջնա-
նել նավթային ամբարտակը լերկարացնելու աշխատանքները-
սկսել ցամաք բեռների բարձման ու բեռնաթափի (ցամաքաբեռ-
сухогрузная) ծովափի վերաշինության աշխատանքները, նախա-
հանգստի պաշտպանական կառուցվածքների շինության աշխա-
տանքները, ծրագրվում է նույնպես ամբողջովին մեքենացնել
նախահանգստային աշխատանքները և այլն։

Փոխու նախահանգստում պլանը նախատեսում է՝ բարե-
կարգել նախահանգիստ մասնիկը և դուրս գալու պայմանները։
Այս պետք է վերջնացնել հյուսիսային ծովամարտակի կառու-
ցումը, նախահանգստային աշխատանքների մեքենացումը և բնակ-
շինարարությունը ընդլայնումը։

Կասպից ծովի նախահանգիստներին վերաբերմամբ պլանը
նախադծում է կատարել ցամաքաբեռ փոխակրանքը վերակադ-
մելու գործը, Բազմի նախահանգիստը կառուցելով ժամանա-
կակից ախլի՝ նախկին փայտյա նավամատույցների փոխա-
րեն, կառուցելով պահեստներ, մեքենացնելով նախահանգստային
աշխատանքները։ Նախատեսվում է կառուցել նոր նախահանգիս-
տային աշխատանքները։ Նախատեսվում է կառուցել նոր նախա-
հանգիստ Դուռլ գետաբերանին և ծավալել աշխատանքները Իլիչև
ու Լենքորանի նախահանգիստներում։

Միաժամանակ պլանը ծրագրում է կառուցել Ապշերոնի ջրանցքը, վորն ունի ժողովրդա-տնտեսական մեծ նշանակութիւն:

ՆԵՐՖԻՑ ԶՐՈՒԳԻՑՔԵՐ ԱՍՖՈՆՀ մեջ տրանսպորտի հնարավորութիւնների սահմանափակ լինելու հետևանքով հատուկ ուշադրութիւն պետք է դարձվի ներքին ջրուղիների վրա: Թեև Անդրֆիզերացիայի գետերն ունեն լեռնային ծագում և արագընթաց են, այնուամենայնիվ նրանք պետք է ոգտագործվեն վորպես հաղորդակցութեան լրացուցիչ ուղիներ: Հայտնի յե. վոր իր ժամանակին Անդրկովկասի գլխավոր գետերը՝ Բուռ և Ռիոն՝ յեղել են նավարկելի բավական մեծ տարածութեան վրա:

Մինչև այժմ բավարար ուշադրութիւն չէր դարձվում ԱՍՖՈՆՀ ներքին ջրուղիներին վրա, և այնտեղ չկար քիչ թե շատ կարգավորված նավագնացութիւն: Մինչդեռ բեռնաշրջանառութիւնը Բուռ գետի վրա, տեխնիկական չափազանց պրիմիտիվ սլայմաններում, առաջ հասնում եր 100 հազար տոննի: Ներքին ջրային ուղիների չնչին նշանակութեան մասին գոյութիւն ունեցող կարծիքը ճիշտ չէ ընդհանրապես, իսկ Անդրկովկասի վերաբերմամբ՝ մասնավորապես: Բեթե գետերն իրենց լեռնային տեղամասերում չեն կարող ոգտագործվել կանոնավոր նավագնացութեան համար՝ առանց շլուզներ (ջրարգելակներ) ու ջրանցքներ շինելու բարդ աշխատանքների, այնուամենայնիվ՝ նրանցով կարելի յե անտառանյութեր գետահետեղ (տեղափոխել): Սակայն Անդրկովկասում կան նաև մեծ գետեր (Բուռ, Ալազան, Ռիոն, Խոպի, Ծիվա, Պիշորա), վորոնք բավական յերկար տարածութեամբ հոսում են հարթավայրերով. այդ գետերը լիովին կարող են սպասարկել նավագնացութեան պահանջները:

Այս բոլոր գետերը պլանաչափ ոգտագործելու գեպքում ԱՍՖՈՆՀ մեջ կարող է ստեղծվել ներքին ջրուղիների լայնածավալ ցանց: Անհրաժեշտ է նույնպես նշել վոր Անդրկովկասի գետերը չեն սառում, այդ պատճառով նրանց կարելի յե ոգտագործել տարեբոլոր:

Ներկայումս, մինչև ամբողջութեամբ կվերջանա գետերի բոլոր սխտեմների ու լճերի հետադոտութիւնը, կարելի յե անպայման նավագնացութեան արժեք ունեցող համարել հետևյալ ջրուղիները. Բուռ իր գետաբերանից մինչև Ալազան գետի խառնարանը և ավելի բարձր (686 կմ), Ռիոնը՝ Փոթուց մինչև Բութայիս (165 կմ) և Սևանա լիճը: Ըստ յերեութին միջանի ուրիշ

ղեակեր եւ հետազոտում կարող են ողորդործել նախազնացութեան համար: Իսկ զեակերի լատազնացութեան համար հարմար ձևերը կապից ծովի ավազանի համար կկազմեն մոտ 1.800 կիլոմետր, Ան ծովի ավազանի համար—1.100 կիլոմետր:

Հնգամյակի ընթացքում յենթադրվում է ներքին ջրուղիների շինարարութեան մեջ մտցնել 4.165.000 ռուբլի: Պլանը ծրագրում է մի շարք հետադոտական աշխատանքներ կատարել Քուռ, Թիոն զեակերում և Ախանա լճում:

11. ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ, ԿՈՄՄՈՒՆԱԼ ՈՒ ՍԱՌՅԱՐԱՆԱՅԻՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բնակարանային և
գաղաութեան

Պարզվում է, վոր ԱՍՖԽՀ բնակչութեան մի շնչին հասնող բնակարանային տարածութեան նորմաները վնչ միայն ցածր են առողջապահական 6 քառ. մետր նորմայից, այլև ցածր են Միութեան մեջ յեղած միջին նորմայից: Այսպես, որինակ, առ 1 հոկտեմբերի 1928 թվի Ադրբեջանում բնակելի տարածութեան նորման կազմում էր 3,99 քառ. մետր, Վրաստանում—5,49 քառ. մետր, Հայաստանում—2,52 քառ. մետր, և Անդրֆեղերացիայում—միջին հաշվով 4,41 քառ. մետր:

Պատերազմը, հեղափոխությունը, ազգամիջյան ու քաղաքացիական պատերազմները սաստիկ ազդեցին բնակելի ֆոնդի վրա ԱՍՖԽՀ մեջ: Նոր շինարարությունը դադարեց, բնակֆոնդի մի մասը լենթարկվեց քայքայման, մինչդեռ քաղաքների բնակչությունը շարունակում էր աճել:

Վերջապես, Անդրկովկասում պործում է նաև մի այնպիսի գործոն, ինչպիսին է յերկրաշարժը, վորից առժամ շրջանները մինչև այսօր չեն կարողանում կարգի բնկնել: քանզի ամբողջ բնակելի տարածությունը չի վերականգնած վնչ միայն Լենինականում, այլև Գորիսում, Շամախում և Ախալքալաքում մինչև այսօր դեռ մնում են այն ավերակները, վորոնք հետևանք են այնտեղ յեղած յերկրաշարժերի:

Պլանն անհրաժեշտ է համարում ամենակարճ ժամանակամիջոցում հասնել բնակելի ֆոնդի այնպիսի ավելացման, վորը կարողանար ապահովել նորմալ բնակատարածությամբ առկա (наличное) բնակչությունը, ծննդաբերությունից առաջացած բնական աճը, բնակչութեան հոսանքը դեպի քաղաքները և, վեր-

ջապետ, ծածկել ընակարանային ալն մաշվածքը, վոր չի ծածկը-
վում վերականգնման նորոգությամբ:

Դրա հետ միասին պլանն առաջադրում է բանվորական
բնակչինարարության ֆոնդի ընդարձակման հարցը, մանավանդ
բանվորական խոշոր կենտրոններում, ընդամին՝ այստեղ խնդիր
է դրվում՝ բնակտարածությունը հասցնել առողջապահական 6
քառ. մետր նորմային: Այդ տեսակետից մեծագույն ուշադրու-
թյան է արժանի ԱՍՖՈՀ ինդուստրիալ կենտրոնը՝ Բազուն:

Բնակչինարարության մեջ մուծվելու յի 210 միլիոն ռուբ-
լի, վորի հետևանքով ընդհանուր տարածությունը կաճի, ճիշտ է,
հանդադ, ընդամենը 4 տոկոսով, — սակայն ֆոնդերի լայն մո-
բիլիզացիան և բնակտարածության վերաբաշխումը բնակչության
առանձին խմբակների միջև հնարավորություն կտա՝ ապահովե-
լու բանվոր բնակչութունը առողջապահական 6 քառ. մետր նոր-
մայով:

**Եռմուռնալ օբյեկտ-
առքյուն**

Բնակարանային շինարարությանը զուգըն-
թաց անհրաժեշտ է ուժեղացնել կոմմու-
նալ շինարարությունը, վորովհետև ԱՍՖՈՀ
քաղաքները զուրկ են սանիտարական-առողջապահական, տրանս-
պորտային և կուլտուրական սպասարկման ամենատարրական
միջոցներից:

Հնդամուտի համար ներդրումների քանակը վորոշված է 97
ու կես միլիոն ռուբլի և գործադրվելու յի ալն աշխատանքների
վրա, վորոնք վերաբերում են ջրամատակարարմանը, կանալի-
դացիային (կոյուդի), քաղաքային տրանսպորտին, սանիտա-
րական-առողջապահական ձեռնարկումներին, բարեկարգության
և այլն:

**Սառցարանային օբ-
յեկտառքյուն**

Գյուղատնտեսության արտադրանքի
(մանավանդ շուտ փչացող մթերքների
մասում), ինչպես նաև ձկնորսության
արտադրանքի ավելացումը պահանջում է կազմակերպել սառցա-
րանների լայն ցանց՝ ինչպես Անդրկովկասի չերկաթուղիների
դիմադրո մագիստրալը, նույնպես նաև հանգուցային կետերն
ապահովելու համար: Սառցարանային պահեստները ընդհանուր
տարողությունը հնդամյակի վերջին չնվազելու և հասցնել
17.000 տոննի, այդ գործի մեջ մտցնելով 8.375 հազ. ռուբլի:
ԱՍՖՈՀ մեջ սառցարանների նորմալ գործունեություն համար
նախատեսված է սարքավորել մի շղենավ-սառցարան (ռեֆրի-

ժիրատոր), 1.000 տոնն բեռնատարողությամբ, վորը լերթեկեկելու լն Փոթուց մինչև Արևմտյան Յեվրոպայի նավահանգիստները: Բացի դրանից, կասպից ծովում՝ ձկնարանների ու Բազվի հավաքի ու փոխակրանքի սառցարանի մինչև կապ պահելու համար՝ յերթեկեկելու լն հատուկ սառցարան-լաստանավեր, 150—200 տոնն բեռնատարողությամբ, կամ շոգենավեր՝ հատուկ կամերաներով: Յերկաթուղիների դժով յենթադրվում է պատրաստել զուգաշերմ (իդոտերմիական) վազոնների պարկ:

12. ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Հնգամյակի ընթացքում առաջին նշումներով հետևյալ փոփոխությունն է սպասվում ԱՍՖՆՀ բնակչության թվի մեջ (հազար մարդով, առ 1 ապրիլի),—տես աղյուսակ № 11:

Աղյուսակ № 11

Բնակչության կատեգորիաներ	1928 թ.	1933 թ.	1933 թ. %/ո-ով առ 1928 թ.
Քաղաքային	1.490,2	1 734,3	116,5
Գյուղական	4.569,8	4 890,0	109,5
Ընդամենը	6.060,0	6 724,3	110,9

Ժողովրդական տնտեսության զանազան ճյուղերում զբաղված անձերի թվի տճը հնգամյակի ընթացքում հաշվվում է 20,3 տոկոս: Վարձու աշխատանքը (առանց գյուղատնտեսության) այդ միևնույն ժամանակամիջոցում, նշումով, ավելանում է 35,1 տոկոսով: Այսպիսով, ժողովրդական տնտեսության զարգացման հեռանկարների հետևանքով, աշխատունակ բնակչության աճի տեմպը բավական յետ է մնալու ժողովրդական տնտեսության մեջ զբաղված անձերի և, մասնավորապես, վարձու աշխատանքի տճի տեմպից:

Մի շարք գործարանների, ֆաբրիկաների և լեռնա-նյութահան (добывающая) ձևանարկությունների բանի զցելը և բոլոր ձևանարկությունների 7-ժամյա բանվորական որվա անցնելը լրացուցիչ հերթափոխերով, անհրաժեշտություն է կառավարողներին՝ ներդրավելու ցենզային արդյունաբերության բանվորների զգալի կազմերը: Պլանը նախատեսում է ցենզային արդյունաբերության մեջ (առանց Ալանեֆի) բանվորների թվի աճ 57,8 տոկոսով: Առանձնապես մեծ աճ ծրագրվում է տեքստիլ արդյու-

նաբերության մեջ—1927-28 թվի 7.900 մարդուց մինչև 25.840 մարդ՝ 1932-33 թվին, այսինքն աճ 227 տոկոս, քարածխային արդյունաբերության մեջ—1.210 մարդուց մինչև 3.410 մարդ (181⁰/), կարի արդյունաբերության մեջ—1.130 մարդուց մինչև 4.090 մարդ (263⁰/): Նավթարդյունաբերության մեջ բանվորական ուժի թիվը հնգամյակի ընթացքում մնում է համարյա անփոփոխ:

Ցենզային արդյունաբերության մեջ բանվորական ուժի կազմի մեջ,—արտադրության համակենտրոնացման ու դրա հետ կապված ռացիոնալացման վերաբերող ձեռնարկումների հետևանքով, ինչպես նաև յոթամյա բանվորական որ մտցնելու պատճառով լերկու և լերեք հերթանի աշխատանքի անցնելու հետևանքով,—կընկնի սպասարկող կրտսեր անձնակազմի տեսակարար կշիռը: Պատճ է ընկնի նաև կանտորային և գրասենեկային անձնակազմի տեսակարար կշիռը, իսկ տեխնիկական անձնակազմի քանակը պետք է տա բացարձակ ու հարաբերական նշանակալի աճում:

Վարձու բանվորական ուժի մեծ աճ է տալիս նաև շինարարութունը. տրանսպորտն ու կապը համարյա մնում են անփոփոխ:

Ժողովրդական տնտեսության մյուս ճյուղերից վարձու բանվորական ուժի նշանակալի աճ պետք է տան առևտուրը և սոցիալ-կուլտուրական հատվածը:

Գործազրկություն

Փաղաքային գործազրկութունը հիմնականում աճում է գյուղից հեռացող աշխատավորների հաշվին: Միաժամանակ տեղի ունի բանվորական ուժի մշտական ներհոսանք մյուս հանրապետություններից գլխավորապես դեպի Անդրկովկասի խոշոր քաղաքները՝ Բաղու, Թիֆլիս և Բաթում: Վերջապես, աշխատունակ քաղաքային բնակչության աճը ԱՍՖՍՀ մեջ վերջին տարիներս ավելի բարձր էր ժողովրդական տնտեսության մեջ զբաղված բանուժի աճի տեմպից, այնպես վոր քաղաքներում աճում էլին պահեստի բանուժի սեփական կադրեր:

Դյուղատնտեսության մեջ, ըստ աշխատանքի հաշվեկշռի, գյուղական վայրերում չոգտադրծված բանուժի քանակը,—աշխատաշատ (трудоёмкий) մշակույթների նշանակալի զարգացման և մշակվող հողի տարածության զգալի ընդարձակման հետևանքով,—ընդհանուր առմամբ պակասում է և 1927-28 թվի 14,7

տոկոսից հասնում է 1932-33 թվին 9,2 տոկոսի: Բայց պահեստի բանուժը Անդրկովկասի գյուղական վայրերում հնդամյակի վերջին, այնուամենայնիվ, չափազանց մեծ է—220—230 հազար մարդ: Այսպիսով, գործազրկության հիմնական աղբյուրը ղեռնի կորցնի իր նշանակությունը:

Քաղաքային գործազրկության հետևակարները պատկերացվում են հետևյալ ձևով. գործազուրկների թիվը 1927-28 թվի համար, ԱՄՖՖՀ Աշխատկոմատի տվյալներով, համարվում է 59,9 հազար մարդ: Աշխատունակ քաղաքային բնակչությունը, պետպեկտիվային հաշվարկներով, ավելանում է 168,9 հազար հոգով, հետևաբար, ընդհանուր ավելցուկը կազմում է 228,8 հազար մարդ:

Քաղաքային վայրերում ժողովրդական տնտեսություն մեջ ներգրավվածների թիվը կկազմի մոտավորապես 98.000 մարդ: Բացի դրանից, քաղաքներում գյուղատնտեսություն մեջ 8.000 մարդու ներգրավումը, կրթական հիմնարկներում 15.000 մարդու ներկայությունը, անալին տնտեսուհիների և մնացած պահվորդների (իժդիվենցների) 50.000 հոգով ավելանալը 73.000 մարդով ավելացնում է աշխատազուրկ քաղաքային բնակչության թիվը: Վարձու անձնակազմի հետ միասին դա անում է 171.000 մարդ:

Այսպիսով, գործազուրկների թիվը, վերպես հաշվեկշռային մնացորդ, հնդամյակի վերջին կազմում է 58.000, այսինքն՝ մնում է համարյա 1927-28 թվի մակարդակի վրա, և վերջապիով 1928-29 թվին Անդրկովկասի ժողովրդական տնտեսություն վերահսկիչ թվերով գործազուրկների թիվն ավելանում է 10,4 տոկոսով, անհրամբելու և հավաստել գործազրկության պակասելու ուղղությամբ աչն բեկումը, վոր ավելի պարզ կարտահայտվի հնդամյակի միայն յերկրորդ կեսին, յերբ բանի կընկնեն մի շարք մեծ ձեռնարկություններ:

Գործազրկության ընդհանուր թվի մեջ, հավանորեն, կավելանա անվտրակալ աշխատանքի անձանց, ինչպես նաև առաջին տնդամ աշխատանք վորոնող մարդկանց տեսակարար կշիռը:

Յեթե մինչև այսօր գործազրկության դեմ պալքարի հետ կապված ձեռնարկումները տարվում էլին, զլխավորապես, գործազուրկներին նյութական աշխատանքային ոգնություն ցույց տալու դժով (կոլլեկտիվներ կադմակերպում և հասարակական աշխատանքների անցկացում), ապա՝ 1928-29—1932-33 թ. թ. հրնդամյակում ծանրություն կենտրոնը յենթադրվում է փոխադրել

այն ձեռնարկումները վրա, վորոնք վերաբերում են գործադուրկների, մանավանդ հարակա (застойный) խմբերի, ուսուցմանը և վերաուսուցմանը:

Գործադրկության դեմ պայքարի վրա յենթադրվում և ծախսել ընդամենը 9.687 հազար ռուբլի, վորից՝ գործադուրկների ուսուցման և վերաուսուցման համար—3.500 հազար ռուբլի, աշխույժեցման կազմակերպելու համար—3.350 հազար ռուբլի, հասարակական աշխատանքներ անցկացնելու համար—1.950 հազար ռուբլի և այլ ծախսերի համար—887 հազար ռուբլի:

Պոխտատվարձ

Հնգամյակի համար աշխատավարձի նախագծման ժամանակ վորպես ընդհանուր դիրքավորում (ուստանովկա) ընդունվել և 1928 թվի մայիսին ՆՍՀՄ Պետականի ցուցումն այն մասին, թե ռեալ աշխատավարձի աճը պետք և վորոշել աշխատանքի արտադրողականության աճի 70 տոկոսից վճռված: Դրա հետ միասին, իդեկավարությունն են ընդունվել ինքնարժեքն իջեցնելուն վերաբերող դիրեկտիվները:

Հնգամյակի համար աշխատավարձի աճի տեմպը վորոշված և 45,4 տոկոս (նոմինալ), ռեալ աշխատավարձի աճը հասնում և 69 տոկոսի, աշխատանքի արտադրողականությունը (մի բանվորին ընկնող արտադրանքը)—108,3 տոկոս:

Արդյունաբերության պլաննին ճշգրտվելով աշխատավարձի բարձրացման նախագիծը կազմելիս ուղադրության են առնվել, բացի արտադրողականության աճից ու ինքնարժեքի իջեցումից, նաև բանվորների վորակյալ կազմը և այն հանգամանքը, թե անհրաժեշտ և մեղմել ԱնդրՖեդերացիայի առանձին հանրապետություններում արդյունաբերության միևնույն ճյուղի մեջ աշխատանքի վարձատրության տարբերությունը:

Սպասարկող կրտսեր անձնակազմի բեռնվածությունը (նադրուդկա), շնորհիվ համակենտրոնացման ու ռացիոնալացման, մի շարք դեպքերում մի վորքը կալելանալ: Վերաբերվող կրտսեր անձնակազմի աշխատավարձի աճը չի աճում բանվորների աշխատավարձի աճից, ծրագրվում և սպասարկող կրտսեր անձնակազմի համար աշխատավարձի նույնպիսի աճ, վորպիսին ծրագրված և բանվորների համար:

Պալատի վարչական հետ-
նիկաց

ԱՍՖԽՀ արդյունաբերության մեջ ա-
պահովության տեխնիկայի և արդյունա-
բերական առողջապահության ծախսերի
ընդհանուր գումարն ընդունված և
13.752,7 հազ. ուրլի Այդ թվում 10.197,2 հազ. ուրլի (74,1
տոկ.)—համամիութենական ձեռնարկությունների համար (Ազ-
նեֆթ ու Հալադին), 9.187,1 հազ. ուրլի (23,2 տոկ.)—հան-
րապետական ձեռնարկությունների և 368,4 հազ. ուրլի (2,7
տոկ.)—տեղական ձեռնարկությունների համար:

Վերահիշյալ գումարների մեջ չեն մտնում աշխատանքի
պաշտպանության վերաբերող և հատուկ անվանացանկով (նո-
մենկլատուրա) չնախատեսված ձեռնարկությունների հետ կապված
ծախսերը, վորոնց գումարը արդյունաբերության բոլոր հյուղե-
րում կազմում և 9.016.000 ուրլի:

13. ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Խոշոր խնդիրները և, առաջին հերթին, մալարիալի վոչըն-
չացման խնդիրը պետք և լուծվեն առաջիկա տարիներին: Պալ-
քարը մալարիալի դեմ իր ամբողջ ծավալով առողջապահական
որդանների խնդիրը չե միայն, և այս պալքարի պլանը, վորպես
ժողովրդաանտեսական պլան այս բառի անմիջական իմաստով,
պետք և լուծվի առանձին: Ինչ վերաբերում և առողջապահական
որդաններին, պետք և ասել, վոր, բացի բժշկական ոգնություն
վորակից և իրենց դործունեություն Նյութական բազան ընդլալ-
նելուց, նրանց պլատվոր խնդիրները պետք և լինեն՝ շարունակել
ուժեղացնել խորհրդային բժշկականության պրոֆիլակտիկ (նա-
խազգուշական) հիմունքները, դարգացնել ու մոտեցնել բժշկա-
կան ոգնությունը բնակչությանը, լավացնել ապահովագրված-
ների բժշկական ոգնությունը, ընդլայնել բժշկական ցանցը
պլազում և ուժեղացնել կուլտուրապես յատաճաց ազգություն-
ների բժշկա-առնիտարական սպասարկումը:

Այս ասպարիվում ծրագրվում և ամբողջ ԱՍՖԽՀ համար
հետևյալ աճը (աղյուսակ № 12).

Պ. դյուսակ 12

Ցուցանիշներ	1927—28 թ.	1932—33 թ.	$\frac{1932-33}{1927-28}$ - ներքին 1932—33 թ. 1927—28 թ.
Հիմնական շինարարական ծախսեր	8,892	13,589	152.8
Այդ թվում՝			
Գյուղական վայրերում	925	2,518	272.2
Ամբուլատորիաներ			
Քաղաքներում	122	138	113.1
Գյուղերում	32	42	131.3
Առանձնաբերական բազմա- թիվներ			
Քաղաքներում	180	228	126.7
Գյուղերում	32	143	446.7
Գյուղատնտես. բժշկ. կե- տեր	393	703	178.9

Բժշկական գործի ասպարիզում ծրագրված ձեռնարկումները
իրագործումը պետք է նշանակալիորեն լավացնի բժշկական ոգ-
նույթում բնակչության ապահովված լինելու ցուցանիշները
(տես աղյուսակ № 13).

Պ. դյուսակ 13

Ցուցանիշներ	ԱՍԽՀ		ՀՍԽՀ		ՎՍԽՀ	
	1927—28	1932— 33	1927—28	1932—33	1927—28	1932— 33
1. Բժշկ. շրջանին ընկնող բնակչու- թյունը	13.111	7.695	25.255	16.180	8.941	5.529
1. Գյուղ. հիմնադա- նոց. ընկնող բնակ- չությունը	43.816	32.600	61.060	30.018	100.908	45.426
Բժշկ. շրջանի միջին տարածությունը (քառ. մետրերով)	471	257	976	567	297	216
1. Մահացել են ընկնող բնակչու- թյունը						
ա) Քաղաքներում, առանց բազմա- թիվների	196	170	263	214	225	194
բ) Գյուղական վայ- րերում	3.928	1.721	2.954	1.864	8.875	2.278

Համապատասխան խորհրդային բժշկականության հիմնական ուղղութիւնն՝ զեպի պրոֆիլակտիկան, սանիտարիան ու ֆիզիկական կուլտուրան,—պլանի մեջ ավելի ևս մեծ աւելում է ծրագրված Անդրֆեկերացիայի սանիտարական պրոֆիլակտիկ հիմնականներին ու ձեռնարկումների բնագավառում (տես աղյուսակ № 14)

Աղյուսակ 14

	1927—28 թ.	1932—33 թ.	$\frac{1932-33}{1927-28}$ -ներով 1932—33 թ. առ 1927—28
Մայրերական կայաններ	33	112	400,0
Սանիտարական բժիշկներ Թոքախտավորների մահ- նակայաններ	93 1930 հատ 1928—29 թ.	178 2.005	191,4 —
Ժողովուրդների բժիշկներ	101	204	202,0
Կոնսուլտացիաներ . . .	95	272	286,3
Մշտական մանկամսուրներ (տեղերի թիվը նրանցում)	531	2.250	429,4
Դյուզակ. ամառային ման- կամսուրներ . . .	13	303	2.330,8

Պլանի իրագործումը կպահանջի համարյա կրկնապատկել բժշկական անձնակազմը (վորն ավելանում է 83,9 տոկոսով, չհաշված Անդրկովկ. չերկաթուղին, նոր բժիշկներին՝ թվով—1900 հոգի) և ավելացնել ամբողջ անձնակազմը 66,4 տոկոսով կամ 4.275 մարդով, չհաշվելով բնական պակասման լրացումը:

Անդրֆեկերացիայի բոլոր հանրապետութայիններում առողջապահութիւնն ավելի քան քաղաքների ընդհանուր գումարը վորոշվում է 209.701,4 հազ. ուրբի, վորից՝ 51.368,2 հազար ուրբի պետբուժկով և 95.248,6 հազ. ուրբի—տեղական բյուջեով: Բացի դրանից, Անդրկովկասյան չերկաթուղու ծախսերը պետք է կազմեն 22.269,8 հազ. ուրբի (վորից 1.632,7 հազ. ուրբի պետբուժկով) և 3.524,7 հազար ուրբի պետք է աւցնի անդրկովկասյան բյուջեով՝ Ազրբեջանում կառուցելու և պահելու լեպրոզորիս (բորոտների համար): Հիմնական ներդրումների գումարը կազմում է 24, 8 միլիոն ուրբի:

Լրացուցիչ առանձին ծախսեր կպահանջի առողջարար այն

ձեռնարկումների իրագործումը, վորոնք պետք է նախատեսված լինեն մալարիայի դեմ պայքարի պլանի մեջ: Կուրորտային շինարարության յեղած պլանը այնքան անբավարար է, վոր այն պետք է վերանայել հենց այժմ:

14. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

Սոցիալական ապահովության վերաբերող հիմնական ձեռնարկումներ առաջիկա հնգամյակի համար (1928-29—1932-33թ.թ.) հանդիսանում են.

1. իրագործել ԽՍՀՄ Կենտգործկոմի 1928 թվի հոկտեմբերի 15-ի մանիֆեստի 6-րդ կետը՝ գյուղացիության սակավազոր խավերին պատկանող զառամյալ հասակի անձանց պետական ապահովագրության մասին.

2. համաձայն նույն մանիֆեստի 8-րդ կետի, կրկնակի չափով ավելացնել ապահովագրման ֆոնդերի հումարը պատերազմական հաշմանդամների (ինվալիդների) համար:

Հիշյալ հիմնական խնդիրներից զատ, հնգամյա պլանով առաջադրված խնդիրներն են՝ ավելացնել ապահովվողների ընդհանուր կոնտինգենտը, լավացնել սոցիալական ապահովման որչեղտների հաշվառքը, մասնավոր դավառներում. ավելացնել կենսաթոշակների չափը, ընդլայնել նպաստների լրացուցիչ տեսակները և այլն:

Սոցիալական ապահովման վերաբերող անդրկովկասյան պլանի մեջ անհրաժեշտ եր մտցնել նաև այն ձեռնարկումները, վորոնք կապված են կնոջ ազատագրման հետ:

Հիշյալ հիմունքներով ծրագրված ձեռնարկումների ընդհանուր արժեքը կազմում է 26.210,2 հազ. ռուբլի, այդ թվում՝ զառամյալ գյուղացիության ապահովության համար—11.647,4 հազար ռուբլի:

Զառամյալ գյուղացիության ապահովման իրագործումն ավելացնում է այս հոդվածով արվելիք ծախսերը և 1928—29 թ. 1.133,4 հազ. ռուբլուց հասցնում է 1932—33 թվին 4.600,2 հազ. ռուբլու, կամ ավելի քան 300 տոկոս: Զինվորական կոնտինգենտի ապահովումն իր հիմնական ձևերով բարձրացնում է այդ խմբի հետ կապված ծախսերը 98,2 տոկոսով:

Վիճակագրական տվյալների կատարյալ բացակայության հետևանքով՝ զառամյալ հասակի սակավազոր անձերի քանակը վորոշված է 25 տոկոս: Առաջին տարում՝ սկսած 2-րդ կիսամյակից՝ ապահովման համար վերցվում և այդ քանակության 50

տոկոսը (տարիքով ամենից ավելի ավագ խմբերը), իսկ հետագա տարիներին ապահովումն ընդգրկում է սակավագույն գյուղացիության մինչև 100 տոկոսը: 1928-29 թվին դա կանի 55,4 հազար մարդ, իսկ 1932-33 թվին-91,9 հազ. մարդ:

Բոլոր հանրապետությունների համար կենսաթոշակի կտպարը սահմանվում է տարեկան 50 ռուբլի:

Ապահովվող հաշմանդամների և պատերազմում սպանված կարմիր-բանակայինների ընտանիքների կոնտինգենտը պետք է ավելանա՝ ավելի լրիվ հաշվառելի և կենսաթոշակային ոգնություններ ավելի լրիվ ընդգրկման հետևանքով (պլանի նշմամբ՝ 2.814-ից մինչև 3.532): Պետք է աճի նաև թոշակների միջին չափը (Ազրբեջանում 151 ռուբլուց մինչև 248 ռուբ. տարեկան, Հայաստանում՝ 177-ից մինչև 260 ռուբ., Վրաստանում՝ 113-ից մինչև 173 ռուբլի) և ինվալիդներին կոոպերացմամբ ընդգրկելը:

Պլանով նախագծված ձեռնարկումների իրագործումն իր գլխավոր ծանրությունները ընկնում է պետական բյուջեի վրա, ընդհանուր գումարից պետական բյուջեյի վրա ընկնում է 19.490 հազ. ռուբլի, տեղական բյուջեյի վրա՝ 5.830 հազ. ռուբլի:

Հատուկ խնդիր է հանդիսանում՝ փոխոգնություն գյուղացիական ընկերությունների կոմիտեների միջոցով կազմակերպել գյուղացիների փոխադարձ ոգնություն գործը:

15. ՍՊԱՌՄԱՆ ՈՒ ՇՈՒԿԱՅԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՅԵՎ ԳՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնգամյա պլանով նախագծված անդկովկասյան արդյունաբերություն և գյուղատնտեսություն զարգացման հեռանկարները պետք է, բնականաբար, ստեղծելին նշանակալի տեղաշարժումներ (ազդիւ) ԱՍՖՖՀ ապրանքաշրջանառության մեջ և զնեյին նոր ու չափազանց բարդ խնդիրներ նրա կազմակերպման վերաբերմամբ հեռանկարային հատումով (բաղրեղ): Յեւ դա հասկանալի է, փորձափով փոր ապրանքաշրջանառության պլանն իր նշանակալի մասով հանդիսանում է արդյունաբերություն ու գյուղատնտեսություն զարգացման պլաններից բղխած պլան:

ԱՍՖՖՀ ապրանքաշրջանառության պլանային կազմակերպության առաջին շրջանում նրա զարգացումը կատարվել է սպասման գծով և հանգել է ԽՍՀՄ բերվող ապրանքները բաշխելու գործին:

Այդ տեսակետից արդեն ԱՍՖՖՀ արդյունաբերություն զարգացման ծրագրված հեռանկարները մտցնում են նշանակալի այնպիսի

փոփոխութիւններ, վորոնք հսկայական նշանակութիւն ունեն շուկայի ամբողջ շրջանառութեան համար:

Այսպէս, որինակ, հնգամյակի վերջին, սնդրկովկասյան սեփական արտադրանքի աճի հետեանքով (արդունաբերութիւնը և գյուղատնտեսութիւնը), պետք է սպասել, վոր լիովին կ'վերացվի կամ մասնակի կ'կրճատվի մի շարք ապրանքների ներածումը (պատրաստի զգեստ, կոշիկներ, տեքստիլ, շինանյութեր, անտառանյութեր): Սակայն ներածվող և անդրկովկասյան ապրանքների միջև յեղած այս հարաբերակցութիւնը չէ, վոր, վերջին հաշիւով, պետք է վորոշի Անդրկովկասի ապրանքաշրջանառութեան և առևտրական ապաւարատի գործունեայութեան բնութագրի մեջ կատարվող փոփոխութիւնները (մասնավորապէս վոր անդրկովկասյան ժողովրդական տնտեսութեան արտադրանքն իր հիմնական մասսայով պետք են տրտահանվի), այլ՝ հենց տեղում արդունաբերութեան նշանակալի զարգացման և գյուղատնտեսութեան ինդուստրիացման աճի փաստը:

Անդրկովկասի ապրանքային մասսայի կազմութիւնը (ստրուկտուրա) և զարգացման դինամիկան հնգամյակի ընթացքում պատկերահանում են հետևյալ կերպով (աղբյուրակ № 15) (միլիոն ռուբլիներով, 1926—27 թվի գներով).

Աղբյուրակ 15

Ցուցանիշներ	1927—28 թ.	1932—33 թ.	1932—33 առ 1927—28 թ. %/օ-ով
Ամբողջ ցենդային արդյունաբերութիւնը . . .	217,0	609,0	280,5
Այդ թվում՝ արտադրութեան միջոցների արտադրութիւնը	102,9	225,1	219,1
Այդ թվում՝ սպառման միջոցները	114,1	383,9	335,9
Մանր արդյունաբերութիւն —	162,0	229,8	141,4
Ամբողջ արդյունաբերութիւնը	379,0	838,8	220,5
Գյուղատնտեսութիւն . .	164,7	373,6	227,4
Ընդամենը՝ գյուղատնտեսութիւն և արդյունաբերութիւն	543,7	1.212,4	223,0
Ազնիֆթ	167,3	371,9	222,2
Ամբողջը	711,0	1.584,3	222,6

Հետադադում, համաձայն պլանի, պետք է դադարեցնու առևտրական ապրանքատի աշխատանքը՝ Անդրկովկասի բնակչության հատկապես մեծ զանգվածի լավացնելու ուղղությամբ: Այս խնդրի իրագործումն ապահովող պայմանները հետևյալն են.

1. Գնդական ֆոնդի նշանակալի աճը, վորպես ժողովրդական ամբողջ անտեսություն և նրա ապրանքայնություն աճի հետևանք: Նախնական հաշվարկումներով, քաղաքային բնակչության գնդական ֆոնդը 1932-33 թվին համարվում է 616,8 միլիոն ռուբլի՝ 1927-28 թվի 422,2 միլիոն ռուբլու հանդեպ, և գյուղական բնակչության ֆոնդը 372,8 միլ. ռուբլի՝ 1927-28 թվի 169,8 միլ. ռուբլու հանդեպ: 1932-33 թվի սկզբին գնդական ամբողջ ֆոնդը կկազմի 989,6 միլ. ռուբլի՝ 1927-28 թ. 592 միլ. ռուբլու հանդեպ,—աճ 51,9 տոկոսով:

2. ԱՍՖՆՀ առևտրական սխեման ընհանուր ուժեղացումն ու դարգացումը:

3. Գներն իջեցումը, ինչպես արտադրության եծանացման, նույնպես նաև ապրանքատար ցանցի ռադիոնալացման հաշվին:

4. Առևտրական սխեման բարելավումը և, վորպես այդ բանի հետևանք, սպառման բարձրացման հնարավորությունն անհատական շրջաններում:

Դրա հետևանքը կլինի այն, վոր հնգամյակի ընթացքում մենք կունենանք,—հաշվի առնելով ապրանքների բոլոր խմբերի գների, միջին հաշվով, 10 տոկոս իջեցումը,—սպառման փաստական աճ 56,8 տոկոսով (քաղաքում—63,4 տոկոս, գյուղում—52,8 տոկոս):

Այս նախադժուրը հիմնվում է, ընդհանուր առմամբ, Անդրկովկասի ապրանքաշրջանառության մեջ հանրայնացված սեկտորի, մասնավորապես կոոպերատիվ սեկտորի, նշանակալի դարգացման վրա:

Ապրանքաշրջանառության մեջ հնգամյակի վերջում հանրայնացված հատվածի այս աճի հետևանքով՝ մասնավոր կապիտալի դրությունն ԱՍՖՆՀ մեջ կենթարկվի նշանակալի փոփոխությունների:

Անդրֆեդերացիայի մասնավոր հատվածի կշիռը միջնորդական շրջանառության մեջ և նրա փոփոխությունները չերևում են հետևյալ № 16 աղյուսակից ($\frac{0}{100}$ -ով առ ամբողջ շրջանառությունը).

	1927-28 թ.	1928-29 թ.	1932-33 թ.
Ամբողջ շրջանառություն . . .	23,6	18,5	11,6
Մեծածախ	4,6	3,1	1,2
Մանրածախ	40,7	33,4	21,6

Ինչպես յերևում է այս թվերից, մասնավոր կապիտալի դերը չնչին է մեծածախի մեջ և հետագայում հասնելու յե մինիմումի: Այսպիսով, հարցը վերաբերում է միայն մանրածախի շրջանառության մեջ մասնավոր կապիտալի մասնակցության չափին:

Յեթե ուշադրությամբ վերլուծենք ապրանքաշրջանառության դարգացումն ամբողջ Միության մեջ, կտեսնենք, Վոր նրան բնորոշող են հանդիսանում յերկու մոմենտ. 1) անշեղակի և ուժեղ կերպով մասնավոր կապիտալը դուրս է գցվում ապրանքաշրջանառությունից, ու նրան փոխարինում է հանրայնացված հատվածը, 2) նշանակալիորեն ուժեղանում են ապրանքային մասսաների համակենտրոնացման պրոցեսները՝ ըստ առևտրական առանձին սիստեմների, նախած նրանց նշանակումին (արտադրություն, սպառում, արտածում): Այս պրոցեսների ամրապնդման և ուժեղացման վրա պեքք է կենտրոնանա պլանային ձեռնարկումների ամբողջ սիստեմը: Այդ տեսանկյունով ել հենց կազմվում եր շրջանառությունների բաշխման նախագծումն ըստ առանձին առևտրական սիստեմների ու հատվածների:

ԱՍՖՖՀ առևտրական ամբողջ ցանցի զարգացման դինամիկան վերջին տարիների ընթացքում դրսևորում է վորոշակի տենդենց՝ կրճատելու առևտրական կետերի թիվը, վորպիսի հանգամանքը բացատրվում է ապրանքաշրջանառությունից մասնավոր կապիտալը դուրս մղելու փաստով: Միմիայն 1927-28 թվին մասնավոր առևտուրը ստատիկ կրճատվել է 11,447 կետերով: Յեթե այս տվյալների հիման վրա առանձնացնենք զուտ մանրածախի ցանցը, դուրս կգա, վոր մասնավոր մանրածախի ցանցը չերկու տարվա ընթացքում (1927-28—1928-29) կրճատվել է տվելի, քան 6,288 կետով: Մասնավոր ցանցի այսպիսի կծկում տեղի ունի անդրկովկասյան բոլոր հանրապետություններում: Մասնավոր

անցի կծկման ալս պրոցեսաւ վերլուծելիս պարզվում է չափա-
անց կարեւոր մի հանգամանք, ալսինքն՝ կրճատումը կատարվում
է քաղաքապետ միջակ ու խոշոր ձեռնարկութիւններէ հաշվին,
մասնավոր առևտրականներին թողնելով վորոշ դիրքեր շարժա-
ման և մանր հատավաճառի մեջ:

Իրերի այս դրութիւնն ապացուց և, վոր մասնավոր կա-
պիտալը, իր նվազելու, մանրանալու հետևանքով, փոխադրվել է
այլաբանութեամբ և գյուղում տարվող առևտրի մեջ:

ԱՄՅԵՆԷ ապրանքաշրջանառութեան ծախահեղ ցածր և սահ-
մանափակ նյութական ու տեխնիկական բազան, առևտրական շի-
ւարարութեան տեմպերի սուր լատամնացութիւնը ժողովրդական
ոնտեսութեան հետզհետեւ աճող կարիքներից ու պահանջներից
և առևտրական շրջանառութիւնների ծրագրված աճը, ընդհանուր
ստմամբ, փնջ մի կասկածի տեղ չեն թողնում, թե անհրաժեշտ է
նոշոր ներդրումներ անել առևտրի մեջ: Անհրաժեշտ ներդրում-
ների ընդհանուր գումարը վորոշվում է 122 միլ. ռուբլի:

Սակայն այստեղ անհրաժեշտ է նշել, վոր, քաղաքութեամբ
շինարարութեան, վոր գնում է գյուղատնտեսութեան սիստեմով,
համաձայն գյուղատնտեսութեան ինդուստրիացման պլանի, — Ան-
դրկրկական սեփական առևտրական շինարարութիւնը վորոշ-
վում է 65 միլ. ռուբլի:

Ամբողջ Միութեան մեջ արդյունաբերութեան ծավալման բար-
ձր ու լարված տեմպը, սպառման աճը և ևքսպորտի մաքսիմալ զար-
գացման խնդիրը բավականաչափ բնորոշում են հումուլթի պրո-
բլեմի նշանակութիւնը առաջիկա հնգամյակի համար: Այստեղ
հիմնական մոմենտները, առաջվա պիս, հանգում են հետևյալին.

1) ավելացնել գյուղատնտեսութեան ապրանքայնութիւնը, 2) հը-
նար չեղածին չափ և ժամացնել հումուլթը և մաքսիմալ չափով
կրճատել միջերման ապագարատի վերադիր ծախսերը, 3) կազմա-
կերպել պլանային միջնորդներ, մաքսիմալ չափով ընդգրկել հան-
րայնացված հատվածի գյուղատնտեսական շուկան և գուրս մղել
մասնավոր կապիտալը, 4) իրադրծել այն ձեռնարկումների սիս-
տեմը, վորոնք ապահովում են հումուլթի բազայի զարգացումը,
այսինքն՝ գների քաղաքականութիւնը, կոնտրակտացիան, ֆի-
նանսավորման սիստեմը և այլն, 5) ավելի ճշգրտել գյուղատնտե-
սական շուկան պիտական կարգավորման լինթարկելու մեթոդ-
ները:

Սրա համեմատ, հանրայնացված սեկտորի միջերումը 1932-33

Թվի համար ծրագրված և 282 հազ. ուղերի կամ ապրանքային ամբողջ մասնայի 83,9 տոկոսը, նախկին 72 միլ. ուղերու հանդեպ, ախիսն ավելացում $3\frac{1}{2}$ անգամ:

Կոնտրակտացիան ծրագրում և ընդգրկել ապրանքային արտադրանքի մոտ $\frac{1}{3}$ -ը. այդ բանի համար 1932-33 թվին կապահանջի մոտ 79 միլիոն ուղերի՝ 1927-28 թվի 10 միլիոն ուղերու հանդեպ:

Տեխնիկական մշակույթների բնագավառում կոնտրակտացումն ընդգրկում և՛ ծխախոտ—90,3 տոկ., բամբակ—99,7 տոկ., բոժոժ—100 տոկ., բուրդ—90 տոկ., քունջութ ու կինաֆ—85 տոկոս և այլն:

Մեր առաջ դրված ամենադժվար և կարևոր պրոբլեմներից մեկը հանդիսանում և, անկասկած, գների պրոբլեմը:

Գյուղատնտեսական արտադրանքի համար միջերման գները ծրագրված են հետևյալ կերպով (աղյուսակ № 17)։

Աղյուսակ № 17

	1926-27 թ.	1927-28 թ.	1932-33 թ.	1932-33 թ. %/1927-28 թ.
Տեխնիկական հումուլթ (բամբակ, ծխախոտ, կինաֆ, քունջութ)	100,0	98,6	97,9	99,3
Կենդանական ծագում ունեցող տեխնիկական հումուլթ (խոշոր ու մանր կաշի, բուրդ, խոզի մազ, բոժոժ)	100,0	98,9	102,5	103,6
Մանրի առարկաներ	100,0	11,3	108,5	91,4
Հացահատիկներ	100,0	132,3	132,3	100,0

Պլանը ելյական տեղ և հատկացնում հանրաճացված հատվածի ֆինանսական դրուժյան հարցերին: 1927-28 թվի առևտրական բոլոր սխտեմների ֆինանսական դրուժյան հաշվեկշռային վերլուծության հետևանքով կարելի էր ասել հետևյալը. շրջանառութային միջոցներով ամենից ավելի ապահովված ճյուղ են հանդիսանում՝ սպառիչության, արդյունաբերությունը և միութենական տրեստների ու սինդիկատների ներկայացուց-

չութիւններին և բաժանմունքներին սխառեմը: Նշանակալիորեն վատ դրութեան մեջ են գտնվում ԱՍՖԽՀ պետական ձեռնարկութիւնները, գյուղատնտեսութիւնը և տնայնա-արհեստագործական կոոպերացիան: Իրա հետ միասին, առևտրի բոլոր էլուղի-րում շրջանառութեան մեջ գերելիսում են փոխառիկ միջոցները, և նրանցից մեծ մեկը բավարար չափով ապահովված չէ իր սեփա-կան միջոցներով՝ շրջանառութեան համար:

ԱՍՖԽՀ ժողովրդական տնտեսութեան վերակառուցման հե-տեանքով՝ անդրկովկասյան արտածման (եքսպորտի) կազմու-թիւնն ու դինամիկան պատկերացվում և հետևալ կերպով (ա-ղյուսակ № 18) (հազ. ուրլիներով).

Աղյուսակ № 18

	Գյուղատն-տեսութիւն	Արդյունա-բերութիւն	Ընդամենը
1927-28 թ. . . .	7,470,2	5,289,8	12,760,0
1928-29 թ. . . .	10,811,4	6,547,2	17,358,0
1932-33 թ. . . .	12,428,3	20,119,7	39,619,0

Հետևաբար, հնգամյակի վերջին ամբողջ արտածումը կաճի 310,5 տոկոսով, գյուղատնտեսական բաժինը՝ վերջին հաշվով՝ կտա 261 տոկոս աճ, իսկ արդյունաբերական եքսպորտը—380,3 տոկոս:

Հնգամյակի վերջի համար ներածման (իմպորտի) ընդհա-նուր գումարը վորոշվում և 20 միլիոն ուրլի, վորից արտա-դրական նշանակութիւն ունեցող առարկաների վրա ընկնում և ընդհանուր գումարի 85 տոկոսը:

16. ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ

ԱՍՖԽՀ Պետական ստիպված և սահմանափակվել սահմա-նադրական պետական (առանց միութենական բյուջեի) և տե-ղական բյուջեների նախադժմամբ: Դիրքավորում (ուստանով-կա) և հանգիստնում՝ ըստ հնարավորութեան՝ մաքսիմալ չափով լարել, ավելացնել բյուջեի յեկամային աղբյուրները, համա-պատասխան ժողովրդա-տնտեսական սլանի լարվածութեանը, վոր անց և կենում ինդուստրիացման նշանի տակ: Իսկ հանրա-պետական բյուջեի ծախսերի վերաբերմամբ ընդունվում և աշխի-

ավելի մեծ տեմպով, վոր հնգամյակի ընթացքում տալիս է 418,6 տոկոսով դեֆիցիտի աճ:

Ծախսերը 1928-29 և 1929-30 թվին բավական բարձրանալուց հետո՝ աշնուհետև աճում են ավելի ու ավելի թուլացող տեմպով. ընդհանրապես, յեկամուտներն ամենից ավելի քիչ աճում են 1929-30 թվին, վորովհետև 1928-29 թվը յեղավ արդեն չափազանց լարված տարի: Հիմնական ներդրումների ներդրածութլունն սկսում է իրեն զգալտալ 1930-31 թվից, յերբ տեմպը նորից ավելանում է և հետագայում՝ 3 տարվա ընթացքում մընում է նույն մակարդակի վրա, ըստ վորում՝ ծախսերն աճում են յեկամուտներից ավելի թույլ: Դեֆիցիտը փոփոխվում է յեկամուտների ու ծախսերի զինամիկալի հետևանքով, լեռապատկվելով 1929-30 թվին, և աշնուհետև դարդանում է նվազող տեմպով: Ծախսերի ու դեֆիցիտի նշանակալի աճը 1929-30 թվին բացատրվում է նրանով, վոր միայն ալդ թվից սկսած՝ ֆինանսավորումը վորոշվում է պլանի պահանջներով, մինչդեռ 1928-29 թվը վորոշվում է արդեն ընդունված բյուջեյով:

Հնգամյակի ընթացքում համարյա կես միլիարդանոց դեֆիցիտն ստացվում է աշն դեպքում, լեթև անխախտ և մնում բյուջետական ամբողջ որենսդրութլունը: Մինչդեռ, պետք է բավական համանակա՛ն համարել աշդ փոփոխութլուններն որենսդրութլան մեջ՝ հանրապետական ու տեղական բյուջելի յեկամուտներն ավելանալու կամ նրանց ծախսերը քչանալու ուղղութլամբ: ԽՍՀՄ Պետպլանում դեռ 1928-29 թվի համար վերահսկիչ թվերը քննելիս ընդունվեց, թե տեղական բյուջելի ուժերից վեր է կուտուրական հեղափոխութլան ֆինանսավորումը, վոր ընկած է նրա վրա: Պետք է կարծել, վոր այս կամ աշն լեղանակով՝ ժողովրդական լուսավորութլան ծախսերի մի մասը (ընդհանուր ուսուցում) կանցնի Միութլան բյուջեյին, լինի ալդ անմիջական փոխանցման միջոցով, թե յեկամուտների մի մասը տեղական բյուջելին տալով:

Աշնուհետև, անհրաժեշտ է նորից հարց դնել ընդերքներից ստացվող յեկամուտներն ավելացնելու մասին, աշսինքն՝ գլխավորապես նավթից արվող մասնահանումի մասին, վորը կկրճատի պետական և տեղական (Բագու քաղաքի) բյուջելի դեֆիցիտը:

Վերջապես, կոմմունալ ծախսերի մի մասը պետք է ծածկվի յեկամուտների նոր աղբյուրներով. նախ՝ հատուկ փոխառութլունների միջոցով, յերկրորդ՝ կոնցեսսիաների միջոցով (վերջինս

ընդունված է ԽՍՀՄ Ժողովրդագրի 1929 թվի հունվարի 1-ին հանած վորոշմամբ): Այս բոլոր հարցերը կարոտ են հետագա մըշակման:

Քննելով հավաք (СВОДНЫЙ) բյուջեի յեկամուտները՝ ըստ իրենց տեսակների, անհրաժեշտ է նշել հնգամյակի ընթացքում հարկային և վճի-հարկային մասի աճի համաչափ տեմպերը. 1932-33 թիվը 1927-28 թվի համեմատությամբ տալիս է հավելում 81 տոկոսով:

Սովորաբար ընդունված է կարծել, թե հարկային մասը խորհրդային բյուջեի մեջ պետք է քչացնի իր տեսակարար կըշիռը. սակայն այս դրույթն անվիճելի է, վորովհետև հանրայնացված սեկտորից գանձվող հարկերի և վճի-հարկային յեկամուտների միջև սկզբունքային վոչինչ չկա, մանավանդ վոր, յեթե հանրալնացված հատվածի աճի հետևանքով չավելանում են վճի-հարկային յեկամուտները, ապա այս դեպքում կոոպերացիայի աճն ավելացնում է հարկային յեկամուտները:

Յեւ մենք տեսնում ենք, վոր վոչ-հարկային հիմնական յեկամուտներն աճում են հիմնական հարկային յեկամուտներից ավելի. այսպես, որինակ՝ արդյունաբերության յեկամուտն ավելանում է 6 անգամ, անտառներինը— $2\frac{1}{2}$ անգամ, ընդերքներից ստացված յեկամուտը—82 տոկոսով: Դրա հետ միասին կան մի շարք յեկամուտներ, վորոնց նշանակալի աճի համար չկա վոչ մի առանձին հիմք: Միևնույն ժամանակ արհեստագործական հարկը, վոր հարկային յեկամուտների վեսից ավելի յե, աճում է 80 տոկոսով իհաշիվ հենց նույն հանրայնացված հատվածի (այժմ արդեն անկասկած է, վոր այս տեմպը կգերազանցվի):

Դալով ծախսային մասի առանձին տարրերին, ամենից առաջ նշենք հողժողովմային ծախսերի բացառիկ աճը (հնգամյակի ընթացքում ավելի քան 4 անգամ):

Ծախսերի այդ աճն առաջ է գալիս նրանից, վոր Անդրկովկասի գյուղական բնակչության քիչ կուլտուրականության հետևանքով գյուղատնտեսական պլանը կարող է իրագործվել միայն այն դեպքում, յեթե այդ պլանն անցկացնող որգաններին կորվեն բավարար քանակությամբ մարգիկ և միջոցներ:

Յերկրորդ տեղը բռնում են ժողովրդական լուսավորության վրա արվող ծախսերը (1932-33 թվին՝ տոկոսներով առ 1927-28 թիվը նրանք կազմում են 328,4): Այդ բանը հասկանալի յե, նրկատի ունենալով ԱՍՖՅՀ բացառիկ յետամնացությունը: Կուլ-

տուր-սոցիալական բոլոր ծախսերը հնգամյակի ընթացքում ավելանում են 213,8 տոկոսով: Հիշտ է, այս տեմպը բավական բարձրը և ամբողջ Միության համար ԽՍՀՄ ֆինոգիկոմի ծրագրած տեմպից (հնգամյակի ընթացքում պլյուս 77,5 տոկոս), բայց շատ մոտ է ՌՍՖՍՀ Պետպլանի յենթադրություններին, վերոնց համաձայն, խմբի ծախսերը չեռապատկվում են: Ժողովրդական տնտեսության ֆինանսավորումն ավելանում է 174,3 տոկոսով և համարյա ամբողջությամբ կատարվում է իհաշիվ կապիտալ ներդրումների: Վարչական ծախսերն ավելանում են 16 տոկոսով՝ իհաշիվ աշխատավարձի վորոշ աճի և իհաշիվ ապարարատի որինակահան և չնչին մեծացման, վոր կապ ունի բնակչության ու ժողովրդական տնտեսության աճման հետ:

Ընդհանուր առմամբ, հավաք բյուջեյի կազմությունը (ստրուկտուրա) ծախսային մասում ($\frac{9}{10}$ -ով դրամարկի հանդեպ) այսպես է.

Ֆ.դյուսակ № 20

	1927-28 թ.	1928-29 թ.	1932-33 թ.	Հնգամյակ
Վարչական ծախսեր	18,9	15,9	8,9	10,7
Սոց.-կուլտուր. »	38,9	39,1	49,7	44,6
Հոգսողիմներ	4,1	4,2	7,1	6,0
Ժողանտ. ֆինանսավորում . .	26,4	33,2	29,3	32,5
Այլ ծախսեր	11,7	7,6	4,9	6,2

Պետական ու տեղական բյուջեների ծախսերի հարաբերակցությունը (նեատո (զուտ) ծախսերը, այսինքն՝ առանց փոխանցումներ անելու պետական բյուջեից տեղականի մեջ) մնում է գրեթե անփոփոխ և արտահայտվում է հետևյալ թվերով (տոկոսներով առ հավաք բյուջեն).

Ֆ.դյուսակ № 21

	1927— —28 թ.	1928— —29 թ.	1932— —33 թ.	Հնգամյակ	Ծախսում աճը (32-33 թ. $\frac{9}{10}$ -ով առ 1928-29 թ.)
Պետական բյուջե	52	53	51	52	234
Տեղական բյուջե	48	47	49	48	248

Ընդհակառակը, տեղական բյուջեյի լեկամուտներն աճում են ավելի դանդաղ, քան պետականինը, մորի հետևանքով ավելանում է պետական բյուջեյի կողմից արվող դոտացիան, վերոյի և նշանակալի չափով պայմանավորվում է նաև դեֆիցիտը:

Որոշողային իրավակարգում պետական տնտեսության ունեցած նշանակությունը սերտ կապ է ստեղծում բյուջեյի, վարկի, արտոնվադրման որոշանքների միջև, հրապարակ քաշելով միասնական ֆինանսական պլանի խնդիրը, պլան, վոր համարում է ժողտնտեսության բոլոր ճյուղերի պլանների ֆինանսական տարրերը և միաժամանակ տալիս է ֆինանսական առանձին-ինստիտուտների փոխադարձ կապի պատկերը: Բնական է, շտապ աշխատանքի պայմաններում ԱՍՖՈՀ Պետպլանը չոր կարող աշխատանքների տվյալ աստիճանում իրեն առաջադրել այսպիսի ընդարձակ խնդիր, և նա սահմանափակվեց նրանով միայն, վոր կազմեց պետական (սահմանադրական) ու տեղական բյուջեյի հնգամյա պլանի և վարկային սխեմայի վորոշ տարրերի պլանի վերահսկիչ թվերը:

Սակայն մենք նպատակահարմար ենք համարում տալ մի-քանի մոտավոր հաշվեգումարներ, վորոնք ցույց են տալիս հընգամյակի համար նախագծված ծախսերի ընդհանուր ծավալը, վոր և բերում ենք ստորև:

Պ.պլուսակ № 22

	Միլիոն ռուբլի- ներով	°/°-ով առ զու- մարկը (իտող)
Գալիտալ ներդրումներ	2.648,5	71
Նյութական շրջանառության միջոցների ավելա- ցումը	208,6	5
Ընդամենը հիմնական և շրջանառու կապիտա- լի ավելացումը	2,852.1	76
Լուսավորություն (առանց կապիտալ ներդրումների)	422,2	11
Առողջապահություն (առանց կապիտալ ներդրում- ների)	177,9	5
Մոցիալական արտոնություն	26,4	1
Պետական ու տեղական արարարաբի վարչական և այլ ծախսերը	259,0	7
ԸՆԴԱՄԵՆԸ	3,737,6	100

ԱՍՖԽՀ ժողովրդական տնտեսութեան ընդհանուր արտադրանքը 1932—33 թվին կազմում է մոտ 3 միլիարդ ռուբլի, իսկ ընդամենը հնդամլակի ընթացքում—12—13 միլիարդ ռուբլի, և, հետևաբար, վերևում թված ծախսերը պետք է կազմեն ընդհանուր ամբողջ արտադրանքի 25—30 տոկոսը և ապրանքային արտադրանքի մոտ 60 տոկոսը, իսկ զուտ արտադրանքի՝ մոտ 50 տոկոսը:

Դարդ և, վոր այդ ծախսը չի կարելի կատարել Անդրկովկասի ժողովրդական տնտեսութեան արտադրանքի հաշվին, և, հետևաբար, համամիութենական միջոցների ոգնութեամբ միայն կարող է իրագործվել Անդրկովկասի հնդամլա պլանը:

Սակայն վորչափով վոր այս ծախսերի զլխավոր մասը գնում է կապիտալ ներդրումների դժով, այսինքն՝ գնում է ավելացնելու ժողովրդական տնտեսութեան արտադրական կարողությունը, ալնչափով այս ծախսերը հանդիսանում են ժողովրդատնտեսական խմաստով հետադարձ ծախսեր. հետևաբար, նախագծվող շրջանի ֆինանսական հաշվեկշռի գեֆիցիտությունը չի կարող շրջանի համար հանդիսանալ պլանի վոչ ուսով լինելու ցուցանիշ: Դրան վորպես չափանիշ կառող է հանդիսանալ այդ ժամանակաշրջանի ծախսերի և հետևյալ ժամանակաշրջանում դրանց հետևանքների միջի հաշվեկշիռը, ալսինքն՝ հիմնական ներդրումների եֆիեկտիվությունը:

Կուլտուր-սոցիալական խմբի բաժինը չնչին է կապիտալ ներդրումների զուամարի մեջ. ինչպես վերևում ցուլց տվինք, ֆինանսավորման ամբողջ զուամարի մեջ նա կազմում է 18 տոկոս, ընդամեն ընական է, վոր նրա հիմնական մասսան ընկնում է լուսավորութեան դործի վրա:

Հաղիվ թե կարիք լինի ապացուցելու, թե կուլտուրական ցածր մակարդակի պայմաններում անհնարին է տնտեսութեան իրական վերակառուցումը, և դրանով է բացատրվում ժողովրդական լուսավորութեան վրա արվող ծախսերի բարձր տեմպը, վորը, վերածելով ամեն մի շնչի, գերազանցում է մուս հանրապետությունների ծախսերին: Այսպես, որինակ՝ Ուկրալինայի ընականութեան լուսարանչուր շնչին հնդամլակի ընթացքում ծրագրված է լուսավորութեան վրա ծախսել 45 ռուբլի, ՌՍՖԽՀ մեջ—63 ռուբլի, իսկ Անդրֆեդերացիալում—82 ռուբլի:

Մնացած ծախսերի վրա կանգ չենք տանի և կանցնենք այդ ծախսերը ծածկելու աղբյուրների պարզաբանութեանը:

Կապիտալ ներդրումների ծախսերի ընդհանուր գումարից հանելով Ազնեֆթը, մենք կստանանք 2.885,6 ռուբլի մի գումար, վորն ըստ աղբյուրների բաշխվում է հետևյալ կերպով^{*)}, — աղյուսակ № 23:

Աղյուսակ № 28

	Միլ. ոսթի- ներով	% ¹⁰⁰ -ով առ գումարի (Էտալը)
Բնակչության միջոցները	141,4	5
Հանրայնացված սեկտորի ձեռնարկությունների և որդանների սեփական միջոցները	229,6	9
ԱՍՖՆՀ պետական ու տեղական բյուջեյի յեկա- մուտները	787,6	30
Պետական ու տեղական հավաք բյուջեյի դեֆիցիտը	494,6	19
Միութենական բյուջե	583,2	22
Սոցալ (բժշկակ. ֆոնդեր)	54,5	2
Արդյունաբերության վարկային մասնահանումներ յերկարատև վարկի բանկի ոգտին, բանկերի վա- տակը	39,2	1
Միութենական բանկերի (ԿԿԲ Կենտր. Կոմ. բանկ և Գյուղատնտ. ԿԲ) փութումությունների աճը . .	177,2	7
Միութենական բանկերի կարճատև վարկի մի- ջոցների ավելացում	100,6	4
Ընդամենը	2.650,7	100

Դրան պետք է ավելացնել 144,7 միլիոն ռուբլի. 108,8 մի-
լիոն ռուբլի պետք է կցել տեղական բյուջեյի յեկամուտներին,
մնացած 35,2 միլիոն ռուբլին կըճատվում է հետագայի վարկերի
հաշվին: Յեթե այդ 108,8 միլ. ռուբլին ավելացնենք բյուջեյի
յեկամուտներին, կստանանք հետևյալ բաշխումը. ԱՍՖՆՀ բյու-
ջեյի յեկամուտները կկազմեն 896,7 միլ. ռուբլի կամ 33 տոկոս,
բնակչության միջոցները — 5 տոկոս, ձեռնարկությունների միջոց-

^{*)} Վորոշ ուղղումների հետևանքով ստացված այս գումարը վաշ ամբող-
ջությամբ է բաշխված ըստ աղբյուրների:

ները—8 տոկոս, սոցապի միջոցները—2 տոկոս, վարկային սիստեմի միջոցով հավաքված միջոցները—3 տոկոս, իսկ Անդրկովկասի բոլոր միջոցները—1,404,1 միլիոն ռուբլի կամ պահանջվող բոլոր միջոցների 51 տոկոսը. բյուջեի դեֆիցիտը կազմում է 18 տոկոս, կապիտալ ներդրումներն ուղղակի Միութենական բյուջեով—21 տոկոս, Միութենական աղբյուրներից վարկային սիստեմի մուտքերը—10 տոկոս (այդ թվում՝ յերկարատև փոխառութիւնների ավելացումը—6,5 տոկոս), իսկ ընդամենը միութենական միջոցներ—1,355,6 միլ. ռուբլի կամ 49 տոկոս:

Այդ հաշվեկուսարների մեջ մացված են միութենական բյուջեի յեկամուտներն ու ծախսերը Անդրկովկասի տերրիտորիայում (բացառութեամբ կապիտալ ներդրումների): Մենք կարծում ենք, վոր այս յեկամուտներն ու ծախսերը մոտավորապես հավասարակշիռ են իրար: Մենք դուրս ենք հանել նաև Ազնեֆթը. և վորչափով վոր այս տարի արդեն Ազնեֆթի կապիտալ շինարարութիւնը ֆինանսավորվում է մեծ մասամբ իր սեփական միջոցներով, պետք է կարծել, վոր Ազնեֆթը մացնելու դեպքում՝ կավելանար տեղական միջոցների բաժինը:

Համենայն դեպս, մենք տեսնում ենք, վոր Անդրկովկասի հնդամյա պլանի իրադրոծումը կպահանջի բավական խոշոր միջոցներ համամիութենական աղբյուրներից:

Մենք արդեն վերևում ասացինք, վոր յիթե պլաններով ծրագրված խոշոր ծախսերը համապատասխանում են վնչ միայն Անդրկովկասի դարգացման շահերին, այլև ամբողջ Միութեան շահերին, ուրեմն մենք չենք կարող նրանց մեծութունից հետևութեւններ հանել պլանի վնչ ոեալ լինելու մասին:

Պլանով նախազգծված ծախսերի առանձին խմբերն ունեն իրենց ծածկելու աղբյուրներ ըստ № 24 աղյուսակի (եջ 104) միլ. ռ.:

Մենք տեսնում ենք, վոր²բոլոր հոգվածներում իշխում է բյուջեն (այս կամ այն ձևով): Գուցե հետազայում, պլաններն ավելի ճշգրտելու դեպքում, կհաջողվի մի փոքր ավելացնել ձեռնարկութեւնների սեփական միջոցների կուտակումը, բայց այդ ուժեղացումն առանձնապես մեծ չի կարող լինել, վորովհետև այս հնդամյակում գոյութեւն ունեցող ձեռնարկութեւնների հարաբերակցութեւնը ստեղծվելիք նոր ձեռնարկութեւնների վերաբերմամբ այնքան չնչին է, վոր մեծ կշիռ չի կարող ունենալ նոր ձեռնարկութեւնների շինարարութեւն ֆինանսավորումը իհաշիվ արդեն յեղածների կուտակման: Ինչ վերաբերում է բնակչու-

	Բնակչու- թյան միջոց- ները	Ձևոնաթիվ- թյունները- սեփ. միջոց.	Անդրկովկաս- ի տեղական բյուջե	Միութենա- կան բյուջե	Վարկ	Ընդամենը
Գուլա.-սոց սեկտորի կա- պիտալ ներդրումները (առանց Ազնեֆիթի) . . .	86,9	140,2	503,7	583,2	277,2	1,591,8
Նյութական շրջանառու միջոցները աճը . .	—	53,8	10,3	—	139,5	203,6
Հուսալորություն . . .	54,5	6,2	428,8	—	—	489,5
Սոցապ.	—	0,9	25,3	—	—	26,2
Վարչական և այլ ծախսեր	—	—	259,0	—	—	259,0
Առողջապահություն . . .	(54,5)	8,5	141,6	—	—	204,6
Ընդամենը	195,9	209,6	1.368,7	583,2	417,3	2.774,7

Թյան միջոցներին, պետք է ասել, վոր վորոշ թերահաշվում կա գյուղատնտեսության նկատմամբ, վորովհետև գյուղացիական տնտեսության կապիտալ շինարարությունը հաշվի չեն առնված թույլ չափով:

Մոտավոր հաշիվներով՝ ֆինանսավորման տմբողջ գումարից հանրայնացված հատվածին ընկնում է 35 տոկոս, չհանրայնացվածին — 13 տոկոս և Միութենական միջոցներին — 52 տոկոս:

17. ՅԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Մեր նախորդ շարադրանքի մեջ մենք նկարագրեցինք ԱՍՖՈՀ հնգամյա պլանի հիմնական դրույթները:

Իր ժամանակին այս նախագծումները, ինչպես և առհասարակ ԽՍՀՄ հնգամյա պլանի նախագծումները, առաջացրին վրճառական առարկություններ, վորոնք ուղղված էյին սոցիալիստական շինարարության ծրագրի մեջ վերցրած, իրրե թե, չափազանց բարձր տեմպերի դեմ: Յեղան մարզիկ, վորոնք փորձում էյին ապացուցել, թե, իրր, հնգամյա պլանը ունալ պլան չե, իրր նա

հետու յն իրականութիւնից, իբր նա համարյա ֆանտաստիկ ե
և շանսեր չունի իր իրադործման համար: Ամեն լերանգի ուղղոր-
տութիւնները, ալսպես ասած, թի սփինս (в штыки) առան պլա-
նը, դուշակելով նրա տապալումը հնգամյակի հենց առաջին տա-
րում:

Պլանավորող հնգամյակի առաջին տարին արդեն անցել
ե, և ներկայումս կարելի յն վերոշակի պնդել, վոր իրականու-
թիւնն ամենայն անողորմությամբ ծիծաղեց մտավախ ըրողը դուշա-
կութիւններէ վրա: Ավելին. փաստերն ասպացուցեցին, վոր ժո-
ղովրդական տնտեսության մի շարք նշուղների համար հնգա-
մյակիս մեջ ընդունված աճի տեմպերը պահանջում են ել ավելի
բարձրացում, և այդ ուղղությամբ Միութեան հնգամյա պլանն
ամբողջապես, Անդրկովկասինը մասնավորապես՝ պետք ե լին-
թարկիմ հետագա վերամշակման:

Միութեան կառավարութիւնը, հենվելով հնգամյակի առա-
ջին տարվա փորձի վրա, արդեն դիւրեկտիվներ ե տվել՝ բարձրաց-
նելու չուգունի (թուջի) ձուլման վերաբերող առաջադրութիւնը
25 տոկոսով՝ նախադժուհիների հանդեպ և 17,8 տոկոսով բարձ-
րացնելու մեքենաշինական գործարանների արտադրութիւնը:
Այնուհետև ընդունված ե, վոր պլանի իրադործումը գունավոր
միտադադործութեան և բամբակի բնագավառում հնարավոր ե ա-
վելի կարճ ժամկետում, ալսինքն՝ 4 տարվա ընթացքում: Անտա-
ռային, քիմիական, քարածխի և նավթարդունաբերութեան, ինչ-
պես նաե շինանյութերի արդունաբերութեան ու ալլ նշուղների
համար տեմպերը նույնպես նշանակալիորեն բարձրացված են:

Կարելի լի ասել, վոր ամբողջ ծանր արդունաբերութեան
մեջ աճի տեմպերն առաջ են անցնում հնգամյա պլանի նախա-
դժումներից:

Հնգամյակի առաջին տարին չափազանց շոշափելի հետեանք-
ներ տվեց նաե գյուղատնտեսութեան ասպարիզում: Այսպես, ու-
րինակ՝ կովտնտեսութեանների շինարարութեան պլանը բավա-
կան անցել և հնգամյա պլանի սպասումներից և, հավանորեն,
կգերազանցի առաջադրութեանը 100 տոկոսով^{*)}: Յեթե հաշիւ
սունենք գյուղատնտեսութեան մեջ հանրայնացված հատվածի ա-

*) Հնգամյակի վերջում հանրայնացած տնտեսութեանների ցանքերի տա-
րածութիւնը պետք ե լինել 22 միլ. հա, մինչդեռ առ 1 փարվարի կողմում
և 50 միլիոն:

վելացման ալս գւժգին տեմպը, վոր իր յետևում ե թողնում ալանի նախագծումները, ապա ալդ դեպքում՝ կարելի չե ընդունել, վոր պետութունը հնգամյակի վերջին կարող ե ունենալ վնչ թե հացի 40 տոկոս (ինչպես ծրագրված եր), ալ վնչ պակաս, քան 65—75 տոկոս:

Հետո, տվյալներով, պլանայնացվող արդյունաբերության արտադրանքի ընդհանուր վերելքը 1928—29 թվին կաճի 24 տոկոս՝ նախընթաց տարվա արտադրանքի համեմատությամբ, մինչդեռ, հնգամյա պլանի համապատասխան թիվը կազմում ե միայն 21,4 տոկոս: Նույնիսկ վորակային ցուցանիշների վերաբերմամբ, —վորոնք, մի շարք որեկտրիվ պատճառների հետևանքով, թվում ե թե, պետք ե ստատիկ լետ միային պլանային յենթադրություններից, —մենք իրացում ենք տեսնում համարյա պլանի սահմաններում. այսպես, որինակ՝ աշխատանքի արտադրողականության աճն արտահայտվում ե 16 տոկոսով՝ պլանի 17 տոկոսի հանդեպ, իսկ ինքնարժեքի իջեցումը կազմում ե մոտ 5 տոկոս՝ պլանով նախագծված 7 տոկոսի հանդեպ, Հիմնական շինարարության ընթացքի մասին յեղած տվյալները, մասնավորապես արդյունաբերության ասպարիղում, հիմք են տալիս պնդելու, վոր 1928—29 թվի համար պլանով նախագծված մուծումները (վորոշ բացառությամբ), ընդհանուր առմամբ, կիրագործվեն:

1928—29 թվի համար բյուջեի իրագործման ընթացքը ցույց ե տալիս, վոր պլանի համեմատությամբ նա աճել ե. իրագործման դեմարը կազմում ե 7.925 ուրլի՝ պլանային 7.231 միլիոն ուրլի յենթադրությունների հանդեպ:

Այդ պատճառով, 1928—29 թվի նախնական արդյունքների մասին պրեզիդիումի վորոշման մեջ Միության Պետպլանին իրավացի նշում ե. «Կարելի չե սպասել, վոր մոցիալիստական մրցակցության գործն ուղիղ կազմակերպվելիս ե պատշաճ ուղղությամբ տարվելիս կուսակցական, արհմիութենական, հասարակական ե խորհրդային կազմակերպությունների կողմից, 1929—30թ. կիրացվեն ոպսիմալ վարիանսի նախագծումներից զգալիորեն բարձր ցուցանիշներ»:

Գալով գյուղատնտեսությանը, Պետպլանի պրեզիդիումի նույն վորոշումն ասում ե. «Աշխատավոր գյուղացիության ամենալայն մասսաների ուժեղ ձգտումը՝ կոլլեկտիվացնելու իրենց տնտեսությունները, ձգտում, վոր առանձնապես ցայտուն կեր-

դիտւոնաբերութեան մեջ (առանց Ազնեֆթի) 97,071 հազար ոտւրլի (Ազնեֆթի հետ միասին—253,211 հազ. ոտւր.)՝ 1928—29 թվի 44,780 հազ. ոտւրլու հանդեպ: Ելեկտրաշինարարութեան մեջ կապիտալ ներդրումները կկազմեն 38.109 հազ. ոտւրլի՝ 1928—29 թվի 12.523 հազ. ոտւրլու հանդեպ, գյուղատնտեսութեան մեջ—113.909 հազ. ոտւրլի՝ 45.625 հազ. ոտւրլու հանդեպ և տրանսպորտի մեջ—89.128 հազ. ոտւրլի՝ 42.182 հազ. ոտւրլու հանդեպ: 1929—30 թվին ժողովրդական տնտեսութեան և կուլտուր. սոցիալական հատվածի մեջ ներդրումների ընդհանուր գումարը յենթադրվում է 606.826 հազ. ոտւրլի՝ նախորդ տարվա 327.957 հազ. ոտւրլու հանդեպ (աճ—85,4 տոկոսով):

Պետական արդյունաբերութեան (առանց Ազնեֆթի) ընդհանուր արտադրանքը ծրագրված է 320.659 հազ. ոտւրլի՝ 1928—29 թվի 206.622 հազ. ոտւրլու հանդեպ (աճ—55,2 տոկոսով). ԺՏԳԽ (Ժող Տնտես. Դերագ. Խորհ.) միացրած արդյունաբերութեան մեջ արտադրանքի աճը նախագծված է 61 տոկոս:

Դյուղատնտեսութեան մեջ հանրայնացված հատվածի տեսակարար կշիռն աճում է այսպիս. պետականինը—0,3-ից մինչև 0,5 տոկոս և կոոպերատիվ հատվածինը—2,3-ից մինչև 7,9 տոկոս:

Կապիտալ ներդրումները գյուղատնտեսութեան մեջ, միջին հաշվով, գյուղատնտեսական բնակչութեան յուրաքանչյուր շնչի համար կհասնեն մինչև 25,20 ոտւրլու, մինչդեռ 1928—29 թվին համապատասխան այդ թիվը կազմում էր 10,21 ոտւրլի: Այսպիսով, ներդրումների միջին գումարի աճն արտահայտվում է 146,1 տոկոսով:

Դյուղատնտեսական ինվենտարի արժեքը 1 հեկտար ցանքաի համար բարձրանում է մինչև 11.20 ոտւրլի՝ 1928—29 թվի 5,75 ոտւրլու հանդեպ, այսինքն՝ աճում է 95 տոկոս:

Այսպիս եւ, ԱՍՖԽՀ մեջ հնդամյա պլանի յերկրորդ տարվա նախագծումները, վորոնք հիմնականում գերազանցում են հնգամյա պլանի նախագծումներից:

Ահա փաստեր, վոր յեթե ուզենանք, կարող ենք բազմապատկել:

Այդ փաստերն աներկբայորեն ապացուցում են, վոր ճշմարտագույն ճանապարհները դուրս յեկան ավելի քան ունայ յեկ իրազորմելի: Ավելին. նրանք ասում են, թե անհրաժեշտ է հետագայում ել ավելի խնամքով մշակել հնդամյա պլանը՝ ճեղքելի բարձրացման ուղղությամբ, վորը (բարձրացումը) պլանմանավորվում է ինչպիս անցած տարվա փորձով, նույնպիս և մի շարք գործոններով (անընդհատ արտադրական շաքաթ, սոցիալիստական մրցակցություն, կադրերի ուժեղ նախապատրաստություն և այլն), վորոնք բոլորովին կամ բավարար չափով հաշվի առնելով չեն յեղել հնդամյա պլանը կադմելիս:

Հ. Ա. Վ. Ե. Լ. Վ. Ա. Մ

**ԱՍՖԻԶ ԺՈՂՈՒՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՀՆԳԱՄՅԱ ՊԼԱՆԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ*)**

Ցուցանիշների անունը	Զափման միավորը	Խիսականներ		1932-33թ. 1927-28թ.
		1927-28	1932-33	1927-28թ.
I. Արագածոտն				
1. Գյուղատնտեսություն	Միլիոն հոտերով	566,3	948,2	167,4
2. Գյուղատնտեսության մշակույթներ	1926-27 թ. հոտերով	39,3	100,2	255,0
3. Արագածոտնի արտադրություն	»	654,0	1.349,4	206,3
ա) Արագածոտնի արտադրություն	»	163,4	547,6	355,1
բ) Արագածոտնի արտադրություն	»	263,3	487,0	185,0
գ) Արագածոտնի արտադրություն	»	65,3	85,0	130,2
դ) Արագածոտնի արտադրություն	»	162,0	229,8	141,9
Ընդամենը գյուղատնտեսության և արագածոտնի արտադրության	»	1.220,3	2.297,6	188,3
4. Երկրագործության արտադրություն	Հազ. կվտ.	122	393	225,1
II. Արագածոտնի պետական				
Ընդամենը	Հազ. մարդ	364,3	492,1	135,1
1. Գյուղատնտեսության մշակույթներ՝	»	104,2	158,0	151,6
2. Գյուղատնտեսության արտադրություն	»	38,7	64,3	166,2
3. Գյուղատնտեսության արտադրություն	»	61,8	66,5	107,7
4. Գյուղատնտեսության արտադրություն	»	12,8	22,1	172,6
5. Գյուղատնտեսության արտադրություն	»	36,9	52,0	140,8
6. Գյուղատնտեսության արտադրություն	»	56,5	56,5	100,0

*) Արագածոտնի կազմված է առանց հաշվի առնելու վերջին փոփոխու-
թյունները և ճշգրտումները, վերջին իրենց մեծ մասով արված են բնագրում:

III. Պլանավորվող արդյունաբերության վորակային ցուցանիշները				
1. 1 բանվորի արտադր.	—	—	—	208,3
2. Աշխատավարձը . . .	—	—	—	145,4
IV. Հոռապերացիա				
Ա. Գյուղատնտեսական կոոպերացիա				
Գյուղացիական տնտեսությունների կոոպերացումը	0/0/0-ով	45,3	117,6 (կրկնակի անդամ. հաշվառը)	—
Հոռապերացումը վարկալին ընկերութ. կողմից .	»	28,5	50,6	—
Հոռապերացումը կոլտնտեսրի կողմից	»	1,4	17,4	—
Հոռապերացումը մյուսների (առանց վարկալին ընկ. և կոլտնտեսրի) կողմից	»	15,4	49,6	—
վորի մեջ՝				
Ունիվերսալ ընկ. կողմից .	»	0,2	0,1	—
Հատուկ ընկ. կողմից .	»	10,4	32,8	—
Մեկիորատով ընկ. կողմ.	»	4,6	15,7	—
Մեքենաոգտագործման ընկ. կողմից	»	0,2	1,0	—
Բ. Տնայնա-արհեստագործական կոոպերացիա				
Տնայնա-արհեստավորական արդյունաբերության ընդգրկումը տնայնա-արհեստագործ. կոոպերաց. կողմից				
»	»	27,7	74,3	—
Տնայնագործների կոոպերացումը	»	14,0	79,2	—

Վորի մեջ արտադրական արտելները կողմից . . .	°/°/°-ով	5,2	39,3	—
Վաճառման արտադրում	»	3,9	14,0	—
Արհեստագործակ.-վարկ-ընկ. կողմից	»	4,9	25,9	—
Գ. Սպառողական կոոպե- րացիա				
Քաղաքային բնակչու- թյան ընդգրկումը . . .	»	49,1	60,0	—
Գյուղական բնակչության ընդգրկումը	»	45,0	88,7	—
Դ. Բնակարանային կոո- պերացիա				
Անդամների թիվը բնա- կարանա-շինարարական ընկ. մեջ	միավորն.	3,463	9,126	264
Անդամների թիվը բնա- կարանա-վարձակալական ընկ. մեջ	հազարն.	21,7	42,2	194,5
Վ. Սպրանքաբաժանում- ային				
Ամբողջ մեջնորդականը	միլ. ոտը.	1,164	2,027	174,0
Վորի մեջ՝ մեծածախը .	»	552	982	177,9
Մանրածախը	»	612	1,045	170,7
Վորի մեջ հանրայնացված հատվածը	»	889	1,790	201,3
ա) Պետականը	»	315	489	155,2
բ) Կոոպերատիվը . . .	»	574	1,301	226,7
Վորի մեջ՝ մասնավորը .	»	275	237	86,5
Սոցիալական նախաձեռն- միջնորդական սպրանքա- բաժանումային մեջ				
Ամբողջ շրջանառութունը	°/°/°-ով	100,0	100,0	—
Վորի մեջ՝ պետականը .	»	27,1	24,1	—
Կոոպերատիվը	»	49,3	64,3	—
Մասնավորը	» ⁰	23,6	11,6	—

Մեծածախ շրջանառու-				
թյունը	0/0 0/0-ով	100,0	100,0	—
վորի մեջ՝ պետականը .	»	42,9	40,6	—
հոռպերատիվը	»	52,5	58,2	—
Մասնավորը	»	4,6	1,2	—
Մանրածախ շրջանառու-				
թյունը	»	100,0	100,0	—
վորի մեջ՝ պետականը .	»	12,7	8,6	—
հոռպերատիվը	»	46,6	69,8	—
Մասնավորը	»	40,7	21,6	—
հոնորարկտացիա	հազ. ոուր.	10,880	66,671	612,8
Արտածում (եքսպորտ) .	»	12,760	59,619	310,5
Ներածում (իմպորտ) .	»	8,337	20,650	247,7
VI. Այուջե				
Պետական և տեղական				
բյուջեների լեկամուտները	միլ. ոուր.	113,0	192,9	170,7
Ծախսերը	»	138,9	339,1	245,4
Դեֆիցիտ (պակասորդ)	»	25,2	131,3	521,0

ՀԱԳԱՍՅԱԿԻ, 1928-29—1932-33 թ. թ., ՆՈՐ ՇԻՆԱՐԱ-
ՐՈՒԹՅԱՆ ՈՐՅԵԿՏՆԵՐԻ ԹՎԱՐԿՈՒՄԸ

1. Արդյունաբերություն

Ամսա- կալվար	Արդյունաբերության հյուղերը և ձեռնարկու- թյունները	Ձեռնարկության վայրը	Կապիտալ ներդրումն. (հազ. ռուբ.)
	Ածխարդյունաբերություն		
1	Քարածխային հանքեր .	Տեղարհելի	20,100,0
2	Բրիկետի գործարան . .	Տեղիբուելի	2,800
	Լեռնա-նանգային արդյուն.		
1	Կույրի (բլամմի) ար- տադրություն	Նոտաների	1,200,0
2	Ֆլորիդային կավերի ար- տադրություն	Քութալիս	200,0
3	Ասֆալտի արտադրութ.	Շիրակ-Եղզար	200,0
4	Գրանիտ-մարմարի-ղըր- վաղային (отделочная) գործարան	Փամբակ	294,0
5	Գրանիտ-ղրվաղային գործարան	Յերևան	311,0
6	Ծծումբի նյութահանում (добыча) և հալում . .	Դյումյուրի	348,0
7	Բազալտ հալելու գործա- րան	Քոլագերան	632,0
8	Լեռնային կոնկրետա- ների մշակման գործարան	Իջևան	372
9	Ծծմբային հրաքարի (կու- չեղանի) արտադրություն	Տանձուտ	2,070,0
10	Բարիտի արտադրութ.	Չովգար	325
11	Ֆերկաթահանքերի նա- խադատրատում և մե- տաղագործարանի կառույց- ման ծրվագը	Դաշքեսան	13,000,0

12	Ծծմբային հրաքարի արտադրութիւն	Զրադիձոր	3.522,0
13	Նաֆթալանագործութիւն և թորման գործարաններ	Գերան	20,000,0
	Մեսադեղենի արդյունաբերություն (Սև մետաղներ)		
1	Ֆերրո-մանգանի (մարգանեցի) գործարան . .	Զեստաֆոն	11.000,0
2	Մետաղամշակ գործարան	Թիֆլիս	4,500,0
3	Ավտոնորոգիչ գործարան	»	4,500,0
4	Մեխանիկական գործարան	Յերևան	677,0
5	Ֆլուտացիոն գործարան	Ալլահվերդի	1.410,0
6	» »	Զանգեզուր	
7, 8	Պղնձի, ցինկի և արձնի հանքեր և գործարաններ	Մեխման, Գյումուշլուղ և Բելոկան	5.300,0
	Քիմիական արդյունաբերություն		
1	Լիտոպոնի գործարան .	Դուխալիս	750,0
2	Անտառաքիմիական գործարան	Բորժոմ	3.200,0
3	Ծծմբաթթվի գործարան	Ալլահվերդի	1.410,0
4	Պղնձարջասպի »	»	600,0
5	Յիանամիդի »	Ղարաքիլիսա	2,400,0
6	Կարբիդի »	Յերևան	290,0
7	Շիրի »	Զագլիկ	700,0
8	Լիտոպոնի »	Գյանջա	600,0
9	Պղնձարջասպի »	»	180,0
10	Ծծմբաթթվի »	Բագու	1.937,0
	Շինանյութեր (Հանքային խումբ)		
1	Յեմենտի գործարան .	Կասպի	3,700,0
2	Դաճի »	Թիֆլիս	100,0

3	Մածկի թիթեղնաքարի արտադրութիւն	Նետլիս Մշեմելի	1.430,0
4	Պեմզայի գործարան . .	Անի	1,871,3
5	Տուֆի մշակում	Արթիկ	3,900,0
6	Յեմենտի գործարան . .	Դավալու	4,200,0
7	Կրի	Յերևան	300,0
8	Դահի	»	500,0
9	Յեմենտի	Թաուզ	1,500'0
10	Յեմենտի	Կիչլի	
11	Աղյուսի	Դյանջա	383,0
12	Ալաբաստրի	Բազու	800,0
13	Ետերինի	»	400,0
14	Ապակու	Բորժոմ	2,000,0
Անաստային յիվ փայտամշակ արդյունաբերություն			
1	Աղոցարան	Կողղախմարի (Բզըր գետի մոտ)	5,700
2	»	Սուխում	4,100,0
3	»	Կողոր գ. վրա	
4	»	» » »	
5	»	Տկվարչելի	600,0
6	Արկղային տարալի գոր- ծարան	Շամդունի	600,0
7	Ֆաների գործարան . .	Փոթի	1,000,0
8	Կենտրոնական փայտա- մշակ գործարան	Բաթում	2.055,0
9	Աղոցարան	Աջարտան (Բա- թումից 34 կմ. վրա)	100,0
10	»	Ողուրգեթ	150,0
11	Դամված քի (клепочный) գործարան	Ողուրգեթ	500,0
12	Աղոցարան	Մաախունջ	100,0
13	»	Սալխինո	100,0
14	»	Բաղդադ	2.564,0
15	Փայտամշակ կոմբինատ	Ախմետի	4.500,0

16	Սղոցարան՝ փախտի չոր թորման (перегонка) ցե- խով (բաժանմունքով) .	Սևքար	750,0
17	Ֆաների գործարան՝ փա- տի չոր թորման ցեխով .	Իջևան	1.300,0
18	Փայտամշակ գործարան	Յերևան	1,000,0
19	Սղոցարան	Ջանգեղուր	500,0
20	Դամվածքի գործարան .	Ջաքարթա	608,0
21	Ֆաներա-կտրելու գործ.	»	1,200,0
22	Սղոցարան	Տերտեր	300,0
23	Տակառի գործարան . .	Բագու	300,0
24	Ֆաներա-հաճաքագմ- վածքային գործարան . .	Պոդգորնիյ	1,000,0
25	Դումակի պարագաների գործարան	Լենքորան	1,006
26	Կիսաֆաբրիկատների գործարան	Աստարա	500,0
Նախնական մեակում			
1	Մետաքսակարի գործա- րան 150 կոնքանոց . .	Ջուլգիդի	600,0
2	Մետաքսակարժ գործա- րան 150 կոնքանի . . .	Դուրյան	170,0
3	Մետաքսակարժ գործա- րան 576 կոնքանոց . .	Նուխի	385
4	Դուլպայագործական ար- հեստանոց	»	75,0
5	Մետաքսակարժի թափ- թփուկների ոգտագործման գործարան	»	50,0
6	Ձիթահան-բամբակի գոր- ծարան	Ջուրովկա	1,800,0
Տեխսիլ արդյունաբերութ.			
1	Մահուդի գործարան . .	Թիֆլիս	2,817,0
2	Առաջին բամբակա-ման- վածքային գործարան .	Լենինական	80,0
3	Յերկրորդ բամբակա- մանվածքային գործարան	Լենինական	6,250,0

4	Հյուսված քալին գործար.	Լենինական	6,058,0
5	Տրիկոտաժի »	»	1,161,0
6	Ներակարան-դրվագաշին գործարան	»	4,450,0
7	Վատայի (բամբակ) գործ.	»	160,0
8	Առաջին մանված քա- հյուսված քալին գործար.	Գլանջա	1,750,0
9	Յերկրորդ մանված քա- հյուսված քալին գործար.	»	11,000,0
10	Կենաֆի գործարան . .	Բազու	750,0
11	Ներկարանա-սպիտակա- րանային (красильно-от- белочная) գործարան .	Գլանջա	3,050,0
Կառվի արդյունաբերություն			
1	Աղաղային (дубильный) երասրակաների գործարան	Ոչեմշիրի շրջանում	2,700,0
2	Վոսնամանեղենի »	Թիֆլիս	500,0
3	Մանր կաշիներ մշակելու գործարան	Յերևան	200,0
Կարի արդյունաբերություն			
1	Կարի գործարան . . .	Բազու	2000,0
Թղթի արդյունաբերություն			
1	Թղթի գործարան . . .	Զուգզիդի մոտ Խոզուր գետի մոտ	11,000,0
Սննդամսի արդյունաբեր.			
1-24	Թեյի 24 գործարան . .	Բաթումի շրջան	
25	Կոնսերվի (սահածոյի) գործարան	Բուխարս	1,095,0
26	Կոնսերվի (սահածոյի) գործարան	Գորի	
27	Ճակնդեղա-շաքարի գործ.	Գորի	5,000,0
28	» » »	Լենինական	5,860,0
29	Կոնսերվի գործարան .	Յերևան	1,258,0
30	» » »	Աշտարակ	
31	Ոսլա-շարաղի (патока) գործարան	Նոր-Բալադեա	260,0
32	Կոնսերվի գործարան .	Լենքորան	1,240,0
33	» » »	Պաշմաս	
Պոլիգրաֆիկ արդյունաբեր.			
1	Տպարան	Յերևան	768,0

II. Ելեկտրիֆիկացիա

ԱՄ ըստ քարտեզի	ԿԱՅՍ.ՆՆԵՐ	Կարողությունը (կիլովատտահորով)
	ա) Շրջանային	
1	Ջագես, ընդարձակվում է	12.800—38.400
2	Ռիոնգես	41.000
3	Ջորագես	19.200
4	Քանաքեռի	15.000
5	Կարասախկալի	30.000
6	Ազնեֆթի՝ «Կրասնայա Ջվեզդա» («Կարմիր Աստղ») ելեկտրաէոսան- քի կայանը Բագվում և ձիթան գործ.	86.100-100.500
7	Ազնեֆթի՝ Լ. Կրասնի անվան ելեկ- տրաէոսանքի կայան Բագվում	22.400—38.000
8	Տոպարավանի կարգավորող ցենտրալ	100.000
9	Թարթառի	38.000
10	Շամքորի	18.000
	Յեղական	
11	Յերևանի, ընդարձակվում է	1.760—4560
12	Լենինականի »	2.080—5.200
13	Արալի »	600—2.400
14	Ներքին-Ջուռնաբաղի	2.700
15	Նուխվա, առաջինը	600
16	Գումրիստի	1.750
17	Գաալիդզի	3.650
18	Ազնեֆթի՝ Բաթումի (Չերմային) և պայմանական՝ Աջարիսծղալու . .	6.000
19	Արասթումանի	350
20	Բորժոմի	700
21	Կախեթի (Ալազանի ջրանցքի վրա)	480
22	Իջևանի, ընդարձակվում է	375—750
23	Նախիջևանի	1.000
24	Ղաթաբի, ընդարձակվում է	670—3.000
25	Նուխվա լերկրորդը	600
26	Գյանջայի, Չերմային	3.000

III. Տրանսպորտ

	ՀԱՆԱՊԱՐՇՆԵՐ	Տարածությունը (կիլոմետրերով)
	Մագիստրալներ	
1	Սևծովյան նահապարհը յերկար.	171
2	Ջուլֆա-Բաղվի » »	148
		319 կիլոմ.
	Հյուղեր յիվ առքերման (под' ездные) ուղիներ	
	ա) Արդյունաբերական	
1	Լենինական-Արթիկ	32
2	Ոչեմչիրի-Տկվարչեկի	33
3	Ղաթարի-Ուշի-Հայի	40
	բ) Գյուղատնտեսական յիվ փայտակիր (лесовозные) ուղիներ	
1	Յեկլախ-Ստեփանակերտ	95
2	Թեկավ-Ախմետի	28
3	Զուզդիդի-Զվարի	30
4	Սարիր-Արադ-Սարըջալար	8
5	Ազատաֆա-Իջևան	50
	գ) Ընդհանուր ուղսվելու ուղիներ	
1	Գորի-Յիսինվալի	38
2	Յեկլախ-Նուխի	86
3	Կուրա-Խաչմաս	35
	Ընդամենը	794 կիլոմ.
	դ) Նեղաղուր (узкоколейные) ուղիներ	
1	Դյանջա-Դաշքեսան	60
2	Սամարեդի-Մաախոնջ	32
3	Ողուրդեթ-Զոխատաուրի	27
4	Աջամեթ-Բազդադի	12

ԼՎ. Մեկնորացիա

№	ԱՆՈՒՍԱՆՔՆԵՐԸ	Տարածութիւն (հեկտարներով)
Հայաստան		
1	Փոքր Սարդարաբադը	42,000
2	Արագդաւան	10,000
3	Ղոնքի վոռոգումը	50,000
4	Զանգիբասար Ղարասու	20,000
5	Ալզը-լիճ	4,000
Վրաստան		
1	Փոթու ճահճները	60,000
2	Ալազանի վոռոգումը	44,000
3	Սաժգորի	73,000
4	Բորչալվի սիստեմի վերականգնումը	16,000
5	Տիրիպոնի-Վելի	26,000
6	Շիրակի տափաստանը	30,000
7	Ելզարի »	10,000
8	Ղարալազի 3-րդ բաժինը	9,000
Ադրբեջան		
1	Վերին-Միլի ջրանցքը	73,000
2	Մուղանի աշխատանքները	35,000
3	Կարասախլալ	3,000
4	Թարթառի սիստեմի վերականգնումը	12,000
5	Ղարալազ	7,000
6	Սալյանի տափաստանը	10,000
7	Շիրվանի » (հետախուզումներ)	600,000
8	Նախիջևանի շրջանը	3,000
9	Դեբեդաշյի հետախուզումները	100,000
10	Արփաչալ	30,000
11	Յեվլախի հետախուզումները	9,000

V. Խարհ ճեշեր

ԱՄ. Ըրաւ բազմակի	Հանրային տնտ. բյուջե հեթ	ՇԵՋԱՆՆԵՐ	ՌԻՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ	Տարածու- թյունը (հեթ տարեկան)	Աբժեքը (հաղ. առ.բ.)
1. Տրեսացված նոր խորհրդեր Հոգի. գծով					
1	ԱՍԽՀ	Աղբամբ	Բամբակահատիկային .	10.000	3.500,0
		Ընդամենը	—	—	3.500,0
2	ՀԱՍՀ	Ջողի	Գետնախնձոր-հատիկ .	350	230,0
3		«Ղըռ»	Բամբակահատիկային .	2.000	150,0
4		Բազար-Ջալի	Կենդանաբուծական .	5.000	860,0
5		Աղբարայի	»	5.000	860,0
		Ընդամենը	—	—	2.100,0
6	ՎԱՍՀ	Տիրեպանի	Հատիկային	360	275
7		Ղարալաղի	Բամբակահատիկային .	1.000	580
8		Շիրակի	Վոչխարաբուծական .	2.200	720
9		Եղբարի	Դաշտավարական . . .	1.000	800
10-11		Արխաղիկային, 2 խորհ.	Միախոտազորական .	300	625
		Ընդամենը	—	—	3.000,0
		Ընդ. ըստ 1-ին կատեգ.	—	—	8.000,0
2. Տրեսացված խորհրդեր արդյունաբերական տնտեսության յեւ զեռասեւ. գծով					
14	ԱՍԽՀ	Կենդանի	Կենաֆի	2.500	1.000,0
15		Գյուղ-Արի	Բամբակազորական .	12.000	250,0
16		Նուրի	—	20.000	—
17		Գյուղայի	Վոչխարաբուծական .	10.000	3.200,0
18		Նախ. ԱՍՀ	—	10.000	—
		Ընդամենը	—	—	4.450,0
19	ՀԱՍՀ	Աղբաղայանի	Բամբակազորական . .	2.000	250,0
20		Կենդանի	Շաբարի հակնդեղ . .	3.000	1.200,0
21		Դարաղայաղի	—	10.000	1.200,0
22		Հաջի-Մալի	Վոչխարաբուծական .	10.000	—
		Ընդամենը	—	—	2.650,0
23	ՎԱՍՀ	Գոր.	Շաբարի հակնդեղ . . .	2.000	800,0
24		Արեւիյան Վրաստան . .	Կենաֆի	1.000	400,0
25		Արեւիյան Վրաստան . .	Վոչխարաբուծութուն .	10.000	1.500,0
26		Աջարտան	—	—	—
27-28		2 խոր. Գոր. Եւրոպ. . .	Թեյ	3.000	6.890
29-30		2 խոր. Միջերկրի խորհ.	—	—	—
12-13		2 խոր. Արեւադի խորհ.	—	—	—
		Ընդամենը	—	—	9.590,0
		Ընդ. ըստ 2-րդ կատեգ.	—	—	16.690,0
		Ամբողջը	—	—	25.290,0

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Էջ
1. Մեծ աշխատանքների պլանը	3
2. Շրջանի խնդիրները	10
3. ԱՄՖԽՀ և նրա բնական հարստությունները	13
4. ԱՄՖԽՀ անտեսական բնութագիրը	
5. Հնգամյա պլանի հիմնական դրույթները	34
6. Եներգետիկա	40
7. Արդյունաբերություն	46
8. Արդյունաբերության տնտեսիկն ձևողերը	47
9. Գյուղատնտեսություն	59
10. Տրանսպորտ	71
11. Բնակարանային, կոմմունալ և սառցային շինարարու- թյուն	79
12. Աշխատանքի խնդիրները	81
13. Առողջապահություն	85
14. Սոցիալական ապահովություն	88
15. Սպորտման ու շուկայի խնդիրները և դերի քաղաքա- կանությունը	89
16. Ֆինանսավորման հարցերը	95
17. Յեղրափակում	104
Հավելված. — Այլուսակներ	109

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0014733